د پښتو هنري ادبیاتو

د کره کتنې لنډه تاریخچه

Ketabton.com

لیکوال: عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپښتو هنري ادبیاتو دکره کتنې

لنډه تاریخچه

لیکوال:

عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

كتاب پېژندنه:

د كتاب نوم: دپښتو هنري ادبياتو دکره کتنې لنډه تاريخچه

ليكـــوال: عبدالخالق رشيد (پي اچ ډي)

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼـه: www.melitahrik.com

ډيزايـن: ضياء ساپی

پښتی ډيزاين: فياض حميد

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوكه

لومړی چـاپ: د افغانستان دليکوالو ټولنه۱۳۷۰/ ۱۹۹۲ کال

دويم چاپ: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۱۱۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

س. شپون ته !

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سرلیک **مخ**

دویم چاپ او ددغه کتاب...۱

تقریظ ۵

سریزه...۱۱

لومړی څپرکې:

په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یونظر...........................۲۴

دویم څپرکې:

دپښتواوسنی کره کتنې پیلامه (د رواني پیړی لومړی نمایي)....................۵۴

دریم څپرکې :

پښتو معاصره کره کتنه د ودې په لور..۷۲

څلورم څپرکې :

دانقلابي کره کتنې پیل...۱۱۲

نتیجه :...۱۴۶

ماخذونه..۱۴۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترځ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې د دې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم چا پ
او ددغه کتاب پر تراخه برخلیک یوڅوکرښې

دغه لنډکی څیړنه زما دماستری تیزس و، د استاد روهي روح یې ښاده ترلارښونه لاندې مې ولیکه ، په کومه ورځ چې ما له ده سره په دغه اړه خپله مشورتې ناسته درلوده ، نویوه هیله مې دا ترې وکړه چې استاده اوس موږ په داسې یوه حالت کې یو چې هرڅه ته دیوه تصادف په سترګه ګورو اوهرڅه راته تصادف ښکاري ، هرڅوک چې هرڅه ولیکي ، هغه منواوسرورته ښوروو ، خوزما هیله داده چې په دغه سخت حالت کې هم پرما زړه ونه سیځې اوپه خپل انتقادی لید سره مې لارښونه کړې . داچی زه نن دلته له کابل پوهنتون څخه علومو اکاډیمی ته پرتاپسې دلارښونې لپاره راغلم ، ددې مانا داده چې ما ځانته له تاپرته بل لارښود ونه موند اونه مې باورو چې ما به لارښونه کړای شي.
ده راته وخندل او په مهربانه ژبه یې راته کړه : لکه چی انتقاد له همدغه ځایه پیل شو، هغه مهربانه استاد لاهم راته موسکی وچې خپل لومړنی ځواب یې داسې راکړ: پام به دې وي چی دپخوانیوهغه خبرې چی په علمی تیوری نه وي برابرې ، او یاهم د ادب په علمي مانا سم نه پوهیدل هغه به نه را باندې تاییدوې نوره څه ستونزه نه لرم... د استاد روهی په خبره زه ورسیدم ، ما دخپلې لیکنې په ځینوبرخوپه تیره په پخوانۍ دوره کې یوځای ځان په هوایی ویاړونوپورې تړلی و خو دپانۍ په کنج کې یې را ته ولیکل چی : «هوایی خبرې به نه کوې لطفآ په سند وغږیږه»...
ما دالیکنه بشپړه کړه ، دفاع مې هم سره له دې چې اروانښاد ډاکترصاحب زیور لړراته په قهرو چی ولې مې له پوهنتون څخه د باندې لارښود استاد غوره کړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ترې وکړه ، اروانباد جاوید اودمعاصرتاریخ پوهاند هاشمي صاحب هم په دغه غونډه کې حاضرول ...
څوکاله بیا داکیسه همداسې پاتې شوه ، یومهـال زمـوږ مشـراکبرکرکر چـې دلیکوالو داتحادیی مرستیال وپه خپل طنزي اندازکې ترغوږ راتیره کړه چـې « موږد هرچا ، هرډول آثارچا پوو ... هغه اثردې چې روهي صاحب یې صفت کوي راوړه ، زه یې درته چاپوم ... » ، بیامې هغه ته ورکړ، هغـوی دوروسـتی نظرپـه لامل ځینوپوهانو ته استولی و چی ویي ګوري اوخپل نظر پـرې ولیکـې، یولـه دغو پوهانو څخه الهام صاحب و، چی ډیره موده یې له ځان سره ساتلی و ، پـه کوم سیمنارکې سره مخامخ شو چې راته ویې ویل چی کاردښه کاردی خو زما له آثارو څخه دی یادونه نه ده کړې ، یوځل راشه چی سره وغږیږو . زه ورغلـم له هغه سره مې خبرې وکړې ګیله یې هم هغه وه خو ما ورتـه وویـل چـې لـه لیکنو مې دې ګته اخیسـتی ده . یـوه دوې ورځـې وروسـته کرکرصـاحب او باجوړي صاحب راته وویل چی چاپ ته تیاردی لعل پاچا آزمون به یې د اهتمام چارو ته وګمـارو. کتـاب چـاپ تـه ولاړ ، حـالات داندیښـنې وړښـکاریدل ، ۱۳۷۰کال هم په دویمه نمایي ور اوښتی و چې کتاب دکرکرصاحب او آزمون له برکته چاپ شو خوترڅو چی له مطبعی اتحادیی ته رارسـیده کـال پـای تـه ورسید، حالاتو بدلون وموند کابل په ویروانښت، خـودومره مـی واوریـدل لـه مطبعې راوړل شوی او دلیکوالو داتحادیی به کوم ګدام کې پروت دی ...
د ۱۳۷۱ اوړی و، جنګونو زور اخیستی و، ټولې دولتي اداري تنظیمونو چلولې ، مجاهدین نه وو تیارنا بغه ګان وو، په هرڅه دوی پوهیدل چا ځان وزیرکړ، چـا ځان معین کړ، داسې چی له موږیی هم لاره ورکه کړه دوی هـم پـه خپلـوکې سره لاس او ګریوان شول ، موږ هم دي ته سترګې په لاره وو چې نن به حالـت سمیږی او سبا چی تراوسه مو نه نن شو اونه سبا سبا ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکابل په همدغه برگ غوبل کې مې واوريدل چې استاد واصف باختري په هغو سختو حالاتو کې هم انجمن ته راځي اوهلته ناست وي ، که کوم څوک خپله لاره دانجمن (شهرنو) په لورورغلطه کړي نو بيا ورسره ناست وي اوورځ په همدغه دړدنګ سره تيروي ... له ماسره هم دهغه دليدو هيله وه چې بايد يوځل دی اونورياران وګورم چې داسې فکرونه کړي چې ګواکي هرڅه ته مو شا کړه او ټولې هيلې نورې پای ته رسيدلې دي ... ، انجمن ته ورغلم ، هغه مې وليد ، کرګر صاحب مې وليد ، له يوه اوږده ځنده وروسته مې له دوی پوښتنه وکړه چې غوارم يوڅو جلده کتابونه مې واخلم کيدای شی که نه ؟ دواړو له لاسه ونيوم چې هله زرکړه ، راځه چې همدااوس هم ديګونه په همدغو کتابوپخيرې ، باورمو نه شی چې پاتې به وي ، موږ زرهغې کوټې ته ورغلو چې هلته دانجمن چاپ شوي کتابو پراته وو ، په يوه کنج کې مې دخپل کتاب (دغه کتاب) يوه برخه وموندده ، هغه مې راواخيسته ، په لاس کې مې وه چې په دغه شيبه کې يوځوان پنجشيري مجاهد چې برګ جمپريی اغوستی و په دروازه کې تر باختري اوکرصاحب را دمخه شو ، ما فکروکړ چې اوس به ماته وايی چې دا کتابونه يونه سی دولتی شتمنی ده ، موږ دهمدغو دساتنی لپاره ناست يو... خوهغه زما دتصور برعکس راغږ کړ : انډيوال يک قوده برای مام بتې ... نان پوخته می کنيم ... زه حيران شوم چې اوس د چا کتاب ورکړم ، خپل کتابونه مې په لاس کې وو ، هغه چې تر قوده هم زيات وو دبل چا د کتاب د ورکړې جرآت مې ونه کړ ، دخپلو ټولو کتابو قوده مې ورکړه، استاد باختری غږ راباندې وکړ چې له دغو نورو کتابو يې ورکړه خپل دې ځانته درسره واخله ... خو ما داجرآت ونه کړ چې دبل چا کتابونه دی مجاهدجان ته ورکړم ، ځکه مې خپل ورکړل ، باختری صاحب حيران حيران راته وکتل ، سترګی يې له اوښکو را ډکې شوې او ما يوڅه نور کتابونه چې هلته پاتې وو له ځان سره راواخيستل او راووتو ، ومولید چې هغه ځوان پرهغه قوده باندې اوربل کړی و، موږ ترې را

(c) ketabton.com: The Digital Library

روان شو، په پخوانيو کفن کشانو باندې موشکر ويوست اوله هغې ورځـې بيـا ترننه مورِ درى واړه له يوه اوبله سره ورک شو اوورک يو . او داوه ددغې لنـډې خيړنى دومره اوږده کيسه ...

دګران يون دکورودان وي په کال کې مې يوځل پوښتنه کوي ، پـه دې ورځـو کې يې هم دپوښتې په ترخ کې را ته وويل چې کتابونه چـاپوي ، هرڅـه چـې تيارلرم بايد ورويې ليږم . ځکه مې هوډ وکړ چې دغـه نـا څيـزه ليکنـه چـې دخلکو په خبره دپخواني چا پ په انډول مې يوڅه رنګ روغن هم ورکړى و او درک مې کړه چې ډير زوړ شوي هم نه دى نوځکه مې دغه څـو کربښـې پـرې وکښلې او يون صاحب ته مې ورکړچې له مرستې يې منندوى يم.

هيله من چې دکره کتنې لوستونکي او زده کونکي به ګټه ترې واخلي او په لوستلو به يې د ستړيا احساس ونه کړي ځکه چې دغه څيړنـه ترډيـره حـده درسي بڼه لري اوباوردى چې ځوانو ادب او پښتو پوهانو ته بـه د دوى دلوړتيـا په لارکې ديوې زينې ځاى ونيولاى شي .

په درنښت

عبدالخالق رشيد

نوى ډيلى ــ نهرو پوهنتون

د ۲۰۱۶ کال د دفبروری ۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

داکادیمیسین کاندید محمدصدیق روهي تقریظ

دموضوع ارزښت اونوښت :

بدیعی ادب ، په هنري ایماژونوکې دټولنیز شعور انعکاس دی اوادبی کره کتنه دهمدغه ټولنیزشعور انعکاس ښکلاییز، فني اوفکري اړخونه تربحث لاندې نیسي .
په څو وروستیوکلونوکې دپښتوادبي کره کتنې په میتودیک اوسیستماتیک ډول دهنري ادبیاتو دلارښونې اولیرلید (دورنما) دټاکلو وظیفه په غاړه اخیستې ده . سره له دې ، باید وویل شي چې ادبي کره کتنه معاصره پدیده نه ده ،دپښتو ژبې کلاسیکوشاعرانواوادیبانو له پخوا زمانو څخه په ادب کې دابتذال او ارزان خوښونې پرضد مبارزه کړې ده. دپښتونومیالي شاعر خوشحال خان ختک له یوې خوا دشعر تربیتې او معرفتي وظیفې په ښه توګه پیژندلې وې او له بلې خوایې پرهغه بې خونده اوغیرفني سبک باندې انتقادکاوه چې دشعرایستتیکي اړخ یې په پام کې نه و نیولی ،په همدې ډول دپښتویوشمیرکلاسیکو شاعرانو اوادب پیژندونکو دښه اوبد شعرد پیژندلو دپاره له ځان سره معیارونه درلودل . دمعاصروهنري ادبیاتو له پیلیدو سره ادبي کره کتنې هم په نوې بڼه تبارز وکړ ، په تیره دثوردملي دموکراتیک انقلاب په بریالیتوب سره دادبي کره کتنې دپاره سیستماتیک اومیتودیک فعالیتونه پیل شول. تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې دادبي کره کتنې تاریخچه نه وه لیکل شوې ، خالق رشید دموضوع داهمیت په درکولو سره په ابتکار لاس پورې کړ اودلومړي ځل دپاره یې دغه موضوع په منسجمه توګه وڅیړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتا ب معرفي :

کتاب دتيزس ليکنې دمتداولو نورمونوپه اساس په يـوې ســريزې ســره پيــل کيږي ،چې په هغې کې دادبــي کــره کتنــې پرماهيــت ، ارزښــت ، وظيفــو او ميتودلوجۍ باندې په مفصله توګه بحث شوی دی .
په سريزه کې دکره کتې تاريخي پس منظراوپه مختلفو دوروکې دنقدمعيارونه هم څيړل شوي دي .
دتيسيس ليکونکی ادبی کره کتنې ته دعلم په نظرګوري ، ځکه چې کره کتنه هم دنوروعلوموپه شان ځانته دڅيړنې ميتود اوټاکلي مقولې لري خو په عــين زمان کې کره کتنه دنورو مثبتوعلوموسره توپيرهم لــري ځکــه چــې دهغــې موازين اواصول دټولو کره کتونکو له خوا په مطلق ډول نه دي منل شوي اولــه يوه ادبي مکتب څخه تربل ادبي مکتب پورې دکره کتنــې اصــول اومعيارونــه توپيرپيداکوي . ليکوال په پای کې په دې خبره استنادکوي چې : « په هرحــال په ادبي کره کتنه کې اصول اوموازين شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخه کې معرفي اواستنباط کړو نه په قطعي اومطلقواحکاموسره »
ليکوال په سريزه کې دادبي کره کتنې عمده مسايلو ته عبوري کتنه کــړې ده اوخپل دريځ يې هم څرګندکړی دی ، طبعيی ده چې په سريزه کې دادبي کره کتنې پرمسايلو او تيورګانو باندې مفصل بحث نشي کيــدای ، ليکــوال يــوازې عمده اومبرم مسايل تحليل کړي دي .
لومړی څپرکې ، په پښتو منځني ادبي بهيرکې دکره کتنې حالت ته وقف شوی دی ، ليکوال په لومړي سر کې د « منځني ادبي بهير» اصطلاح تعريــف کړيــده ،خو څرنګه چې ادبي مورخانو لکه پوهاند حبيبي او پوهاند رښتين په قول يې استنادکړی اوددغه ويش دتوجيه دپاره يې زيارايستلی دی . امــاپخوا لــه دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې لیکوال دمنځني ادبي بهیردکره کتنې وضع شرح کړي ، دادبیاتو لرغـونې دورې ته یې هم یوه کتنه کړې ده . خالق رشید د « دزرینې ځانګې » دمولف له دغه نظرسره تر یوحده موافقه ښوولې چې وایی :

« په پښتوکې ادبي نقدزوړاولرغونی دی ، لومړنی څېړنــې پــه دریمــه هجــري پیړۍ کې ابومحمدهاشم ابن زید سرواني رانښلولې او پــه خپــل نــامتو اثــر « سالووړمه » کې یې دعربي اشعارودفصاحت اوبلاغت بیان وکړ »

څرنګه چې د (سالووړمه) زموږ په لاس کې نشته، په دقیق ډول نه شو ویلای چې په نوموړي کتاب کې به د (قرض الشعر) په باب څه ډول مطالب بیان شوي وي . په هرصورت ،دایوه احتمالي فرضیه ده ، ما دلیکوال څخه وپوښــتل چــې ابومحمدهاشم خو یوازې دفصاحت اوبلاغت اصول بیان کړي دي . دانوله ادبــي کره کتنې سره څه اړیکه لري. ده په ځــواب کــې وویــل چــې : « دفصــاحت اوبلاغت اصول هم په حقیقت کې دادبي معیارونو او موازینوبیان دی اوله ادبي کره کتنې سره نژدې اومستقیمې اړیکې لري ، همدارنګــه د ســلیمان مــاکو (تذکره الاولیا) هم دځینوشعرونوپه باب ځینې څرګندونې لري اوله همدې امله دادبي کره کتنې په پس منظرکې دغوپورتنیوآثاروته یوڅه اشاره غوندې شوې ده ،چې یادول یې په هرصورت له نه یادولو څه غوره ښــکاري ، پــه دې کــې شک نشته ،هغه څه چې د (منځني ادبي بهیر) په نامه یادشوي دي دادبي کره کتنې ډګرته مشخص مواد وړاندې کولای شي . په دغه دوره کې کــه څــه هــم دادبي نقد په باب دکوم ځانګړي اثریادونه نه ده راغلــې خــو ادب پیژنــدونکو شاعرانو کله کله دنورو همقطارانو داشعارو په باب قضاوتونه کــړي دي ، خــالق رشید په دغه برخه کې ډیره په زړه پورې څیړنه کړې ده چې دادب پیژنــدنې په برخه کې یې یوه ښه اضافه ګڼلی شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دويم څپرکي کې ، دپښتو اوسنی کره کتنې پيلامــه تربحــث لانــدې نيســي ، ليکوال په نظراوسنۍ کره کتنه له معاصرادب ســره پيــل کيــږي ، ده راحــت زاخيلي دپښتو داوسنۍ ادبي کره کتنې پيلونکی بللی دی اود خپل نظرداثبات لپاره له لوستونکی څخه غوښتنه کوي چې دافغان په جريده کې د (ستړې مه شې) تر سرليک لاندې دهغو ليکنوته رجوع وکــړي . پــه دې لړکــې ليکــوال دغلام محې الدين افغان نوم د اوسنۍ کره کتنې دبنسټ ايښودونکي پــه ډلــه کې راوړي . اودافغان دادبي کره کتنې بيلګې يې راوړې دي . وروسته ليکوال د (پښتون) اخبار اوطلــوع افغــان دځينوليکوالــو لکــه عبــدالاکبرخان اکبــر اوعبدالحی حبيبي نومونه يادوي چې دکره کتنې په تعميم کې يــې خدمتونــه کړي دي .

په دريم څپرکي کې ليکوال دپښتو معاصرې کره کتنې د ودې اوانکشــاف پــه باره کې بحث کوي ، په افغانستان کې دغه دوره دپوهاند حبيبي دويناله مخې له (۱۳۱۰ ش) څخه راپيل کيږي ، په لره پښتونخواکې دکره کتنې په وده کــې دايازداودزي، دوست محمدکامل ،تقويم الحق کاکاخيل ، حافظ محمدادريس ، قلندرمومند، هميش خليل ،سيدرسول رسـا، مولينــا عبدالقادراومحمــداعظم نومونه دخاصې يادونې وړګڼل شوي ، وروسته په بره پښــتونخوا کــې ددغــې دورې دنامتوکره کتونکو الفت ،بينوا ،رښتين ، خادم ،شپون ، روهي ،اونيــازي (تړي) ليکنې تربحث لاندې نيسي اوددغوليکنو په هنداره کې دادبي نقدڅيره ګوري ،خالق رشيد ددغو ليکنو دتشريح وخت کې بی طرفه ننداړچي نــه دی ، بلکي پخپله کره کتنې کې هم په انتقادي توګه تحليلوي ، دتيسيس دغه برخه لکه څومره چې جالبه ده ، هماغومره عکس العمل پارونکې هم ده ځکــه چــې دلته يوشمير ليکوال اومخلصان، پيروان ،اوخپلوان ښايی دخالق رشيدقضاوت کافي ونه ګڼي ، اماداثرليکونکی زياتباسي چې دمشخصواسنادو او شــواهدوپه راوړلو سره خپله خبره پرچوکۍ کينوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی ،دانقلابي ادبي کـره کتنـې دپیـل اوانکشـاف پـه بـاره کـې دی،دلیکوال په نظرپه عقیده له انقلاب څخه وروسته راپدیخوا ادبي کره کتنې هم نوې تګلاره ،غوره کړه، په تیره دتعهداوپیغام مساله دنورو ادبي پدیدو پـه لومړۍ لیکه کې ودریده، خالق رشید په دغه څپرکي کې دکره کتنې نـا متـو استازي معرفي کړي ،اودهغودلیکنوبیلګې یې راوړې دي ،همدارنګه دادبي کره کتنې په انکشاف اوپرمختیا کې د ا.ج . دلیکوالواتحادیې ونډه هم ستایل شوې ده.

په وروستۍ پانه کې دڅیړنې نتیجه بیان شوې ده ، دنتیجې په برخه کې بایـد ووایوچې : هغه دلنډیزپه توګه نه ده راغلې بلکې ارمانیز اودورنمایی بڼه لري .

دتیسیس ارزیابي :

۱- دمحتوا له پلوه : دالومړی ځل دی چې دپښتوادبي کره کتنې تاریخچه دیوه ځانګړي اثرپه بڼه لیکل کیږي . له دې امله دپوهنمل خالق رشید دغه اثر پـه ادب پیژندنه کې خاص مقام لري اوکولای شو چې په خپله نوع کې یې بکراثـر وبولو.

پوهنمل رشید دخپل تیسیس دبشپړولو دپاره خواره واره منابع کتلې اوپه دې برخه کې یې ډیرزیارایستلی دی . تیسس لکه څنګه چې توقع کیـږي دیـوې علمي تیورۍ په واسطه رهبري شوی دی . لیکوال دادبي بهیردمسیردپیژندنې دپاره دټولنیزو ، اقتصادي جوړښتونوپه لوی چوکاټ کې دملي ادبیاتوځانګړنې اونسبي خپلواکي هم په پام کې نیولې دي ،ددغسې مهمې پـروژې دبشـپړتیا دپاره لیکوال زیات وخت ته اړتیا درلوده خوداسې ښـکاري چـې ده پرزمـان باندې برۍ موندلی اوډیرکارېې په لږ وخت کې سرته رسولی دی .

داثرشکل : دغه اثر دتیسیس لیکنې له متداولونورمونوسـره تطـابق کـوي ، ډیزاین یې دتاریخي میتود په موازینوبرابرجوړشـوی دی . دتنقـیط اصـول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دماخذښودلو تکتیکونه يې معياري دي ، په ژبه کې لفظي اومعنوي تعقيــد نــه ليدل کيږي . ليکوال ځای په ځای دحال له اقتضاً سره سم هنري ژبــه او ادبــي سبک هم استعمال کړي دي ،دتصنيف او تبويب معيارونه يې منطقي دي اويــا لږ ترلږه موَ لف زياراېستلی دی چې دتوجيه دپاره يې خپل دلايل وړاندې کړي .

ددغو يادونو په نتيجه کــې زه دخــالق رشــيد دغــه اثرمثبــت ارزيــابي کــوم اودپښتوپه ادب پيژندنه کې يې يوممتع اوګټوراثربولم .

داکاديمسن کانديد

محمد صديق روهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

معاصرادبي بهير دخپل پيچلي ماهيت درشل ته دهرې ورځې په تيريدو سره نورهم ورنژدې كيږي ، كه چيرې همدغه مطلب ته دعلمي اوهنري ميتود اوايجاد په رڼاكې ښه ځيرشو ، په دغه اړه به دمنښت يوې پايلې ته ورسيږو كه نه ؟ نن سبا په معاصر ادبي بهيركې دځيرنې اوتخليق دهغې طرحې اړتيا ډيره محسوسيږي، چې دهغې پربنسټ بايد په همدغه پيچلي ادبي بهيراوادبي پديدو كره توب ته زياته پاملرنه وشي ، ما ناداچې د وړتيا پوړۍ يې بايد ديوې رښتيني او علمي كره كتنې په رڼاكې په ډاګه شي. همداده چې دا پروسه په خپل وارعلمي قضاوت اودعلمي ميتودلوژۍ اصولو اوپرنسيپونو ته اړتيا لري چې بايد په منظم اودوامداره توګه كارورته وشي. دغه علمي ميتودلوژي كيداى شي كره كتنه واوسي.كره كتنه دادبي چاڼ لپاره يوبرلاسي علم دى چې دتاريخ په اوږدو لكه نورمعقول علوم د بيلابيلو عواملو له امله دخلكو اوځيرونكو له پامه په شعوري او ياغيرشعوري توګه ديوه سستماتيک علم په توګه له پامه غورځول شوى و. ځكه په دغه علم كې تر هرڅه دمخه خبره پررښتياوو او دهغو پرځرګندولو اوبرالا كولو باندې ترلې وه ، ادب چې ټولنيزې نيمګړتياوې يې په هنري اوادبي قالبونو كې په ګوته كولې ،همداسې كره كونې هم دخپلې دنده له مخې كولاى شول چې په دغه ټولنيزاوادبي بهيركې خپله روزنيزه دنده اوانتقاد ته پاملرنه وكړي. اوس كه مونږ غواړو ددغه علم په تاريخي ليد باندې خبرې كوو نودا ويلاى شو چې كره كتنه دومره لرغوني علم دى لكه ادب اوايجاد ، دلرغوني يونان په ادبي بهيركې ددغه علم ځرک ترميلاد مخكې په (۶) پيړۍ (*) لګيږي ، خودا ددې مانا نه لري چې دغه علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

به هلته هم په معاصرمفهوم او ځانګړنو سره و .ځکه علمي کره کتنه په اوسنۍ مانااومفهوم له اتلسمي میلادی پيړۍ را په دیخوا دنورو علومو لکه « ژبپوهنې ، توکم پوهنې ، روانپوهنې اونوروپه څیردیوه خپلواک علم په توګه راوپړکیده او پوهانوسیستماتیکه پاملرنه ورته وکړه .چې پای کې بیلابیلـې کـړنلارې او ښوونځي په کې رامنځ ته شول »(۱)

په دعه اړه داهم ویل شوي چې : « کرتیکوس دننۍ نقد په مانا دلـومړي ځـل لپاره دارسطو اوکوانتلین دبلاغت علم دپوهانو له خوا کارول شوی دی »(۲)

پوهان داخبره مني او وايي چې هرعلم دیوې ټاکلې ټولنیزې اړتیـا لــه مخــې رامنځ ته کیږي ، وده کوي ،او په پای کې د ودې لوړو پوړیو تــه رسـیږي. کـه چیرې دادبي کره کتنې تاریخچې ته په دقیقه توګه پاملرنه وکړو، نو داپوښــتنه خامخا رامنځ ته کیږي چې آیادا اوسنۍ کره کتنه به هم هغسې کره کتنــه وي لکه د اتلسمې پيړۍ هغه ، په دغه اړه ځواب ګردسره منفي دی،

(*) شوقی ضعیف په دغه اړه لیکي : « ځکه ترمیلاد نه سپاړس پيړۍ دمخه وینو چې یونانی شعر په پراخه توګه پرمخ ځي ، تمثیلي شعر رامنځ ته کیږی اودهغه مشهورشاعران راڅرګندیږي، موږ تــه ددې هنــر پیدایښــت او د دوی پــه اخترونوکې دهغه په بدلون باندې خبره مهمه نده بلکي موږ ته دهغو مسابقو پیژندل اهمیت لري چې له دې هنر سره ملګرې وې اود کره کتنې د ډولونو یوډول ګڼل کیدې ... » (ژوندون مجله ، ۱۳۶۲کال ، ۱ ګڼه ، ۱۱مــخ) . پــه دغــه اړه موباید په پام کې وي

چې په نوموړي مقاله د ۶ پيړۍ پرځان ۱۶ لیکل شوي چې سم نه بریښي .

(۱) عرفان مجله ، ۱۳۶۳ کال ، ۸ګڼه ، ۴۱ مخ .

(۲) محمد رحیم الهام ، تیوری های ادبي ونقد ادبي ، پوهنتون کابل ، ۱۳۵۷ (۶۱)

ځکه چې کره کتنه داوسني بشریت له معنوی اوروحي ژوند یا په بله مانا ادبي ذوق سره تړاولري اودهغودتخلیقي آثارو د ارزښت اواهمیت ټاکلوپه برخه کې څیړنې کوي . دیوه ادبي اثرواقعي ځانګړتیاوې هغه څه دي چې دهغه ادبي اثر اصلي اوهنري جوهراویازړی بلل کیږي چې دهمدغه علم په رڼاکې دهغه اثر له طبیعت سره سم ترڅیړنې لاندې نیول کیږي او ارزول کیږي ځکه نو پــه دغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اړه داویلای شو چې ، په معاصرادبی بهیرکې کره کتنه هغه لاربنود او روزنکــی علم اومیتود دی چې دهغې په مرسته دیوه هیواد ملــي ادبیــات د ودې لــوری نیسی اوپه خپل خلاق طبیعت سره یې لاربنونه کوي. کره کتنــه پــه مجــرده اوځانګړې توګه یوبې مانا اوبی ازربنته کالبد دی ، مورږ دهغې اهمیت له هنــري اوتخلیقي آثارو سره په رابطه کې ټاکلای شو ، په عین حال کې داهم بایــد پــه پام کې ولرو چې دغه علم دخپل طبیعت له مخې داسې علم دی چې دهغه پــه طبیعت کې هم علمي او هم هنري توکواوځانګړنو ځای نیولی دی ،یا په بله مانا دغه علم دوه ګونی طبیعت لري علمي اوهنري .

دکره کتنې علمي اړخ پرهغو پرنسیپونوباندې ولاړدی لکه چې یوعلم یې لري ، په دي مانا چې هرعلم ځانته ځانګړي مفاهیم ، مقولي اونومونې یا اصــطلاحات لري چې ادبي کره کتنه هم نوموړي توکونه لري او ددغه علم بنستیزي ستنې ورباندې ولاړې دي. کیدای شي په دغه اړه د هغو ځانګړو مفاهیمو یادونه هــم وکړو چې دهغو له مخې د ادبي کره کتنې ژانرونه او ډولونه را مــنځ تــه شــوي دي. په دغه اړه به دا اړینه وي چې د کره کتنې په برخه کې دلاندې ټکو یادونه وکړو :

الف : علمی اصل دی چې هرعلم ځانته دڅیړنې خاص اصول لري یا په بله وینا ځانګړې تیوري لري . ادبي کره کتنه هم ځانګړي اصول او میتود لــوژي لــري چې ددغه علم څیړنې دهغو له مخې له ادبي آثاروسره په رابطــه کــې ترســره کیږي.

ب : دهرعلم دپاینښت په اړخ کې یومهم علمي اصل اوعلمآ طرح شوی فکــټ علمی استدلال دی یا په ساده وینا دهغــه منطــق دی چــې پرهغــه بانــدې د ژغورنې اودوام چترجوړوي . په هره کره کتنه کې دناقــد اویــا کــره کتــونکي رسالت له علمی تیورۍ سره یوځای د پیاوړي استدلال درلــودل دي چــې پــه عملي کره کتنه کې له هغه څخه کار اخیستل کیږي. دکره کتنــې دنــده کــره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول دي ، چې که دهغو لپاره نوموړي مهارتونه او اصول په پام کې ونــه نیســي داثرګنده ده چې دعلمي توب اړخ یې ترپوښتنې لاندې راځي .
دکره کتنې بل اړخ دهغې هنري اړخ دی ، دکره کتنې په هنــري طبیعــت کــې ترټولو مهمه مساله دتصویر یا انځورمساله ده ، تصویر یــا انځــور پــه خپلــه د انساني مهارت یوه پیچلې پروسه ده، په تیره بیا چې له هنري پدیدې او آثــارو سره دهغې داړتیا اوجوړتیا خبره رامنځ ته شي ، په دغه ترڅ کــې بیــا دیــوې اساسي پدیدې ځای غوره کوي ځکه چې تخلیق له تصویره پرته نه وي اونه را منځ ته کیږي. همدغه تصویردی چې یواثردیــوې زمــاني مــودې لــه تیرولــو وروسته دشهکاردرجې ته رسوي اویا یې نه رسوي، ځکه نــو مــوږ انځــور یــا تصویر دکره کتنې په برخه کې ډیرساده توک نه شو بللای ، برعکس همدغــه اصل دی چې کره کتنې ته امتیاز ورکوي او دعلوموپه برخه کې دغه علــم تــه دممتازعلم دریځ ورپه برخه کیږي ،چې نورعلوم دغه ځانګړتیا له ځان سره نه لري اونه یې په داسې دوه ګونی طبیعت سره پیژنو . انځور یا تصــویر پــه کــره کتنه کې معمولآ په یواړخیزډول تبارز کوي ، دبیلګې په توګه زه دلته د ګلزمان دیوې سندرې یوبیت راوړم ، کره کتونکي هڅه کوي چې موږ ته دهغــه ســاده (انځور) په ساده توګه تشریح کړي ، یا په بله وینا کره کتنې پرې وکړي ، شــعر دادی :

په ګل غونډۍ د ارغوان جوړې میلې دي
لاس راکوه ګلې ورځو چې ننداري دي

په دغه بیت کې د (ګل غونډۍ) تصویر په پام کــې نیســو ، تصویرســاده دی شاعرچې دغه شعرویلی دهغه په وړاندې کیدای شي هغه ځای وي چې هلته ، ګلونه دي ، میلې دي ،ارغوان دی ، ښکلې فضاده ، کیدای شي لوستونکی یــې هم همداسې تعبیرکړي ، خو دکره کتونکي په وړاندې اویا دهغــه لپــاره (ګــل غونډۍ) یوازې په همدغه مانا اوهمدغه درک دمنلو وړنه ده اونه یې په هغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شان لکه چې یو شاعر او یوهنرمند یې په ګوته کـوي ، دی خپـل لوسـتونکي اومینه وال تشریح کوي . څکه چې موږ په دې باورلرو چې هنرمانا انځـور خـو کله چې هنر دکره کتنې پر پانوباندې د تشریح ، نقد او سپیناوي لپـاره ځـان ځلوی ، هلته بیا اساسي توک نه دی ،خکه چې تصور اوانځورپه کره کتنه کـې دویمه یا مرستیاله دنده اودریځ لري . خوتصویر په هنر کې ځوارخیزه بنه لري لکه په پورتنې شعر کې ګل غونډۍ ، خو په کره کتنه کې بیا یوارخ لري اوهغه هم مرستندوی . په دې چې د (ګل غونـډۍ) تصـویردکره کتـونکي ایجـاد او تخلیق نه دی ، بلکې له شاعرڅخه یې اخیستی دی چـې پـه بـل ډول او بـل میتود سره یې کاروي ،هغه خپل یاسین پرې تیزوي ، لـه هغـه څځـه یـوازې دخرګندوني اوتحلیل په لامل کاراخلي .

په دې مانا چې کره کتونکي (ګل غونډۍ) لـږ نـوره راسـپړي او دا پـه ډاګـه اوتشریح کوي چې د ګل غونډۍ موقعیت ، تاریخ ، دودیز اهمیت ، اوکـه اړتیـا وي ګرامري تحلیل، او یاداچې دارغوان میله څنګها و ولې پـه ځـائیو اویـا شمالي کې را پیل شوې ده ؟

دکره کتنې اصول:

کره کتنه په معاصرنړۍ کې دادبي آثار دارزونې لپاره یو اړین علم دی، په هـره ټولنه او هرادبي بهیرکې دهغه ادبي بهیرله کمي اوکیفـي زیرمـې سـره ځـان عیاروي ، همداده چې په هره ټولنه کې یې د ودې ډول او اهمیت په ځـانګړې توګه دپاملرنې وړدی، یوه مساله چې دکره کتنې پیژندنې او اهمیت پـه ګوتـه کولوکې اړین دي، هغه ددغه علم اصول دی ، زیـاتره پوهـان اودادبیـاتو زده کونکي تل په دغه اړه دا هیله کوي چې باید ددغه علم پر اصولوباندې پوه شي ، دوی کیدای شي داخبره هم لوستی وي چې یوشمیروایې چې دغه علم هیڅ اصول نه لري ، خوځینې نوربیا وایي چې نه داعلم دی ، یوعلم کله هم بـې لـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصولو اوموازینو اومقولو نه وي ، دغه نظر ترډیره حده ددغه علــم پــه اړه پــه نړیواله کچه منل شوی دی ، دایران نامتو لیکوال زرین کوب پــه فارســي کــره کتنې کې دهمدغه نظرپلوی لیکوال دی او دامني چې کره کتنه بي اصــولوعلم نه دي ، هغه په دغه اړه لیکي : « په هرحال په ادبــي کــره کتنــه کــې اصــول اوموازین شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخــه کــې پــه ډاګــه او استنباط کړو ، نه په مطلقو احکاموسره ... » (۱)

---

(۱) عبدالحسین زرین کوب ، نقد ادبي ، ۱۳۴۶ کال ، (۸) مخ .

استاد روهي هم په دغه برخه کې کت مټ نظرلري اوپه دغه اړه لیکي : « ... پــه دی برخه کې دنهایي قضاوت دپاره باید دوو پوښتنو ته غوڅ ځواب ورکړشي ، لومړی داچې ، که کره کتنه علم وي نو بایــد چــې دهغــې دخیړنــې میتــود او پرنسیپونه دټولو ادب پوهانو دپاره یوشانته دمنلو وړوي . دوهمه پوښتنه داده چې که چیرې علمي موضوع په ښکلي اوخوندورسبک ولیکله شي اوپه داسې توګه وړاندې شي چې لوستونکي ترژورې اغیزې لاندې راولي . آیانه شو کولی چې دغسې لیکنه ادبي وبولو دلومړۍ پوښتنې ځواب غالبآ منفي دی ،پــه دې مانا چې دبیلابیلو کره کتونکو له خوا د کره کتنــې دپــاره مختلــف اســلوبونه ،مختلف هدفونه او ډول ډول ارزښتونه ټاکل کیږي ، که چیرې په کتابونو کــې دهنرتعریف ولټوو په سختۍ سره کولای شو یوواحد اودهنرمندانو له خوا منل شوی تعریف په لاس راوړو. همدارنګه د ادبیاتو، شعراو کره کتنې دمسایلو پــه برخه کې همیشه له انفرادي خکې اوځانګړو تمایلاتو سره مخامخ کیږو.

په دې اساس دانتقاد علم چې پرنورو انتقادکوي په خپله دانتقــاد وړدی ، پــه هرصورت که دانتقاد وړ دی یانه ، انسان نه شي کــولای لــه انتقــاد او قضــاوت څخه ډډه وکړي » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد روهي او زرين كوب نظريات دكره كتني داصولو په برخــه كــې هغــه علمي څرګندونې دي چې په دغه برخه كې له علمي ملاتړڅخه برخمنــې دي ، دوى په انساني ژوند كې پركره كتنه اودهغې پراړتيا باندې ټينګــاركوي ، خــو دوى په دغه برخه كې نه دمطلقيت پلويــان دي او نــه هــم خپلونظريــاتو تــه دمطلقيت بڼه وركوي، دوى په كره كتنه كې نسبي اصول مني اوداهغه مســاله ده چې په علمي لحاظ طرحه ده او دنړۍ زياتره ليكوال او پوهان دادبــي كــره كتنې په اړه دهمدغه اصل پلويتوب كوي او عملي اهميت ورته لري.

پوهان دكره كتنې دټاكلو اصولو په اړه بيلابيل نظريات لري ،يوشميروايي چــې كره كتنه ځانګړي اصول لري ، خوچا هم تراوسه په عملي توګه دغه اصول نــه دي په ګوته كړي ، چې لامل يې زه فكركوم په دغه ټكي كې دى چې كره كتنه يوممتازعلم دى ، په دى مانا چې هم علمى اړخ لري اوهم هنري ، خــو لــه دې سره سره هم له يو شميرپوهانو سره چې زياتره ځانونه دمترقي ادبــي تيــورۍ پلويان بولي وايي چې يو لړاصول په دغه برخه كې شته چې هغه دكــره كتنــې بنسټيز اصول بولي چې په لاندې دريو ټكو كې يې خلاصه كړي لكه :

١- ګونديتوب ،

٢- طبقاتي توب

٣- ولسي توب (٢)

داسمه ده چې دغه درى واړه اصله دادبياتو له تشكل ســره ډيرنــژدې اړيكــې لري اوكيداى شي دماركسستي تيورۍ له نظره نوموړي درى اصله دكره كتنې داصو لو په برخه كې ستونزه يوځه حل كړي ، خوداهم بايد له ياده ونــه باســو اوهغه داچې دمعاصري كره كتنې يوزيات

---

(١) څيړندوى محمد صديق روهي ، ادبي څيړنې ، ١٣٦٠ كال (١٠٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۲) باید ووایو چې داد کره کتنې په برخه کې مارکسستي طرحه ده ، ځکه نو په دغه برخه کې ماهم د شوروی ادبیاتو دکره کتنې داستاد عبدالنبي ستارزاده چې په اتیایمه لسیزه کې یې په کابل پوهنتون کې دکره کتنې درس ورکاوه له لیکنو اوبحثونو څخه کاراخیستی دی .

شمیرپوهان له دغو اصولو سره دایدیالوژیکي توپیرونو له امله یوه خوله نه دي ، دهغوی دریځ له دغو سره بیا دکتې متې ایدیالوژیکو تو پیرونو له مخې مخالف دی، او داصولو دمنلو او نه منلو ، شته والي اونه شته په ترڅ کې باید دغه ټکی په پام کې وي چې:

« دکره کتونکي کاردهغه زوال په وړاندې پاځون دی ، هغه چې د تاریخ په یوه دوره کې کولای شي دهنر ګریوان ونیسي ... » (۱)

اوس خبره داده چې نه مونږ او نه نورخوک داصلاحیت لري چې په دغه اړه پرمطلقیت باندې تکیه وکړي ځکه کوم نظریات چې تراوسه مونږ مطالعه کړل دوی ټول په دغه اړه دنسبیت پلویان دي او وایي چې دکره کتنې داصولو په اړه دایوعلمی دریځ دی ، که فرضاً مونږ پورتنې دری اصله دمطلقیت په دایره کې ومنو، نودهماغو پوهانو له خوا په دې خاطر چې بشپړاصول نه ورته ښکاري ، بیا د فرعی اصول خبره هم کوي او وایي چې دنومونږو اصلي اصولو په څنګ کې دفرعي اصولو اهمیت هم زیات اود نومونږو اصولو دپیاوړتیا په برخه کې دهغو شته والي هم اړین شمیري ، دبیلګې په توګه یوله دغو فرعي اصولو(*) څخه (تاریخی نظراچونه) ده ، چې دیوې ادبي پیښې اوپه ټولیزه توګه دیوه ادبي بهیر تشریح له دغه اصله پرته شوني نه دي ، اونه کله هم کیدای شي چې ددغه اصل له ساحې دباندې دهغو دتحلیل کار ترسره شي ، ځکه چې هره ادبي پیښه او هرادبي اثر که مونږ وغواړو اوکه نه، دخپل عصراوخپلي زماني تاپه پرخپله تنده باندې لري اوله تاریخي لیده باید پریوه خوا پاتې نه شي ، ځکه نومونږ دغه اصل دکره کوني په بهیر، هغه هم د نوې اومترقي کره کتنې (علمی کره کتنې) داصول په برخه کې دکلي اصولو ځای لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله موضوع چې د پوهانو په نظر کې په کره کتنه کې دپاملرنې وړده ، هغه پـه ادبياتو کې دژانرجوړونې او رامنځ ته کولو مساله ده، په دغه اړه زه دلته اوږدې خبرې نه کوم ، ځکه چې دايومهمه اوتحليلي مساله ده، زما موخه په دغــه اړه يولنډه يادونه ده په لاندې ډول: په معاصره ادبي کره کتنــې کــې ژانرجوړونــه ددغه علم دخرګند پرمختګ لامل شوی دی، نن سبا په دغه برخه کې هم لکه د ايجادي ادبياتو په شان دپاملرنې وړاوپه زيات شميرژانرونه رامنځ تــه شــوي دي ، چې دهغو له مخې په دغه برخه کې دخيړنو لپاره ځانګړې لاره چاره اواره شوی ده، ددغه په علم جوړښت کې تراوسه پورې دا لاندې ژانرونه پــه ګوتــه شوي دي لکه : دآثارو پيژندګلوي ، تقريظ ، انتقادي مقاله، رساله، مونــوګراف ، نوښتي ژوند ليک (نوښتي پورتريت) منثور نامــه (اعــلان نامــه) مخکنــۍ او وروستنۍ خبره ، ادبي مرکه ، ليکوال ته دکره کتونکي ليک ، حاشيه ليکنــه او داسې نور ، پردغوژانرو برسيره يو شميرنورژانرونه هم شته چې هغه هم په کره کتنه کې دآثارو دطبعيت او پيژندنې په څنګ دپاملرنې وړدي .

---

(۱) رضا براهني ، طلا درمس ، ايران ، ۱۳۴۸ مقدمه چاپ دوم ص ۳۱ .

(*) دادبي کره کتنې په فرعي اصولو کې دا لاندې اصول دمارکسستانو په نظر ډيرمهم دی : ۱- تاريخی نظراچونه ۲- اجتماعی نظر ۳- دشکل اومحتوا ديالکتيکی انډول ۴- دهنري ايجادياتو انفرادی والــی ۵- دبــديعی آثــارو دکلــي توکونو يووالي اونور دی ...

د ژانرجوړونې په اړه ددغې خبرې دخرګندونې اړتيا شته، چــې دغــه ژانرونــه بايد په څه ډول سره وټاکل شي ؟

زه په دغه اړه په دې نظريم چې په ادبي کره کتنه کې هــم لکــه پــه ايجــادي ادبياتوکې د ژانرجوړولو اصول هم شته او هم دکره کتنې په عمومي بهيرکې په پام کې نيول کيږي . په ژانرجوړونه کې په عمومي توګه د ژانرجــوړونې لپــاره دالاندې اصول په پام کې نيول کيږي : دخيړنو وړ مواد ، انتقادي ليــد اودهغــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراختیا، دانتقادي څېړنې طبعیـت ، پــراخ نظـری انعکــاس ، تــاکلي هــدف ، دلیکوالی سبک . ددې لپاره چې له دغې مسالې سره مو په يــوارخیزاو يــا وړه دایره کې چلند نه وی کړی ، دغه ډگر بیاهم ډېرلنډ او تنګ پـه پــام کــې نــه نیسو، کیدای شي یولړنورمعیارونه هم وي چې دهغو له پلي کولــو ســره ســم کیدای شي یولړ بریالیتوبونه دځان کړو. او د ژانرجوړونې په برخه کې له هغــو څخه هم کارواخلو .

دیوې ادبي پدیدې په څېړنه او ارزونه کې دعلم او هنــر دواړو لارويــان دکــره کتنې دنده او ونډه په هراړخیزه توګه ښه درک کوي ، پرهغه مهال چې پښــتو ادب او دهغه درسالت او ایجادیت په برخه کې علمي څېړنې نه وې رامــنځ تــه شوې ، اودادبیاتو په برخه تعلیمافته پښت څه نه وو لیکلي او ویلــی ، تردغــه مهاله به که چا دادب اویوشمیر آثارو اوایجادیاتو په اړه څه ویل او يــا بــه يــې انتقاد کاوه هغه عیب بلل کیده ، اصول خو چا نه پیژندل او نه یي دادبیــاتو پــه برخه کې اهمیت ورکاوه ، دغه خبره له ځینوکسانوسره دشیطان غوږ ونه دکانه وي تراوسه هم شته ، خوڅوک غوږ نه پرې ګروي ځکه چې نن سبا خبره دکره کتنې اودهغې د اصول له برکته برعکس شوې اوس کره کتنې دعلم پــه توګــه دحساسو لیکوالو او پوهانو (کره کتونکو) په منځ کې دادبیاتو د روح په توګــه خپل ځای موندلی دی . اودزړه له کوي په دغه برخه کې خپل قلمونه چلــوي . زموږ پښتانه لیکوال نن په دي د زړه له کومي باوري شوي چې کره کتنه نن په نړیواله کچه دادبي لارښونې په برخه کې دپاملرنې وړ پوهه ده او په ادب پوهنه کې په یوه علمي پرنسیپ باندې اوښتې ده ،چې په پښتوادب کې یی هم لکــه دنورو پرمختللو ادبیاتو په شان دپښتوملي ادبیــاتو دودې پــه بهیرکــې يــې دپاملرنې وړځای موندلی دی ،ځکه نوددې اړتیا رامنځ شوې چې ددغــه علــم اوفن داهمیت په اړه دیوه قانونمند میتود له مخې چلند وشي ، بایــد وڅیــړل شي او باید وده ورکړه شي .موږ په دې باوری یو چې په پښتو کې دکره کتنــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اړه سستماتیک (پرله پسې) کارنه دی شوی، کوم څه چې شــوي هــم دي ، هغه دنژدي لسو شلوکالو خبره ده، په دغه موده کې یوڅه دکره کتنــې پــه اړه وشول چې هغه هم د (پیلامې او پیل) بڼه لري ، تراوسه هم زموږ لیکــوال پــه دغه برخه کېپه خورا لومړني پړاوکې دي ، یوازې له یوڅوکسانو پرتــه، زیــاترو که څه کښلي او ویلی هم دي ، ډیرې ساده خبرې وې او ددغه علم تیــوریکي ډګر ته له سره ورننوتي نه دي چې دا په خپل وار د یوه پیل څرګندونه کــوي . په افغانستان کې تراوسه هم کره کتنه په یواړخیزډول کاریدلې ده ، ماناداچې دایجادي آثارو دمعرفی په برخه کې ترډیره حده له کره کتنــې څخــه یــوازې دستاینې په برخه کې کاراخیستل شوی دی ، ماناداچې په ډیروبرخو کې کــره کتنه زیاتره د ستاینې انډوله کارول شوې ده ، او یاهم دغندنی ، ان چــې کــره کتونکې ته دلیکوال د لاربښود په سترګه نه بلکې د دښمن پــه ســترګه کتــل شوي دي ، په داسې حال کې چې داد کــره کتنــې لــه طبعیــت ســره جــوړه اومیتودیکه خبره او چلند نه دی . په پرمختللو هیوادو کې کره کتنــې تــه نــه یوازې په ادبی او ایجادي برخه کې زیات اهمیت ورکول کیږي ان چــې ددغــه علم دنده د ټولنیرژوند ډګرته هم ور غزیدلی ده ، هلتــه خلــک پــه دغــه اړه داخبره کوي چې دکره کتنې دنده د آثارو او عواطفو اوهغــه شــعور را ژونــدي کول او پیژندل دي ، هغه چې د انسان او ټولنې په تربیتي روزنه کې جوړونکې برخه اخیستلای شي . هلته کره کتونکی ته دیوه شــریف انســان پــه ســترګو ګوري اوهغه دخلکو او ټولنې سترلاربښــود او روزونکــي بــولي همــداده چــې تولستون ولیکل : « زه پوشکین دبلنسکي په برکت پیژنم ».

غواړم خبره رالنډه کړم او غواړم په لنډه توګه ددغــه تحقیــق پــه اړه دومــره ووایم چې دغه ناڅیزه څیړنه او تحقیق په تیره په دغه عصرکې زما د څیړنــې لپاره یوه اړتیا وه ، ځکه چې تراوسه موږ دکره کتنې په برخه کې ددغــه علــم دتاریخچې په نامه (څه بشپړ او څه نا بشپړ) یوساده لاربښود هم نــه درلــود ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ چې هرڅه په دغه اړه هلته اودلته درلودل ، هغه ډېرخواره واره وو، يوڅه ول ، خو پرپوهيدو نه چې دا څه دي او څه وايي ، په دې نه پوهيدو چې زموږ دمنځنۍ دورې شاعراو ليکوال دغه علم ته په کومه سترګه کتلي دي او په دغه اړه دوی څه وايي او څه ايده لري ، مو ږته دا پته لږ وه چې په معاصره کره کتنه کې ژانريعني څه ؟ اويا کوم ژانرونه دلته ديوشميرليکوالو له خوا يا کاريدلي اويا رامنځ ته شوي دي او ولې ؟ په دغه وړه رساله کې تريوه حده همدغو تمايلاتو او پوښتنو ته يوڅه ځواب ويل شوي دی ، چې ديوه پيل په توګه کيدای شي چې زموږ راتلونکي ديوې علمي کره کتنې په رڼاکې نوې نوې خبرې وليکي او راکشف يې کړي ځکه نو زما ليکنه هم په دغه اړه يوپيل دی . زمانه سخته پرمخ ځي ، او موږ بايد پر راتلونکو باندې هغوی چې په مسووليت سره په دغه برخه کې کار کوي باور من وو، ځکه زه باور لرم چې زموږ په معاصرادب او ادبي بهيرکې دکره کتنې وده له ذهنيت څخه د عينيت ډګرته راوځي ، ايجادي ذهنيتونه ديوه ادبي بهير په ترڅ کې په عنيتونواوحقايقو باندې اوړي او ديوې څرګندې اړتيا بڼه غوره کوي، همداده چې موږ بايد دهغې لپاره ، دهغې دعاملو لپاره په شعوري اوعلمي توګه لاس په کارشو ، همدعه موخه او دغه اهميت و چې زه يې دغې مقدماتې هڅې ته وهڅولم او په دغه نيمګړي کار مې لاس پورې کړ، کره کتنه زموږ د ټولنې د سمون په برخه کې يو ژوند ۍ هڅه ده ، چې نه يوازې په ملي کچه بايد داهميت وړوي ، بلکي دهغې په مرسته کولای شو ، ځان له نړيوال ادبي بهيرسره هم يوځای او وصل کړو . په دغه رساله کې لوستونکي ته دا ټکي په ډاګه کيږي چې زموږ په پراخ ادب کې ، دهغه په بيلابيلو دورو کې کره کتنې څه بڼه ، رسالت او دندې درلودې ، ما په دغه برخه د موضوع دتحليل او پيژندنې په برخه کې له معمول علمي څيړنيزميتود څخه کار اخيستی ، دهرې څيړنې دمدلل کولو لپاره د ښه ميتود کارول اړين دی ، هغه هم دداسې علم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره لکه کره کتنه ، موږ دپښتو کره کتنې دوره یی بهیرپــه دغــه اثرکــې پــه منظمه توګه څیړلی او په دغو بهیرونو کې مــې دهغــو پــه نســبي وده بانــدې رڼااچولي ده . دری دورې ، دری بهیرونه او په هغو کې دکــره کتنــې بهیــر ... توکل پرخدای تاسې یې ولولۍ خطاوې تیروتنــې بــه پــه کــې وي ، پــه رونــو سترګوکې او ژور فکرسره نظراوکتنه پرې وکړئ .

په درناوي

پوهنوال دوکتور عبدالخالق رشید

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یو نظر

کله چې غواړو منځنی ادبي بهیر دیوې نومونې (اصطلاح) په توګه تشریح کړو باید ووایو چې دغه اصطلاح زموږ پــه ادبیــاتو کــې زمــوږ پخوانیــو لیکوالــو ، مورخینو او شاعرانو کارولي او راوړې ده . په تیــره بیــا هغــه مهــال چــې پــه قراردادي توګه د ادبي دورو ټاکلو اړتیا رامنځ ته شوې ، بیانو استاد حبیبــي ، رښتین او نورو دغه نومونه دپښتو ادبیاتو هغې برخې ته چې له ۹۰۰ هجري تر ۱۳۰۰ هجري پورې زماني واټن کې را ایجاد شوي کــارولې ده. کــه لــه ماخخــه څوک زما نظر غواړي زه بیا په دغه اړه په لنډو دومره ویلای شم چې : منځنــي ادبي بهیر ، دوره هرڅه یې چې بولو ،دهرې ټولنې په ادبیا تو کې دیــوې دورې په توګه تل وه او تل منل شوې ده خو باید هغې ته دیوې مجردې پدیــدې پــه سترګو ونه ګورو په دې چې دایوه علمي نومونه ده چــې اړخونــه او ابعــاد یــې زیات دي ، په دې مانا چې دغه زماني موده باید په تــاریخي ، ادبــي او آن پــه رواني لحاظ هم وڅیــړل شــي اواهمیــت ورکړشــي. زه خــو داوایــم چــې د چنګیزخان له انسانی اوتمدنی ضــد یرغلــه (۶۱۷هجــری) را پــه دیخــوا بیــا دنولسمې پیړۍ ترنیمایي ترپیل پورې زموږ په ادبیــاتو کــې تقریبــآ دا ټــول جریان په شکلي اوماناوي لحاظ یو ډول دی اوکوم داسې بدلون چې هغه بایــد په ځانګړي توګه یاد او یا ګوته ورته ونیسو نه په کې لیدل کیــږي. دابــه ومنــو چې په دغه ترخ کې په تاریخي او سیاسي لحاظ شرایط اوتحولات یوه بڼه او یو شکل نه لري ، بیلابیل نظامونه راغلي ، بیلابیل واکمنانان په دغه واټن کې واک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته رسيدلي ، دهغوپه کړو وړو او کارنامو باندې سړی کولای شی ډیرڅه ولیکي او ووايی خوادبياتو چې په دغه برخه کې هيڅ ډول بـدلون نــه دی کــړی،هيڅ ډول ادبي تمايلاتو په کې وده نه ده کړې ځکه نو ويلای شــوچې هرڅــه ديــوه ځرګند ورته والي په ترڅ کې رامنځ ته شوي دی ، دبيلګی پــه توګــه هماغــه تذکره چی سليمان ماکو په (۶۱۲هجري) کې وليکله ، هماغه محمد هوتک په (۱۱۴۲هجري) ليکلې اوهماغه بهيريې ځارلی دی. هغه شــاعري چــې اشــرف خان هجری اورحمان بابا کړې ، او ياهم هغه غزل چې اکبرزمينداوري ويلی په هماغه فورم کې خوشال او ترهغه راوروسته پيرمحمد کاکړ او احمدشاه بابا هم ځارلې ده . په داسې حال کــې چــې دايجادیــاتو اوهنــري ادبیــاتو دودې لــه قانونمندۍ سره سم بايد رنګارنګي را منځ ته شي ځکــه چــې ادب اوهنــر لــه يونواخته او تکرارسره لکه چې انسان له ناولتيا وو په نري رنځ اختــه کيــږي ، همداسې تاوان وينې . چې بايد داسې نه وي .

لنډه داچې زما لپاره منځنی ادبي پير يا دوره پــه همدغــه پــورتنې مفهــوم او تاريخي شاليد سره په دغه څيړنه کې مطرح ده ، يوځکی مو بايد په پــام کــې وي اوهغه داچې پښتو ادبي منځني دوره دلته په هغوځانګړنو سره نه ده مطرح لکه چې په لويديز او اروپا کې منځني دوره ياديږي ، دلته موخه يــوازې دغــه دوره بندي دافغاني ادبياتو اودهغوی له طبعيت سره په اړيکــو کــې دپــاملرنې وړده نه دلويديزتولنوهغوغوندې .

په دغه ادبی بهيرکې کره کتنه اودهغې تاريخچه په خپــل وار يــوه دپاملرنــه وړموضوع ده ، يو بهيردی چې له دغو ادبياتو سره په منظمه توګه وده کړې ده ، ځومره چې دلته پښتو ادبي بهير ساده و ،کره کتنه هم ورســره ســاده ، خــو ځومره يې چې وده کړې په هم هغه کچه دا هم ورسره پــرمخ تللــې، وده يــې کړې ، پيچلې شوې اوان چې علمي شوې هم ده. مخکې تردې چــې پــه دغــه ادبي بهيرکې دکره کتنې پر بهير باندې وغږيږو ، يوه لنډه کتنه تردغــه ادبــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهيردمخه هغو نښوته كوو چې زمونږ ليكوالوهغوته اشـاري كـړي او لـه دغـې موضوع سره يې بې ارتباطه نه دي بللې .

كره كتنه ترمنځني پير دمخه:

زمونږ په لرغونو ادبياتوكي دكره كتنې په اړه دځيرنو لپاره دايجـادي مـوادو او آثارو څه نشته ، او نه بايد په دغه برخه كې په مصنوعي توګه ځـان پـه لاپـو شاپو باندي بوخت وساتو ، سره له دې چې په دغه برخه كـې يـولړخبرې اوس موږدځيړنې دمقايسي ميتود ترسيوري لاندې كولاى شو ، خوزه بـاورلرم چـې بشپړې به نه وي ، يوه پيړې دمخه چې چا په دغه اړه څه ويلي او ليكلي ، نـن په خورا زياتو دلايلونه يوازې دانتقاد وړدي بلكي د خندا وړهم دي ، ځكه چې هغوى فكرنه كاوه چې نړې به په يوه دوو پيړيو كې دكشفياتو هغې كچـې تـه رسيږي چې نور به څه په هغې كې دپټيدو نه وي ، زمونږ زيـاتو پوهـانوداخبره كړې چې دپښتو ادبياتو په لرغوني دوره كې كره كتنـه وه ، اوپښـتانه پوهـان پرې پوهيدل ، ان چې وايي ددغه علم پيلامه هم په هم هغه دوره كې شوې ده او لومړني پښتون ليكوال چې په دغه برخه كې لاس په كارشوې هغه ابومحمد هاشم ابن زيد السرواني دى چې خپل اثر « دسالو وږمه » يې هم په دغه بـاره كې ليكلي و. ددغه پټ نومیالي نوم موږ ته پټه خزانه را پيژني چې ليكي :

« ابومحمد هاشم دهلمند په سروان كې په سنه (٢٢٣) هجري قدسي زيږيدلى اوپه بست كې يې له علما او فصحا څخه لوستنه وكړه ، وروسته ولاړ په عـراق يې په كلو كلو دلويو ائمه څخه سمع وكړه او ابن خلاد چه څرګندو په ابى العينا سره يې په بغداد كې عمرونه تيركړل اوله هغه يـې دعربـي بلاغـت او اشـعار ولوستل ابومحمد له عربي څخه په پښتو يوكتاب كښلى و چې پـه هغـه كـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعربي اشعارو فصاحت اوبلاغت يي بيان كړى و ، اونوم يې د(سالو وږمــه) وه »
(١)

كه پردغه موضوع باندې لږ رڼا اچوو، زه فكركوم چې كه ســالووږمه زمــوږ لاس
ته راغلې واى ، نو دا به بې شكه لومړى انتقادي اثرو چې دكره كتنې پــه بــاره
كې هغه هم په پښتو كې ليكل شوى دى ، زه په دغــه اړه يــوازې د مقايســوى
څيړنو له مخې او هغې بيلګې په شته والي سره چې ترموږ پورې را رسيدلې ده
دومره په اجمالي توګه ويلاى شم چې په كوم وخت كــې چـــې محمــد هاشــم
سرواني ژوند كاوه ، او په كوم وخت كې چې دى بغداد ته رسيدلى ، دغه مهــال
په عربى نړۍ كې دكره كتنې په برخه كې يو طلايى دور دى ، داســلامى دورې
په لومړيو دوو پيړيو كې دعربي ژبې په برخه كې خورا زيات پرمختګونه شــوي
دي ، ان چې كره كتنې هم ديوه مضمون په توګه هم په دغــه دوره كــې خــورا
زياته وده وكړه په دغه عصر كې لكه دجاهليت دعصر په شان په عربــي ژبــه
كې كره كتنې لوى اهميت موند. عربي او عجمي پوهان په دې بــاور دي چـــې
اموي واكمنانانو دراشدينو خليفه ګانو برعكس شعراوادب تــه پاملرنــه وكــړه
اودغه ډګرېې تود وساته، زياترو شاهانو او سردارانو د شعر ويلو ذوق درلــود او
حتى داسې هم كيدل چى خطبې به يې هم په شعرويلې ،دهمدغوځانګړو پــه
پام كې نيولو سره په لومړيو دريو پيړيو كې كره كتنې په زړه پورې وده وكړه ،
دحضرت علي لمسى سكينه لومړنۍ ميرمن وه چې له كره كتنې سره يې كلكه
مينه ښوده ، عبدالملک بن مروان هغه اموي خليفه و چې لوړه ادبــي اونقــادي
قريحه يې درلوده ، په عباسى خليفه ګانو كې هارون الرشيد له كره كتنې سره
پيژندګلوي درلوده ، مامون الرشيد هم دشعرپيژندنې ښه ذوق درلود كه چيرې
پردغه مهال دبغداد په اړه هم دا ويلاى شو چې دلته كره كتنې هم ځانګړې ښه
درلوده ،په دې مانا چې دلته كره كتنــه د ودې پــه لــور روانــه وه او ځــانګړى
اهميت يې درلود . « ... په عراق كې دادب او ذوق حالت دجاهلي دورې په شان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له وياړ او تعصب څخه خالي نه وه چي حالاتو، چاپيريال اوزمانې هم لـه هغـي کړنلارې سره ورتيا درلوده، په مريد اوبصـره کـې شـاعران راټوليـدل خپـل شعرونه به يې ويل ، او يوپربل به يې مفاخره کوله ...» (۲)
دهمدغو اشارو په رڼاکي کيداى شي زموږ دليکوال ابومحمد هاشـم پـه ادبـي ذوق باندې هم ددغه عصرادبي بهير خپله اغيزه ښندلي وي ، دمحمد هوتـک په وينا دى هم دکره کتنې په دغه تاوده بهيرکې په عراق کې و. او دغه تـاوده بهير پرده باندې هم خپل اثرکړى دى. ځکه نو ده هم په دغه اړه دعربي شعراو فصاحت په برخه کې خپل کارکړى اودغه کارېې بيـا دسـالووږمه پـه واسـطه پښتوژبې ته هم را ليږدولى دى. زموږ ليکوالو هم په دغه باره کې خپلې رايـې ويلې دي چې زموږ نامتو ليکوال حبيب الله رفيع وايي چي :

---

(۱) محمد هوتک بن داود ، پټه خزانه ، څلورم چاپ ، کابل ، ۱۳۶۵ (۲۹) مخ .
(۲) ډاکتر عبدالحسين زرينکوب ، نقدادبی لومړى توک ، تهران ۱۳۵۴ (۱۴۰) مخ .

« په پښتو کې ادبي نقد زوړ او لرغونى دى ، لومړنى څېړنې په دريمه پيړۍ کې ابومحمد هاشم ابن زيد السرواني راونښلولې او په خپل نامتو اثر (سالو وږمـه) کې يې دعربي اشعارو دفصاحت او بلاغت بيان وکړ... (۱)
په پښتو پخوانيو ادبياتوکي دويم اثر چي يوه برخه يې زموږ پـه واک کـې ده ، هغه د سليمان ماکو تذکره ده ، موږ دا منو چي داخو يوه تذکره ده اوهغه دکره کتنې لپاره بشپړه نه ده ، خو يوه خبره بايد له يـاده نـه وباسـو هغـه داچـي، داتذکره ده اوهغه هم دشاعرانو او دعارفانو ، چې له شعراو شاعرۍ سـره يـې سروکاردرلود،اوديوشميرشاعرانوپه اړه يې خبربکړې چي هغـه خپلـه دکـره کتنې موضوع ده ، خو دريغه چي دغه اثر هم په بشپړه توګه زموږ په واک کـې نشته ، خو بياهم ښه خبره داده چي دغه څو پاڼې يې هـم زمـوږ لپـاره دکـره کتنې په برخه له هره پلوه مهمې دي. په هرډول دغه دوې بيلګې له موږ سـره

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ دکره کتنې په برخه کې هسې ديوې يـادونې پـه توګـه مرسـته کـوي ، ترمنځنۍ بهيردمخه شته له دې پرته نورکه هرڅوک په دغه برخـه کـې څـه وايي هغه به له لاپوشاپو زيات بل څه نه وي .

منځنی ادبي بهير اوکره کتنه:

له پورتنې يادونې وروسته په جرآت سره ويلای شو چـې پـه منځنـي ادبـي بهيرکې خبره برعکس ده ، منځني ادبي بهيرخورا زياته وده کړې ، ان تـردې چې سرې ويلای شي ، دومره پياوړې دوره اوترې دمخه دومره کمزوری ادبـي جريان له يوه اوبل سره په هيڅ ډول داپرتلې وړ نه دي ، په دې مانا چې په دغه دوره کې ايجاديات وده کوي او شاعران هم په شعوري توګه دشعراو ايجاد ډګر ته مخه کوي ، کره کتنه په تما مه مانا ديوه برلاسي علم په توګه خپلـه وړتيـا اوځای لري. اودالومړی مرجع اولومړنی بهيردی چـې د کـره کتنـې منظمـې بيلګې په کې ترسترګوکيږي چې شاعران اوليکوال پردغه مهال دکـره کتنـې پراهميت پوه کارواېی کوي اوپه شعوري توګه دهنري اونوښتې پديدو په ايجاد باندې لاس پورې کوي ، دوی د وخت دکره کتنې له اصولو سره سـم لاس پـه کارکيږي، مانا داچې دادبي آثارو دمعيارونو تاکلو لپاره کره کتنـه ديـوه منـل شوي ميتود او لارښود بنه غوره کړې او ديوه پراخ ادبي بهير د ودې پـه تـرڅ کې خپله لارښودې او روزونکې دنده اورسالت دعلمي کره کتنـې پـه رڼـاکې پرمخ بيايي . چې ترټولو مخکښ او نوميالی شاعراو ليکوال ، کـره کتـونکې او هنرپوه استازی يې خوشال ختک دی چې په دغه برخه کې دشلمې پيړۍ لـه کره کتونکو سره په علمي ډګرکې پرتله ، مطالعه اوڅيړل کيدای شي .

خوشال ختک (۱۱۰۰-۱۰۲۲ هجري) په پښتو منځني ادبـي بهيرکـې لـومړني ليکوال دی چې ددغه عصرپه ادبي بهيرکې يې دکره کتنې ژوندی روح پوه کړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغه هنري اوادبي افکار په دغه ادبي بهيرکې هغه مرغلــرې دي چــې زمــوږ دمنځنيو ادبياتو دګلپاڼوپاڼوبڼ پرهغو باندې ښکلول شوي دي. په پښــتو کــې دخوشال ادبي کارنامې او ادبي افکارديوه ټولنيزدايره المعارف ځای لري ، پــه دي چې دادبي مطالعاتو داسې اړخ نشته چې ده به پرهغه باندې څــه ويلــي او ليکلي نه وي ، علامه حبيبی دده دځانګړي استعداد او ادب پوهنيزشخصــيت په اړه ليکي : « ... خوشال يوعالم سړی و ، مشرقی علوم يې لوستي اودعربي او پارسي دبلاغت اوفصاحت علوم يې ښه زده وو ، په فقه اوتفسير اونور اســلامي علومو کې يې معلومات درلوده ، پهتصوف کې هم خوشال خان بشــپړ و اودده له ويناوو څخه دده پوره علمي لياقت ځرګنديږي ...» (۱)

---

(۱) برېښ ، افغان ياد (دمقالو مجموعه) کابل ۱۳۶۰کال (۹۸) مخ .

په هرډول ، زموږ په منځني ادبي بهيرکې هم خوشال ته دا ويــاړ ورپــه برخــه شوی چې ده دکرکتني په اړه لکه دمخه هم اشاره وشوه علمي فکرکــړی دی. دی په دغه برخه کې ان دراتلونکو لپاره هم په علمي لحاظ دلاربښود ځای لري ، ځکه چې په خپل وخت کې برسيره پردې چې شاعردی او ليکوال ، سياست پوه دی او هنرمن په عين حال کې يې ديوه ښه کره کتونکي دنده هــم ســرته رسولې ده اوپه دغه برخه په علمي معيارونو او اساساتو برابرآثارترې پاتې دي. خوشال ديو سالم ادبي بهيرد رامنځ ته کيدو پــه خــاطردکره کتنــې مقــدس مقاومت اوقضاوت ته لاس واچاوه ، دده عصر په پښتونخوا کــې د وچ تعصــبي برلاسی عصرو ، داسې چې کله کله يې ان انتقاد او ګوتنيوي ته هم دليکلــو او ويلو اجازه نه ورکوله ، دغه حالت دداسې يوې فضا ښودنه کولــه لکــه داروپــا دمنځني پيردوچواو دګم شرايطوپه څير، خوخوشال له دغو حالاتو سره ســره بياهم ديوه پراخ سکوت ملا ورماته کړه اوپه پوره جرآت سره يې هغه څــه پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغاني ټولنه کې دشعراونثرپه ژبه باندې وويل چې دپوهانو په وينا پـه دغـه عصرکې دبل پښتون له توانه نه وو پوره، چې يوبرخه يې هم په دغه ترخ کـې کره کتنه وه ، خوشال په دغه برخه کې دلومړي ځل لپاره ګام کيښود اودکـره کتنې لپاره يې يوه مقدمه راپيل کړه . يوه خبره چې په دغه اړه بايد وويله شي هغه داچې په ټول منځني ادبي بهيرچې څه زمـوږ شـاعرانو دادبيـاتو، ادبـي پديدو په باب ويلي موږ پوهيږو چې دهغوځومره د ادبـي نقـد او کـره کتنـې اوځومره دادب پوهنې دنورو برخو په باره کې دي . د فارسي او هندي(*) کـره کتنې په اړه دخوشال مطالعه کيدای شي ددغه ټکي لامـل شـی چـې ده پـه پښتوژبه کې په دومره ژورتيا سره دکره کتنې په اړه فکرکړی وي ، ځکـه نـو سړی ويلای شي چې کومه ژبه او کوم فکر چې په دغه اړه ده کارولي ساری يې په ټول پښتو ادب کې ډيرلږ ليدل کيږي ، دده په نامتواتر (دسـتارنامه) کـې دهغه اثر څلورم هنر چې دشعرپه اړه کښل شوی دي په خپله يوه کره کتنه ده . خوشال په دغه برخه کې شعر په علمي او هنري توګه تعريف او تشريح کړی دی ، دده نظر په دغه برخه کې هم په علمي او هم په هنري لحـاظ دپـاملرنې وړدی ، په دی مانا چې ده په دغه برخه کې دکره کتنې لپاره ديـوه مقـدماتي بحث لکه د ارسطودبوطيقاپه شان پيل کړی دی. داچې د ارسطو بوطيقا د کره کتنې په پيل اوپيلامه کې دپاملرنې وړ نړيـوال شـهکاربلل شـوي اود علمـي ارزښت له پلوه ترننه هم له اهميته ونـه ولويـد همداسـې خوشـال اود هغـه انتقادي ليکنې او کره کتنه په پښتوژبه کې بوطيقايی ځای اواهميت لري، دی دهنرپه اړه ليکي : « داهنرچې دشعردنظام دی هم داخل دکسـب کمـال دی. امامشتق دی له شعوره چه جبلي طبيعت دشعرلري ، شعردهغه دی ، فنونـه ، صنعتونه يې په کسب حاصليږي ، که ډير تحصيل

(*) په خوشال پوهنه کې يومهم بحث هند پوهنه ده ، په دې مانا چې خوشال په خپـل وخـت کـې د هنـدي ادب او ددغې ژبې له نزاکتو او ادبياتو اود هغو له مهمو آثارو سره آشنا و ، زموږ يوشميرليکوالو دده (دستارنامه) په فارسـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبه کي نظام الملک کیکاوس له (سیاستنا مي سره یوشی بللي په داسې حال کې چې دا سمه نده ځکه چې خوشال په دستارنامه کې د نامتو عالم کوشلیه دنامتو اثر (آرت شاستر) سره ورته والی لري .

دعلم وکا ، صنایع بدایع دشعرزده کا ، چه طبیعت دشعرجبلي نه لري، خبره به نظم نه کا... دراصل شعر په لغت کې کلام منظوم وته وایي ، دواړه مصراع دبیت په تول تللي ، په حرفونوسره سمي عروض قافیه سره جوړ ، په داکې هرچې وي که قصیده وي ، که غزل وي ، که رباعي وي ، که قطعه ده ، که مخمس ، که مسدس په ډیرو چې شعروایه شي ... دشعرپایه لویه ده دحکمت سره یاد شوي دی، پیغامبرانو ویلی دی ، ددې خانه برانداز سینه گداز خوتعریف توصیف کوم ، لګیدلی اوردی چې هرڅه په مخ وړي . میلمه زور ور دی واړه وینې دلړمانه خوري . پوهه یې دشواره ده ، ویل یې گران دي، دهرچا کارنه دی، دشعرطبیعت په مثال دتوند باد دی ، لویي ونې طاقت لري چه ورته ودریږي او که نه بنیاد محکم نه لري ، هغه ونې له ویخه ولوړوي ، قوت دعلم بویه چې ویخ یې پرې محکم وي اوکه نه یې افت مضرت به پاتې نه شي ... چې بې علم شعروایي خونقصان لري . اول خوبه یې درست ونه وایي ، دشعردعیب جاسوسان ډیردي . ځان به دخندا کا... »(۱)

دخوشال دغه نظریه په خپل وار ددغه تکي څرګندویه ده چې دی دکره کتنې په علمی اصولو او ارزښت باندې په ښه توګه پوهیږي ، په دې مانا چې دي په دغه برخه کې ځان په رښتیا هم دیوه لاربښود نقادپه دریځ کې دروي ، دی دواړه علمی او هنري ورتیاوې په دغه برخه کې له ځانه په ډاګه کوي ، کله چې نقد کوي ، هلته دیوه عالم له لید سره مل دی اوکله چې ایجاد کوي ، هلته دی دیوه شاعر له لیده سره ځان غاړه غړې کوي . ځکه دی په خپله د شعر دعیب له جاسوسانو څخه ځان ساتې او نه غواړې چې ځان دهغو ترانتقاد لاندې راولي اونه غواړي په دغه برخه کې د ناپوهی له امله ځان دخندا کا. ځکه نو دی دیوه عالم نقاد له دریځه دخپلې نظریې له امله ډیرښه مطالعه کیدای شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه خبره مو په ياد وي چې ده نقاد اوکره کتونکي ته دجاسوس نومونـه يـاده کړې اوداهغه نادرنومونه ده چې له ده پرته په شرقی ادبياتو کې له نورو نـه ده په ډاګه شوې . دی په بل ځای کې ديوه تيورسن په توګه وايی:

که شعردی هغه دی چې يې ووايي دانا
هغه څه شعر نه دي چې يې ووايي کانا
دواړه توکه څه وي درته وايم په معني
يو آواز دخره دی بل آواز دی د سورنا

بل ځای وايی :

بل که هرڅو در ګوهرپيي په شعر
عيب جوی يې جاسوسی کا دافعال
هرشاعر يې په ويلو ګوت مندی کا
که په شعر کې ته من يې دی مثقال
(کليات ۵۳۷ مخ)

خوشال په ځانګړې توګه د پښتو شعر منځني بهير ، هغه بهير چې په مجمـوع کې په علمي

---

(۱) خوشال خان ختټک ، دستارنامه کابل ۱۳۴۵ ۲۴-۲۳ مخونه .

لحاظ دانتقاد ور دی انتقاد کړی ، ځکه چې ده ته پښتو شـعراوادب ،ايجـاد او مطالعه په يوه تنګسياکې ښکاري ، هغه شاعران چې ترده دمخه پـه روښـانی دوره کې دعصر نوميالي بلل کيدل دده په نظرهغوی ادبي محتوا ته لکه څنګـه چې وروه پاملرنه نه ده کړې ، مانادا چې دخوشال دانتقادي ليد له اړخـه دوی هم دکلک انتقاد ور دی ، دخوشال دانتقاد دغه اړخ له تيوريکي پلوه هـم سـم بريښي لکه يوکره کتونکی دلويديز دادبـي بهيـر پـه اړه ليکـي : « ... او پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځنيو پيړيوکې چې په لويديز کې کليسا ته دتسليم او ايمان عصرو هــرډول تنقيدي فکر او څيړنه شرم بلل کيده ، ځکه نو ترهغوچې ددغو خنډونو ماهيت څرګند نه و ، لويديزې نړۍ ونه شواى کولاى چې د ارزښتنو په څيړنــو بانــدې بريالى شي ...» (۱)

خو موږ په پښتو ادبياتو کې دداسې اصل تطبيق نه شو کولاى چې د غه او هغه بهيرپه فکري او تاريخي لحاظ د پرتلې وړ نه دي ، يوازې په ځينو برخو کې لــږ لږ ورته والي شته چې کيداى شي هغه هم په سرسري ډول ياد شي . خوشــال هم ترځان دمخه پيرته انتقادي ګوته نيولې ځکه نو وايي :

دميرزا ديوان مې ومانډه په ګوډې مسخر (مسخره) مې ارزاني خويشــکي زمند کړ

څه شې چې دخوشال په دغه انتقاد کې په ځانګړې توګه ديادونې وړدي دادى چې دى په خپل انتقاد کې دهغه په عملي اونظري اړخونو باندې ټينګــارکوي ، غواړي ديوه رسالت مند کره کتونکي په توګه دومره روښانه لارښــونه وکــړي چې دغه جرات ان په اوسني کره کتونکي کې هم خورا لږ ليدل کيږي. پــه دى مانا چې دى په رښتيا هم کره کتنه کوي ، اودشعرپه ماهيــت بانــدې د زړه لــه کومي پوهيږي ، خوشال په دغه برخه کې په دي پوهيږي چــې شــعرڅه شــي اوڅوک يې بايد ووايي ؟ دده د زړه خبره داده چې وايي :

په جهان ترشاعرۍ بدڅه نشته خداى اخته مه کړه سړى په دا جنجال

خوشال دشعر په وړاندې دمسووليت احساس پــه جــدى توګــه لــه پامــه نــه غورځوي ، مانا داچې څوک بايد شعر ووايي اوڅنګه يې بايد ووايي ؟ داهغه څه دي چې دى انديښنه لري اوسپارښتنه کوي چې بايد دغه کار د کاراهل ترسره کړي ځکه نو په بل بيت کې په روښانه توګــه آ ِرمطلــب تــه راځــي او خپلــه تيوري په دغه اړه په ډاګه کوي چې :

دهغه شاعر دانې وشه په ژبه چې دشعر در دانې پلوري په مال

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ديوان دکابل چاپ ۵۲۴مخ)

داډول تمايلات په علمي لحاظ مورږ ته يو ټکی را په ګوته کـوي اوهغـه داچـې خوشال د اصولو له مخې يوه اديب کره کتونکی دی ، نه عالم کره کتونکی ، پـه دغه اړه لوی توپير له ادبي پديدې سره د ليکوال او کره کتـونکي چلنـد دی ، هغوی چې له ادبي ژبې ، شاعرانه انداز او نورو ادبي ځانګړنو څخه کاراخلي هغه ته اديب کره کتونکی وايو او هغه چې د ادبي تلازماتو او اندازونو پرځای زيـات پرفکتونو او اصولو او منطقي استدلال ټينګارکوي ، هغه

---

(۱) زرين کوب پورتنی اثر (۳۳۱)مخ

ته مورږ عالم کره کتونکي وايو.چې ترډيرې کچې يې کره کتنه او قضاوت دادبي آثارو او ادبي پديدو په اړه له علمی او انتقادي پلوه دباور وړهم دي.
په هرډول ، که چيرې غواړو چې په منځي ادبي بهيرکې دکـره کتنـې پـه اړه خپله خبره را ونغاړو ، نوپردغه ټاپي باندې دريږو چې ددغه ادبي بهيرپـراوړدو او لندېو ، مانادا‌چې له روښاني دورې رانيولې بيا تر ميراحمدشاه رضواني پـورې دکره کتنې بهيرديوه ډول ترچترلاندې راځي چې هغه ته پوهـان د (ذوقـي) کره کتنې نومونه يادوي ، دکره کتنې ددغه ډول په اړه ويل شوي چې : « ذوقي کره کتنه دکره کتنې هغه ډول دی چې يوشمير شاعران او ليکوال يې ديوبـل په باب وايي او ليکي ، په دغه عصرکې هم لکه دپخوانو پـه شـان دود وه چـې دسياليو او رقابتونو بهير دغه اصل ته په زړه پورې لوړتيا ورکړه ، ددغه عصـر شاعرانو او ليکوالو نه يوازې خپلو آثارو او خپل اسلوب ته په خپلـو خبروکـې ګوته نيوله ،بلکې دنورو پخوانيو او معاصرو شاعرانو په باب يې هم خبرې کولې او هم يې خپلې علمي رايې ځرګندولې چې له هغـو څخـه جـالبې او پـه زړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې ګټې ترلاسه کولای شو ، لکه څنګه چې دپخوانو په باب دهغوی له ستاینواو درناوي څخه پوهیدل کیږي ... » (۱)

پرته له منځنۍ دوره کې همدغه اصل برلاسی دی اوپرهمدغه میتود باندې کره کتنه دلته خپل دریځ پرمخ بیایی اوبرلاسی میتود بلل کیږي څکه په پښتو منځنۍ ادبي دوره کې زیاترو شاعرانو یاد ځان اویاهم دنوروپه اړه دستاینې اوکله کله غندنې په لامل له دغه میتود څخه کاراخیستی دی ، دوی کله دځان ستاینه اود نورکمی ویلی دی، چې خوشال هم په دغه برخه کې خپل کارکړی دی. دده په کره کتنوکې یوه هم په سواتنامه کې داخون درویزه پر (مخزن) باندې کره کتنه ده چې زیاتره لیکوالو، کره کتونکو دکره کتنې له مخې ډیره لوړه ارزولې ده او په دغه دوره کې دکره کتنې ترټولو ښه اوپه اصولو پوره کره کتنه بلل شوې ده. خوشال په دغه اړه وایي :

درویزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم یې مخزن الاسرار کړی جناب دی
هربیان یې ناموزون مجهول بې رنګه
خالي پاتو له دانشه له فرهنګ
که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ویل ده
قافیه یې لام و دال سره وهلي
په ردیف کې یې نون واو سره پیلی
قصیده د بوصري ترجمه کړي
عربي یې ترپښتو مضحک راوړي

---

(۱) زرین کوب پورتنی اثر (۸۶)مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـــر هربيـــت دقصـــيدې چـــې در مرجـــان دی
پـــــه پښـــــتو كـــې تراوربشـــــو لا ارزان دی
معمـــــــــا د (آذری) ترجمـــــــــه كـــــــــړې
تصـــــوف يـــــې وعـــــالم وتـــــه نومـــــوړي
ترجمـــــــه د(شاناصـــــــر) يوڅواشـــــــكاله
وعـــــالم تـــــه جـــــوړه كـــــړې لـــــه مقالـــــه
مســـــلې يـــــې نظـــــم كـــــړی پـــــه پښـــــتو دي
درتـــــه څـــــه وايـــــم چـــــې څـــــه دي دايســـــتودي
پـــــه داهســـــي شـــــان كتـــــا ب مباهـــــات دي
دجامي تر (هفت اورنـــګ) ورتـــه ناويـــات دي
ګنـــــده پـــــز د ګنـــــده خـــــور ســـــره جـــــوړيږي
خاص په خاص اوعام په عام ويـــل خوښـــيږي
پـــــه حيـــــرت بـــــه واړه ګـــــوتې وچيچلـــــې
اخـــــون پـــــه مخـــــزن چـــــا ګـــــوتې كښـــــيولې
هرسړی چـــــې پـــــه مخـــــزن بانـــــدې څـــــه وايـــــي
پـــــه دنيـــــا كـــــې ترســـــاعته بـــــه څـــــوک پـــــايي

استاد روهي په دې باب ليكې چې :« ... خوشال نه يوازې دمضمون په لحاظ د اخوند درويزه پر(مخزن) باندې انتقاد كړی دی ، بلكي دهغه فورم اوشكل تـــه يې هم ګوته نيولې ده
.د اخون درويزه پرمخزن باندې انتقاد كول هم څه آسانه خبره نـــه ده ، ځكـــه چې يوسفزيو پردې كتاب ډيره كلكه عقيده درلوده ...»
اومرحوم استاد حبيبي هم دخوشال دا انتقاد دسواتنامې په پايڅوړو كې موجه ښودلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوه ټکي ته مو بايد پام وي چې په منځني پيرکې زياترو پښتو شاعرانو له ذوقي کره کتنې ښخه کاراخيستی خو دا ددي مانا هم نه لري چې ګواکي په دغه دوره يوازي همدغه تګلاره دکره کتنې په برخه کې برلاسي تګلاره وه ، نه ، په دغه برخه کې ديوشميرشاعرانو له خوا دکره کتنې نور ډولونه هم دشاعرانو اود هغوی دآثاروپه اړه کارول شوي دي دبيلګي په توګه مور کولای شو دحميد ماشوخيل له خوا د برهاني کره کتنې له ميتود ښخه هم کار اخيستل شوی دی. خو له دی سره سره با يد ووايو چې زياتو ليکوالو له ذوقي تګلارې ښخه کار اخستی دی چې ښوبيلګې يې دلته لومړی دځان ستاينې په اړه را اخلو :

خوشال وايي :

چې لاپ وهي دشعر نن په دا دور دي ډير
خدای دې نه کا چې به وايم حال د دويو تيراوبير
ښوک پاوی ښوک نيم پاوی قلندر په کې نيم سير
چې دموږه په حساب دي هيڅ می نه دی واصل هير
بل فقير دولت دري پاوه زه ترې ښوشيرهی تير...

بل ځای له همدغه شعرسره په توپيرکې داسي انتقادي توره را کاږي او ليکي :

يوپه حال اوپه ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې دخبرو راته خوند کړ
دميرزا ديوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مې ارزاني خويشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې دهر يوريشخند کړ...

(کليات ۳۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخوشال په شعر کې داډول ګوتنوي ډيرزيات ليدل کيږي ،که څه هم په دغه ډول شعرونوکې دده ځان ستاينه خورا زياته او دپاملرنې وړښکاري ، خو دا ددې مانا نه لري چې ګواکي دی يوازې ځان وينې او جهان نه ، خوشال چې څومره دځان په باره کې رښتيا ويلي همدومره يې کټ مټ حقايق دنوروپه اړه هم په رښتيا ينې سره په ډاګه کړي دي ، اودشعرپه ډګر کې يې دنورو استعدادونه هم پرته له هرډول تعصب اوکينې څخه تشريح کړي او ستايلي دي. زه په دغه اړه په دي نظريم چې خوشال په خپل عصر (منځني دور) کې دټولو شاعرانو لپاره دکره کتنې په برخه کې دلارښود حيثيت او مقام لري ، ده ديوه لارښود په توګه ددغه پيردشاعرانو وړتيا وې او نيمګړتياوې دواړې په انتقادی ليد سره په ډاګه کړې دي. اودخپل دغه ليد له امله مور ده ته دپښتوکره کتنې په تاريخ کې دلومړيتوب حق ورکوو. ده چې هرڅه ويلي هغه يې دکره کتنې داصولو له مخې ويلي دي ، ترده دمخه که ميرزاخان او نورو هم څه ويلی وو او يايي دچا په شعراوکلام باندې قضاوت کړی و ، هغوټولو دستاينوبڼه درلوده اودانتقاد څه په کې نه وو اويا لږ وو ، خو خوشال بيا په خپل وار په دغه اړه يونوی ګام پورته کړ او دلومړي ځل لپاره يې انتقا د دهغه په رښتيني او علمي مانا سره وکړ. دکره کتنې داصولو له مخې دانتقاد موخه ښيګړې او کمزورۍ دواړې په ګوته کول دي ، خوشال داکارکړی او په دغه برخه کې يې په خورا دقت سره ځان دقضاوت په ډګر کې درولی او داخبره نورو ته هم په خپل وخت کې په ډاګه شوې ده . دپيرمحمد کاکړ خبره دخوشال په اړه پرځای ده لکه چې وايي :

تل په شعر کې هم سيال دخوشال نشته
که څه درشت دی دا دده سخن دان شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دځان ستاينې خبره په ټولو شرقي ادبياتو کې دود او معموله خبره ده ، په اردو، هندي او درى ژبو کې په سلګونو شاعران شته چې دغه ټکى يې په ځانګړې توګه سمبال کړى او په دغه برخه کې يې قلم چلونه کړې ده. دپښتو ادب په منځنۍ پيرکې هم دغه موضوع د بيلابيلو شاعرانو له خو ځارل شوې ده . نوميالى شاعر رحمان بابا هم دا کار کړى او ويلي دي :

خوشالا اود ولتا مې غلامان دي
زه رحمان په پښتو ژبه عالمګيريم
دميرزا د ارزاني دعوي به پرې کا
قدردان دشاعرانو رحمان راغى

کيداى شي ډيرخلک داسې فکروکړي چې رحمان بابا يوعاجزاوملنګ سړى و، دهغه په دغو کارو باندې کار نه و، خو داډول نظراو فکربيا دملنګ او قلنګ پرضد دى اوسړى دا ويلاى شي چې رحمان يو مفکر، يوعالم اوپه هنري ارزښتونوباندى پوه او ملا مفکرو ، ده چې کومه ايجاد ګري کړى، هغه ديوه عالى فکراو تلاش پايله ده هماغسې چې خوشال وايي : « دشعرپايه لويه ده ، دحکمت سره ياد شوى ...» رحمان بابا چې د خوشال اودولت غوندې شاعرانو پرکلام باندې ګوتنيوى کوي، هغه په خپل ذات کې دغه ټکي په ډاګه کوي چې رحمان يولوى مفکراودشعرپه هنر باندې په هراړخيزه توګه پوه عالم تيرشوى دى. او داخبره چې هغه يو عادي ملنګ او له دنيا لاس په سر و ، په خپل ذات کې يوه بې مانا او دټيټ ذهنيت او درک څرګندونه کوي چې بايد اهميت ورنه کړل شي.

دپښتودشعر استاد حميد ماشوخيل دمنځني پير له وتلو شاعرانو څخه دى ، چا چې په دغه برخه کې شاعري کړى ، هغوى ټول ده ته ، دده پوهې ته د زړه له کومي ارادت لري ، هغه هم دځان ستاينې په برخه کې ځان آزمويلى دى ، داکار د ذوقي کره کتنې له مخې علمآ زيان نه لري ، خو په دې شرط چې دروغ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي . حمید په ځان ستاینه کې دنورو شاعرانوپه اندول ډیرماهیر او ځرک دی ، په دي ماناچې کله دی په دغه برخه کې قلم چلوي ، هغه په خپل وار له داسې باریکیوسره مل دی چې جالب اودپاملرنې وړ انتقاد له ځان سره لیږدوي لکه دغه بیلګې :

دانایان به ورته غوږ نیسي حمیده
ناد ان څه پوهیږي ستا په درسفتن

(دیوان ۳۱۷)

فارسیانو دحیرت ګوتې په غاښ کړې
چې حمید سخن سازي کا په پښتوکې

(دیوان ۲۷۸)

مهمه خبره داده چې حمید لکه خوشال غوندې دکره کتنې په اهمیت باندې د زړه له کومې پوهیږي او د هغې رسالت دزړه له کومې منې . دکره کتنې لپاره لیوال او تږی دي ، هغه شاعران چې په شعرکې یې نوښت او ابتکاروي ، هغو ی تل په خپلو آثارو باندې دقضاوت لپاره سترګې په لار وي ، خو له بده مرغه چې حمید په دغه دوره کې یوازنی څوک دی چې دخپل شعرلپاره یې په پښتنواوپښتو کې قدردان نه دي موندلی ، حمید ښه شاعردی، دی په خپل وخت کی لومړني شاعراو هنرمنددي چې دشعرغلا (ادبي غلا) ته یې چې نن سبا یې په ادبي کره کتنه کې ځای ځانګړی دی اشاره کړی، او په دغه اړه ځانګړي سپارښتنه لري لکه وایی :

دانسته مضمون دزدي له بله نه کا
دحمید ویل پخپله دي لذیذ

(دیوان ۹۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داچې حمید لوی شاعر دی مانا داده چي لویه اوپراخه پوهه هم په دغه برخــه کې لري ، په ستاینه هم پوهیږي ، په غندنه هم ، او په کره کتنــه هــم ،ځکــه فریاد کوي :

دحمید دمینې ګوټ به کره ووزي

که پري پوه شي قدر دان صراف

(دیوان ۱۶۰ مخ)

پیرمحمد کاکړداحمدشاهي دورې نومیالي شــاعراولیکوال اوګرامــر پــوه هــم دخپل وخت دنومیالی پوه اوشاعرپه توګه د پښتو ژبې نومیالي شــاعران ټــول لوستي ، څیړلي او د دوی شعرونه یې ارزولي دي ، هغه ددغــو شــاعرانو آثــار خپلې مخې ته اچولي اودهغوپه اړه یې خپل نظرڅرګند کړی دی :

دمشهورو شاعرانو حال مې ووې

نه و ماته دنورو عیان شعر ،

چې انصاف زه پیرمحمد کړم لافې نه کړم

په هم عصرو کې مې خوښ دي دځان شعر

(دیوان ۴۲مخ)

قلندر بل شاعردی چې هغه ځان ستاینه کړې اوپه دغه پیرکې دشــاعرانو پــه حال او استعداد باندې غږیدلی دی ، دهغه په دیوان کې هم دکره کتنــې دغــه ډول ته اشاره شوې او خپل نظر یې داسې بیان کړی دی :

دپښتو ژبې په شعر په داخپله زمانه کې

پرې دی نه ښود قلندره بې حمید بل حریف

په پښتو منځنې ادبي بهیرکې زما لپاره ددغې دورې ترټولو مهــم او دپــاملرنې وړشاعرنومیالی شاعر په ځانګړې ډول دپښتوکره کتنې په تــاریخي بهیرکــې دیادونې او ستاینې وړدی ، دغه نومیالی شاعراو ادیب دخوشال دمکتب ترټولو ځوان او ورستی خانزاده کاظم خان شیدا دی. کوم څه چــې خــانزاده کــاظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیدا په منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې اړوند ویلي اولیکلی هغه زما په انـد ترخوشال خان هم دپشتوکره کتنې لپاره په علمی اومیتودیک لحاظ دپاملرنې وړدي ، کاظم خان شیدا، هغه لوی شاعراومفکردی چې دهند په نیمه وچه کې یې وده کړې او دلته یې په ادبی هستونو باندې لاس پورې کړی دی ، دی دهند په بیلابیلو ژبو لکه اردو - هندي اوفارسی په ښه توګه پوهیده اوددغو ژبـو لـه ادبي شهکارونو سره یې هراړخیزه آشـنایي وه اود یادوشـویو ژبـو لـه ادبـي بهیرونو سره په تمامه مانا بلدو، همداده چي دی هم په دغـه ځـانګړي ادبـی بهیرکې یولړداسې خبرې لري چې هغه زموږ لپاره زموږ له موضوع سره اړونـد خورا مهمې دي ، دکاظم شید انظریاتي تمایل موږ ترهرڅه دمخه دده ددیـوان په مقدمه کې له ځان سره لرو ، دی په دغه سریزه کې دکره کتنـې یورنګینـه تحلیل زموږ په واک کې راکوي ، دغه تحلیل دویم تحلیل دی چـې مـوږ هغـه ددغه نومیالي ادیب دفکری ، ادبی اوانتقادی لید یوعلمی او میتودیک تحلیـل بولو ځکه نو دلته دا اړتیا محسوسوو چې دغه مقدمه لومړی له ځان سره ولرو، بیا یې ولولو او په پای کې له لوستونکو څخه هیله وکړو چې ویې ارزوي . کاظم خان شیدا دخپل دیوان په پیل کې دخپلې دغې سریزې په ترڅ کې مـوږ تـه دیوه نوښتګر او دهندي سبک د نومیالی سرلاري په توګه لیکي :

« راقم ددې صحیفې محمد کاظم ، شیدا تخلـص ، ختـک نسـب ، حنفـي مذهب، نقشبندي مشرب (غفرالله تعالی ذنوبه وسترعیوبه) په عرض دسـخن شناس ، روشن قیاس رسوي . هرچند په نزد دخردمند ، شـان دسـخن رفیـع وبلند دی.

بیت

آب بود معنئ روشن غنی
خوب اگر بسته شود گوهراست
اواهل ددي فن عزیز وارجمند-

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیت

ازسخن ما را دماغ دیگراست

چون صدف مغز سرما گوهراست

لیکن زه چې په دوکان کې دشاعرۍ قلیل البضاعت یم او په ایوان د زبان آورۍ زرنګار دصناعت نه لرم ،و خپل مناسبت فطري له دې شیوې سره په محل دقصور کې مومم اوموانست جبلی له دې وتیر په مراحل دورتر، با وجود آن په عنفوان الشباب کې مې استراحت دحضر په محنت دسفرمبدل شه او الی آن مې په شام دغربت صبح دوطن مالوفه طالع نه دی ، انواع دمحن دلشکن چې لازمه دسفرومنافي د راحت وفراغت دی ، لاحقه دخاطرفاطر.

بیت

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانیم

تاچه آرد برسرم آخرخط پیشانیم

بالجمله په کلبه دجدایی او په ناویه دتنهایۍ کې په مصداق ددې مضمون یم :

فرد

دل می تپد ونیست کسې را درس ما

ازقافله دوراست خروش جرس ما

به آنکه خواهش دهسې دولت لرم چې حلاوت دانزوا شم او حاصل ددې قیل وقال ، مطابق زما دحال دی.

فرد

آئینه ام ازنور نظرمیکشد آزار

تاعاقبت کارمن ازهم نفسان چیست

بل مبرا له ځان اوجهانه وم او بهرمند له دې شان ونشانه ،

په دغه دوره کې داډول تمایلات چې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړدي، دیوزیات شمیرشاعرانو له خوا وړاندې شوي دي اوپه آثارو کې یې ځای

(c) ketabton.com: The Digital Library

موندلي دی ، دغه بهير په خپل وار ترهرڅه دمخه دغه ټکی په ډاګه کوي چې وايي:« دهراديب په دننه کې يونقاد هم وي » .
موږ په منځني پيرکې ديوشميرشاعرانوله دغه شان نظرياتو سره مخامخ کيږو چې په ټوليزه توګه دوه اړخه لري، يوداچې يوشميرخو دقدماووپرشعرونو باندې يوازې د ارادت له مخې خبرې کړي دي ، خودويمه ډله بيا په انتقادي ډګرکې ولاړه ده اوپه جدي توګه يې انتقادکړی دی . اودځانګړو شاعرانو په شعرونو باندې غږيدلي دي چې په دغه برخه کې اشرفخان هجري ، عبدالقادرخان خټک ، قاسم علي ، کاظم شيدا ، شمس الدين کاکړ، عبدالعظيم رانيزی ، ميرزاحنان ، ميراحمد شاه رضواني ، عبدالله پوپلزی ، دولت لواڼی ، قلندر اونوردي . ددې لپاره چې اصله موضوع موښه روښانه کړې وي ، ديوشميرشاعرانو په شعرونو اوکره کتنو په ترڅ کې دهغوی تحليل راواخلو :
شمس الدين :

که څوک ونيسي په لاس ميزان دشعر — په عروض کې سنجيده بيان دشعر
وبه نه رسي په شعرله رحمانه — که هرڅو کوي هوس افغان دشعر
په تحقيق سره رښتيا لسان الغيب دی — لياقت يې درلوده لسان د شعر
پس له دويه موشګاف عبدالحميد دی — باريکي يې دکلام ده ځان دشعر
درست ديوان يې له نوخطوګفتګوی کا — هم يې واخيست له نوخطوشان دشعر
ښه مربوط شعربيان عبدالقادر کړ — ځکه دی په پښتانه کې کان دشعر
په غزل کې يې لږ پست وبلند نشته — برابريې دی تما م سامان دشعر
عليخان په رنګين شعرکه خبرشې — هرغزل يې دی تنها ديوان دشعر
نه رسيږي دچا لاس دده ترفکر — هسې شان يې کړ بلند ايوان دشعر
دخوشال خټک په شعر نظر وکړه — چې ځکوي په يوه تار کاروان دشعر
دفقير ميرزا په شعر ويل نشته — بل به نه وي هسې شان دکان دشعر
په رديف کې برابردی ولې دريغه — بې معنی الفاظ يې کړه عيان دشعر
قلندر و دميرزا ديوان موجزدی — منتخب يې څوغزل بيان دشعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل شاعر عبدالرحیم دبخارا دی   چې یې نه لیده ردیف پایان دشعر
پیرمحمد کاکړ په شعر کې نامدارو   یووړقبر لره ده ارمان دشعر
که د واړو شاعرانو حال بیان کړې   نه کړي څوک پرشمس الدین گمان دشعر
(دیوان ۴۱مخ)

پیرمحمدکاکړ وایی :

جــوړ پــه شــعرکې رحمــان غیــب اللســان دی
پــــه داڅیرنشـــــته هرگـــــز د انســـــان شـــــعر
ترمصـــــرع یـــــې ځارشـــــه لــــړ دمرغلــــرو
پــــه ښــــه تــــاریې اویختــــه کړیکســــان شــــعر
تــــل پــــه شــــعرکې هــــم ســــیال د خوشــــال نشــــته
کــــه ښــــه درشــــت دی دا دده ســــخندان شــــعر
کــــه څــــوک بحرمــــواج وایــــی ورتــــه ښــــایي
پــــه دیــــوان کــــې یــــې مونــــده شــــي هرشــــان شــــعر
هــــیڅ ترشــــعره د رحمــــان بــــه ډیــــرکم نــــه وي
ومنصــــف تــــه دختــــک خوشــــال خــــان شــــعر
لکــــه شــــعر دی دده پــــه پښــــتونخوا کــــې
بــــل بــــه کــــم وي پــــه داوخــــت دافغــــان شــــعر
بیــــا رنگــــین شــــعر بیــــان عبــــدالقادرکړ
داشــــرف دی هــــم دده نــــه ســــوزان شــــعر
پــــس لــــه دویــــه موشــــگاف عبدالحمیــــد دی
چــــې یــــې ووې ښــــه نــــازک نکتــــه دان شــــعر
دمیــــرزا شــــعر بــــه جــــوړ و ولــــې دریغــــه
پــــه وحشــــي الفــــاظ ده کــــړو ویــــران شــــعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمشهوروشـــــاعرانو حـــــال مـــــې ووې
نـــه و مــــا وتـــه دنــــور بيـــان شـــعر ه
چــې انصــاف زه پيرمحمــد كــړم لافــې نــه كــړم
په هــم عصــرو كــې مــې خــوښ دى دڅــان شــعر

(ديوان مخ)

كه وغواړو چې پردغو دواړو شعرونو باندې ځه وليكو، په دغه اړه يوازې دومره ويلاى شو چې دشــمس الــدين كــره كتنــه هــم دوه اړخــه لــري ، يــوداچې ديوشميرشاعرانو لكه رحمان بابا ، خوشال خان ،على خان حميد او نورو ته په اهميت قايل دى ستايي خو دويمــه ډلــه لكــه ميرزاخــان تركلــك او قلنــدر تركمزوري انتقاد لاندې راولي ، په داسې ډول چې په خپل انتقاد كې تعادل هم نه شي ساتلى او داسې تصور له سړي سره پيداكوي چې ګواكې انتقادىي هــم پرتقليد باندې ولاړ دى ، شمس الدين شاعردى ، خوكه يې د كــره كتنــې پــه دريځ كې دروو ، په هغه حال كې سړى ويلاى شي چې كه ميزار دانتقاد وړ دى ، نو خوشال هم له آسمانه نه دى راغلى هغه هم ستونزه لري ، اوپه شعركې يې لكه دميرزاخان په شان زيات وحشي (ناآشنا اوكله كلــه د نــه ويلــو) الفــاظ ترستركوكيږي ، بله داچې خبره اوانتقاد يې نوى نه دى ، همدغه كټ مټ خبره پيرمحمد كاكړهم كړې ، هغه هم وايي :

دميرزا شعر به جوړ و ولې دريغه
په وحشى الفاظو ده كړ ويران شعر

په داسې حال كې چې ميرزا خان دپښتوادب په دغه ادبي پيركې له مخكښانو ځخه دى ، دوى ته دا خبره بايد معلومه واى اوپه دغــه اړه يــې بايــد پــه پټــو ستركو قضاوت نه واى كړى ، دميرزا په اړه له دغې خبرې پرته بله خبره يــوه شاعر هم نه دي ويلي ، اوكه يې ويلي نو هغه بيا داسې چا ويلــي لكــه دولــت

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوانې ، نومیالي شاعر او په پښتو شعر کې دشاعرانو سردار ، هغه دمیرزا په اړه وایی :

میرزا ګنج راته خپل وښوده غني شوم
بیهوده صفت به ولې دبل چا کړم
هیڅ افغان ده غوندې شعرکړی نه دی
دی په خپل عصرکې هرچانه بهترو
یادا چې میرزا حنان وایي :
يومیرزا میرخان دولت دعلم کان وو
دسلوک شعریې کړی دی افضل

خوشال په خپله ټوله لویی سره په دغه اړه وایی :

له چا نه په پښتو کې ما میزان لیدلی نه دی
میرزا په دا لسان کې ویل کړي دي تللي

که خبره لږ را لنډه کړو ، پیرمحمد کاکړانتقاد کړی او شمس الدین دهغه دمبلغ دنده سرته رسولې ده ، پیرمحمد کاکړ اشاره دمیرزا په شعرکې عروضې باریکیو ته دی ، په دغه اړه باید ووایو چې له دولته پرته زیاتره پښتو شاعران په خپلو شعرونو کې له عروضي پلوه نګوښیدلي دي ، دمصراعو اندول او وزن یې نیمګری دی لکه دغه شعر :

هرسالک چې دسلوک په لارکې سم مري
چې دحقیقت دمینې پرصنم مری
(دیوان ۲۰۹) مخ

یوځل بیا د کاظم خان شیدا نظرته ورګرزو دی بې شکه په شعرپوهیږي اودکره کتنې ارزښت ورمعلوم دی، دی هم په دغه برخه کې ترنورو یوڅه زیات دمخه شوی اوپه پښتو ژبه کې یې دشعراوشاعری په څرک پسې دخپل نظر نیلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

زين کړی اوپرهغه ټوله نازکخيالي چې دی يې په شعرکې لري، پرهغه څه چې ده دهند پرفرهنګي چا پيريال کې دځان کړی او پښتو ته يې دګـل پــه شــان رنګينه ديوان ډالې کړی وايي :

دپښتو ژبه تمامه   ده بې نظمه بې نظامه
چې اشعاروته يې ګورې   خود زما ترشعرپورې
جوړ دنثرعبارات دي   مسجع په فقرات دي
عندليب وايي وځان ته   راشي دي زيبا بوستان ته
ګل پريشان کا له آهنګه   بيا غنچه کاندي دلتنګه
په دا هونره پښتنوکې   بيا په ژبه دپښتو کې
يومرزا ، دولت واصل هم   ښه کلام لري حاصل هم
چې قلم په لاس دخان شو   مرتب يې لوی ديوان شو

کاظم خان شيدا خبره را سپينه کړې، اوپه پښتو کې پرهغه ســتونزه غږيــدلی دی چې هغه ترننه هم پښتوشعرته ور دغــاړې ده ، اوس پــه پښــتوکې زيــات شمير شاعران له عادي پوهې برخمن نه دي ، اوس هم لکه چې کاظم خان پــه ډيرادب سره ويلی (ګل پريشان کا له آهنګه) پــه پښــتو ژبــه کــې دکيفــي شاعرۍ په مانا نه پوهيږي ، کاظم خان يوله هغــو شــاعرانوڅخه دی چــې پــه هندی او فارسی دواړو کې د استادۍ ترپورې رسيدلی دی ، ده ته موږ له شکه پرته د شعراو هنر استاد ويلی شو هغه وايی :

کړه يې وا لکه ګره دتورو زلفو
باريکي لري تمام ديوان زما

اوداهغه خبره ده چې په ژورې پوهې ، هغه هم په ادبياتوکې سړی درک کــوي او پرهغې به دهنر په معامله کې ځان عياروي . ځکه نو سړی ويلای شــي چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده انتقادي نظرپه دغه برخه کې ځانګړی دهاستاد بینوا دده دفن او فکــر پــه اړه کاږي :
« سره له دې چې سخن شناسان اودفن ماهرانو ته دا صلاح حق ورکوي . بلکې دهغوی اصلاح دځان په حق کې يوډول احسان ګڼي . بياهم دخپلو اشعارو لــه ويونکو څخه يوه بله هيله لري اوهغه داچې دوی بايد د شيدا اشــعارو تــه پــه سرسري نظر ونه ګوري اوځه قدريې په تامل او دقت سره ولولي . ځکــه چــې دده دځينو اشعارو مفهوم او ادبي خوند په سرسري نظر نه ځرګنديږی ... » (۱)

دکاظم خان شيدا کره کتنه په پښــتو منځنــي ادبــي بهيرکــې دپښــتو شــعر دغوړيدوپه برخه کې له يوې خوا دپاملرنې وړده او له بلې خوا ښه لارښونکې ، ځکه چې دی په دغه برخه کې ډيرژورفکرکوي داسې چې داوسنيو شاعرانو له توانه هم نه دی پوره ، شعرته پرهنري ارزښت برسيره له ملــي پلــوه اهميــت ورکوي ، نوښت او نويوالی اوهنري وړتياوې هغه څه دي چې دپښتوشــعرپه اړه يې هرهغه چا ته چې شعروايې سپارښتنه کوي چې دا وړتيا دپښتو شعرد ودې او پرمختيا يوازني لامل بولي .
رضواني په دغه کاروان له وروستيو کسانو څخه دی چې دپښــتومنځني پيــر دشاعرانو په اړه يې خپله ايده اونظريه ويلې ده، دی هم اته تنه شــاعران چــې هغه خوشال خان دپښتو شاعرانو پاچــا ، عبــدالقادرخان لکــه چــې دی يــې دخوشال لومړنی زوی بولي او يوه تيروتنه ده ، هجــري ، کــاظم خــان شــيدا ، رحمان بابا ، حميد ، عليخان ، بابوجان ته داســتادۍ پــه ســترګوګوري، ديــوه اوږده شعرپه دغه ترخ کې ده هم هغه څه ويلي لکه چې له نورو مو ولوســتل ، دی دخپل شعر په پای کې وايي :

وو په قدرومنزلت کې په خپل دور   دا اته واړه په مثل د شاهان
نور د ډول اود سورنې شاعران ډيردي   رضواني دغه شميرلي استادان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پا یله :

دانتقادي مطالعاتو له پلوه څه چې دپښتو منځني پیرپه ادبیاتو اوپه تیره بیا په کره کتنه کې دپاملرنې وړدي هغه دادي چې زیاتره شاعرانوچې څه دځانو او یا نورو دشعراو اوافکاروپه اړه ویلي ، دهغـوی ډیـری د (مفـاخرې) بڼـه لـري ، مفاخره د زیاتروادبپوهانو لکه ایراني

---

(۱) کاظم خان شیدا ، دیوان ، کابل ۱۳۳۱ کال سریزه

لیکوال لطفعلي صورتګر او افغان ادبپوه اروابناد الهام په کره کتنه کــې نــه ده شمیرلې ، خو پښتو کلاسیکو شاعرانو په منځ کې داسې کسان هم شته چې په عین مفاخره کې یې شدیده انتقادي

روحیه هم دځان کړې ده چې دغه تمایل زه فکرکوم له نقــد څخــه نــه شــي بیلیدای. بله خبره چې ددغه ادبي بهیرپه اړه یې باید وکړو ، هغه داچې له کره کتنې سره دوه ډوله چلند شوي دی ،

یوداچې سم او دکره کتنې له اصولوسره برابر چلند او دویم ستایوال چلند دی ، په دې مانا چې لیکوالواوشاعرانو ځان دنورو شــاعران د افکــار تراغیزلانــدې راوستی ، هغوی ته یې دومره امتیاز ورکړی چې له ډیره درنښته یې کره کتنــه له یاده وتلې ده اوپه دغه برخه کې یې نظر نیمګړی دی . دریمه خبره داده چې په دغه بهیرکې هرڅه چې ویل شوي هغه د(ذوقــي) کــره کتنــې ترســیوري لاندې دي اودغه ډول په دغه برخه کې برلاس ډول دی ، ذوقی کره کتنه لکــه چې له نامه څخه یې ښکاري د نړی په ادبیاتو کې دځاني ذوق بڼه او اصول لــه ځانه سره لري ، او څه ناڅه دغه ډول پردغه مهال پــه زیــاترو شــرقی ادبــي بهیرونوکې لکه چینایی ، هندی ، فارسي اوان عربي کې ددغــو ادبیــاتو دکــره کوني په لړکې کارول شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردغو ټکو برسیره باید ووایو چې په دغه پیرکې دیوه مهم اثرچې هغه هم لــه کره کتنې سره تړاولري هم را منځ ته شوی چې هغه (پټه خزانه) دی ، دغه اثر دمحمدبن داود له خوا په ۱۱۴۲هجري کال کې په کندهارکې لیکل شــوی دی، دغه اثریوه ادبي تذکره ده، په هغې کې دادبی آثارو په ایجاد باندې خبرې لري او دهغې په ترڅ کې یې په ادبي پدیدو او ایجادیاتو باندې قضــاوت کــړی دی. نومیالی لیکوال زلمی هیواد مل ددغه اثر په اړه لیکي :

« ... دپخوانیو شــاعرانو پــه بــاب دمحمــدهوتک لــه دې ډول قضــاوت څخــه څرګندیږي چې ده دهغو شاعرانو دکلام په باب نظــر څرګنــد کــړی دی چــې دیوانونه یې ورته لیدلي دي، یاېې دکلام ډیرې ستونزې ورته په لاس کې وې ، دمعاصرو شاعرانوپه کلام داکثرو آثارو او دیوانونه یــې لیــدلي دي ، او پرهغــو آزادانه نقد کوي او حتی دپاچا دشعرپه باب که ضعفونه او خامۍ ولري پرته لــه هیڅ ډول ملاحظې او ویرې خپلې خبرې کوي ... »(۱)

په علمي لحاظ دمحمد هوتک کره کتنه هم په خپل جوړښت کې ډیرنوي څــه نه لري ،څه چې ده په دغه باره کې ویلي هغه ترډیــره حــده دشــاعراولیکوال فزیکي اکر باندې دکره کتنې پرځای غږیدلی دی ، له بده مرغه چــې همدغــه ساده تشریح په راوروسته کې هم یوشمیرلیکوالو ان زموږ په دري اوپښتو کې په همدغې آسانۍ سره ځارلې چې زیاتره د ادبي پدیــدې پرځــای دشــاعرپه څیره او جوله باندې بوخت شوي دي. محمد هوتک یوخل بیــاهم هغــه تیــره خبره په ساده نثرکې داسې کښلې ده : « خوشال بیګ هم دغزلو دیوان لرینه ، چې دده غزلونه ډیرښه دي، او کله کله هزل په شعروایی ... »(۲)

اوداهم هغه خبره ده لکه چې پیرمحمد کاکړترهرڅا دمخه په دغه اړه کړې ده، ځکه نوداکومه نوې خبره نه شو بللای ، خوله دې سره سره دا دویلو وړده چــې په دغه اثرکې دپښتو ژبی اوادبیاتو، پښتو شعر او هنرپه باب خبرې راغلې دي او یواړخ یې دکره کتنې له موضوع سره تړاو لري ، داچې دا دسلیمان ماکو لــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تذکرې وروسته دویمه تذکره ده نویې دیوه مقدماتي اثرپــه پــه توګــه ونــډه دپاملرنې وړده. محمد هوتک په اثرکې دمحمد یونس په اړه لیکــي : « محمــد یونس په پیښور کې علمونه اوکتابونه ولوستل او په هغه وقت کې عبدالرحمان بابا ژوندی و دهغه شاګرد شو. اود شعر دیوان یې جوړکا، چې ډیرغــزل لــري ، محمد هوتک حکایت کا، چې محمد یونس په خپله دیره کــې ډیرپــاتې کــړم اوهره ورځ یې ماته ویل چې یوه نن شپه لا وکړه بیا نو ولاړسه . یــوه میاشــتي یې زما عزت وکااوهره ورځ به یې اشعار ابدار ویل ... (۳)

---

(۱) دمحمد هوتک ژونداومزار ، کابل ۱۳۶۲ (۷۸)مخ

(۲) پټه خزانه ، کابل ۱۳۵۷ (۳۸)مخ.

(۳) همدغه اثر (۶۲) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

دپښتو اوسنۍ کره کتنې پیلامه

(د شلمې پېړۍ لومړۍ نمايي)

دپښتو هنري ادبياتو د ودې اوايجاد دپيل په برخه کې دنولسمې پېړۍ وروستي کلونه په ځانګړې توګه ديادونې وړدي ځکه چې په دغوکلونو کې چې د منځني او معاصرپير ترمنځ پوله بلل کيدای شي،دپښتو ادبياتودايجاد په برخه کې دنوي ادبي خوځون نښې نښانې را وتوکيدې . په دې مانا چې نور نوکلاسيک ادب خپله شکلي اوماناوي وړتيا په نوي رنګ او نويو فورمو کې چې دنوي عصر ايجاديات ورته وايي رامنځ ته شول، په دغه برخه کې ترهرڅه دمخه په پښتو کې دمنشيانو(منشي احمد جان ، مولوي احمد اونور) هلې ځلي او يو لړادبي کارونه ديوې پيلامې په توګه ديادولو وړدي. برسيره پردوی يوڅه راوروسته استاد راحت زاخيلي په دغه بهيرکې دهنري ستوري په شان په نوي ډول او نوې روحيې سره دپښتوادب پرآسمان باندې راوپړکيد. اونثريي له شکه پرته په نوي بنه هغه څه زموږ په واک کې راکړل چې په تمامه مانايي دعصرله نړيوال بهيرسرههم سيالي کوله او هم يې ورته والی ورسره درلود ، ده يوشميرداسي آثار لکه (شليدلي پڼه) (کونډه نجلۍ) اوتردغوهم اوچت (ناول دمارخې) اونورايجاديات پردغه مهالپښتو ادب ته ور ډالۍ کړل چې دغو ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل ذات کې د نوي انداز او نوي طرز اوعصرکې پیغام په شکلي او معنــوي لحاظ له ځان سره درلود. هرڅوک چې دغــه آثارپــه لــومړي نظرګــوري نــو داپوښتنې ورسره رامنځ ته کیږي چې ولې په پښتوادب کې د منشیانواو راحت په آثارو سره دپاملرنې وړ توپیر رامنځ ته شو ؟ ولې د راحت آثــارو پــه خپــل عصرکې دنوي ادب ځانګړتیاوې دځان کړې ؟ او یا ولې د راحت په ادبي جــاج اوتفکرکې دادب په تیره بیا دمعاصریت او معاصرو ادبي ژانــرو خبــرې دیــوې اړتیا بڼه ومونده ؟ دغو ټولو خبرو ته ځواب کیــدای شــي دا وي چــې راحــت پردغه ځانګړي مهال دیوه داسې لیکوال پــه حیــث را وپېژنکیــد چــې دخپــل عصرادبي روح یې په عامه اود پښتو ادبي بهیراړتیایې پــه خاصــه توګــه درک کړه اوپه دغه ادبي بهیرکې یې په نویو او نوښتني هستونو باندې لاس پورې کړ ځکه نو دده په باب داخبره سمه ده چې وایي : « پښتو په موجوده ترقي یافتــه ستایل کې اچول د راحت صاحب ایجاد دی . په دې لحاظ که ورته دنوې پښتو موجد وویلای شو نو بې ځایه به نه وي (۱) . که موږ راحت اودهغه ادبي افکارلږ په غورسره وګورو او ویي لولو ، زه په دغه اړه داخبره په پوره باورسره کــولای شم چې د اوسنۍ کره کتنې نظري طرحه په کوزه پښتو نخواکې د را حــت لــه افکارو سره تړلې ده اوده ته منسوبیدای شي داځکه چې دادب پــه اړه داســې فکرکول په خپل ذات کې دیوه دقیق او علمي درک پایله بلل کیــدای شــي او آثاریې په خپل ذات کې دعصرځانګړنې په خورا دقت دځان کــړې دي ، دی د ناول دمارخې یا نتیجه عشق په مقدمه کې لیکي : « ناظرینو دا کتاب فی الوقع صحیح قصه ده ، مګردیوې وجهی اصلی نوم پری ایښــی دی ، امیــد دی چــې ناظرین به دې قصی لره په نظــر درغبــت وګــوري ځکــه چــې دحــال زمــانې سرګذشت دی او زما دچشم دید واقعه ده چــې پــه ســنه ۱۹۰۶، ســنه ۱۹۰۷ ، ۱۹۰۸او ۱۹۰۹ کې تیره شوې ده ... (۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخبره په خپله دا په ګوته کوي چې ، دی که ایجاد ګرو ، نو ځیرونکی هم و، او دتخلیقی او تحقیقی ادب په رمزونو باندې د زړه له کومی پوهیده ، ځکـه دده په اړه هم هغه عموي وینه په ښه توګه صدق کوي چې : « دهرشاعر او هنـرمن په دننه کې یوکره کتونکی رمزهم پټ دی » ځکه نو د راحت له شخصیت سره که څه هم دی شاعردی اوکیسه لیکونکی خولـه دغـو ځانګړنوسـره یـې پـه آثاروکې انتقادي خبرې هم شته چې دهغو له مخې یې یـوکره کتـونکي هـم بللای شو.دا سمه ده چې موږ هغه ته یو مسلکي کره کتونکی نـه شـو ویـلای ځکه چې دی تل ایجاد کوي او دغه اړخ یې ترانتقادی هغه پیاوړی دی ، ده پـه (ستړي مه شي)کی د ټولنیزانتقاد یوه برخه زموږ په واک کې راکړې ده.

په افغانستان کې محمود طرزی لومړنی لیکوال و چې د پخوانۍ زمانې شـعری بهیراو پخوانی شعر، شعري سمبولونه او تشبیه ګانې ، چـې پـه هغـه شـعري بهیرکې یې هنري انځورونه جوړول دخندا وړاویا په بله وینادانتقـاد وړوبلـل ، محمود طرزی د اوسنی نوی شعرپلوی شاعراو منتقدو چې له ده وروسته دغـه تګلاره دسراج الاخبار زیاترو لیکوالو اوشاعرانو دځان تګلاره کړه ، دوی ټولـو بیا پرپخواني شعراو دهغه په شعري جوړښت باندې کلک انتقادونه وکـړل. پـه افغانستان کې دپښتو ژبې ګوتې په شمارلیکوال هم په دغه برخه کې د محمود طرزي پرلار روان شول، اوهماغه انتقادی بهیریې دپښـتو شـعرپه برخـه کـې وخاره . دسراج اخبارپه پاڼوکې چې څه موږ د کره کتنې د ډولونو په نامه څـه وینو هغه زیاتره د کتاب معرفی ، دشاعرانو ژوند لیکونه ، په پخواني شعر باندې ګوت نیوي دي چې دتقریظ او مقالو بڼه لري. دبیلګې په توګه دمولـوي غـلام محې الدین افغان دسراج الاخباردپنځم کال په (۴) ګڼه کې د (حالات خوشال خټک) ترسرلیک لاندې مقاله خپره کړه ، په دغه مقالـه ده د خوشـال خـان دشعرپه څرنګوالي باندې په بشپړه توګه خبـرې او انتقـادي کتنـه کـړې ده ، ترکومه ځایه چې د لیکنې شکلي جوړښت دی ، هغه په هراړخیزه توګه دیوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړنی انتقادی اوادبي مقالې بنه لري او ليکنه يې ديوې انتقادي ليکنې ډيرې ځانګړنې لري ، افغان دغه مقاله په فارسي ژبه ليکلې ده چې په يوه برخه کې د خوشال په اړه وايي : « ... ديوان خوشال خان که بحر زخار پندونصايح وضرب الامثال وجواهرنا ياب است درحجم از کتاب ديوان حافظ (رح) بزرگ مى باشد، ديگردرعلوم وفنون مختلفه اين شخص زايد ازيک صد کتاب تصنيف کرده است. اما الحال از تصنيف او همين ديوان وفضل نامه و فرخنامه ورياض الحقيقه وعياردانش(*) ترجمه انوارسهيلى به مشکل ميسرمى شود. اين بديع افغان دراکثرمعقولات ومنقولات علامه

(*) وروستيوڅيړنوونښوده چې دغه ژباړه دخوشال خان نه بلکې دهغه د نوميالى اوادیب زوی ده .

دهرگذشته است. علاوه ازين خان موصوف درشجاعت وجوانمردى وسخاوت رستم وقت وحاتم دوران خود بود... اشعارافغانى او بى مثل واشعارفارسى خوشال خان بدرجه اعلى مى
باشد... » (۱)

انتقادي اوادبي مقاله دکره کتنې يومهم ژانردی چې په هغه کې دادبياتو مهمې ځانګړنې ، بهيرونه او سبکونه څيړل کيږي ، د سراج الاخبار ليکوالو هم له دغه ادبي ژانرڅخه کاراخيستی او يولړادبي اوټولنيزمسايل يې په دغه ژانرکې توضيح کړي دی ، ترکومه ځايه چې څرګنده ده،دسراج الاخبار د ليکوالو انتقادي ژبه په نثراونظم کې يوډول نه ښکاري اونه هم په دغه برخه کې خپل اندول ساتلی شي ، دوی ادبی کره کتنې ته پاملرنه کړې ، خو زياتره هغه څه چې په نثراو انتقادی مقاله کې ليکي ، هغه ګرده دهغو له شعروينې اوکره کتنې سره په تمامه مانا توپيرلري ، په دې مانا چې د دوی شعری ژبه ترنثري هغې دادبياتواو شعري تحليل په اړه ډيره تيزه ده. دمثال په توګه که چيرې دافغان

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مقالې سره دهغه شعرپرتله کړو ، نو دهغه له شــعره مــوږ تــه دهغــه وړتیــا اوانتقادي ژبه له هره پلوه سمه ښکاری شعريې دادی :

بیاچې مخ د دلبرشمس وقمربولې   په تخمين به دا سودا کوي ترکومه
لمرپه دوو ګوتو هیچا نه دی پټ کړی   ته به داد حق اخفا کوي ترکومه
نه رسيږي دچا لاس به وکاکل ته   ته د زلفو به سودا کوي ترکومه
دلبران ټول بې وفادي وفا نه کا   ته یې طمع د وفا کوي ترکومه
معشوقان دعاشقانو قاتلان دي   ته دترکو تمنا کوي ترکومه
دفرنګو په تیغ زړه زما سوری شو   دجرمن به نمنا کوي ترکومه
دیورپ وحال ته ګوره حال يې څه شو   خوشالي به په ایشیا کوي ترکومه
راشه راشه سترګې وموږه بیدارشه   دنرګس به تما شا کوي ترکومه
دغنم په شان خاموش شه خوله که پټه   ته به ګل غوندې خندا کوي ترکومه
حمید څه شو چې بیدل دپښتنو وو   ته رحمان غوندې وینا کوي ترکومه
نه څوک غوږ باسي نه پند اخلي افغانه
چپ شه ته به دا وینا کوي ترکومه

زه فکرکوم چې دمعاصرشعراو شعری بهیر په برخه کې ددغه شعرانتقادي اړخ ډېرپیاوړی اودپاملرنې وړدی ،کله چې پردغه شعرباندې دکره کتنې پــه پلمــه خبرې کوو، نو ترهرڅه دمخه مو دغه پوښتنه ترسترګوکیږي چې دا انتقاد دی که نه ؟ هو، انتقاد دی خودشکل له مخې دمعاصرې کره کتنې بنــه نــه لــري ، داسمه ده چې په دغه انتقادسره زموږ دادبي بهیرتګلوری دیوه نوي پرمختــګ په لور پرانیستل شو، دشعردبدلون طرحه له همدغه ځایه را پیــل شــوه، خــو بیاهم دشکل له مخې دغه انتقادهماغه بڼه لري لکه چې په تیرڅـــپرکي کــې موديوشميرپخوانیوشاعرانودنظرياتو په ترڅ کې ولوسته، کیدای شــي داســې

(c) ketabton.com: The Digital Library

طرحو ته هم په معاصرمفهوم (ذوقي) کره کتنه وواېو. دکره کتنې په اړه دا خبره دیوزیات شمیرپوهانو له خوا منل شوې چې په دغې پوهه کې دمسایلو

---

(۱) سراج الاخبار ، پنځم کال ، ۴گنه ، ۱۳۳۳ هجري کال.

دښې تشریح په موخه یومهم اصل چې په پام کې نیول کیږي ، هغه دنوي او زاړه ترمنځ د دیالکتیکی اړیکوداندول په نظرکې نیول او خوندي کول دي چې دغه ځانګړتیا د کرکتني د روزنیزاړخ دپیاوړتیا لامل دی . سره له دې چې په دغه شعرکې دیوې نیمګړتیا نښه له ورایه داده چې له پخواني شعري بهیرسره ډیرسرسري چلند شوی دی ، خو دلته باید دا ټکي په ګوته کړو چې کله ذوقی کره کتنه یادوو، هدف دلته هغه نومونه ده چې ادب پوهانو له اوږدې مودې را په دې خوا په تیره په ختیزو ادبیاتوکې ددغه ډول انتقاد لپاره غوره کړې ده ، که چیرې (ذوق) دښکلاییز مفهوم په توګه په عام ډول په پام کې ونیسو، کیدای شي دامفهوم بیا دادبي خیړنو په نورو برخو کې مطالعه او وڅیړو. دافغان ددغه شعرپه ترڅ کې زموږ لپاره دکره کتنې په برخه کې یوڅرک ترسترګوکیږي چې دهغه له مخې دغه کره کتنه دنوښت په لحاظ هم زیات اهمیت لري ، لکه چې مخکې هم اشاره وشوه ، په دغه کره کتنه زموږ په شعري بهیرکې یوټاکونکی بدلون رامنځ ته شو دا چې مثبت بایدوارزول شي اوکه منفی داپه خپله یوه فردي ذهني مساله ده ، شعراو ژوند ، ژوند او شعر یوبرید شو چې په نوي ډول یې په معاصرادبي بهیرکې دیوه فکري بدلون ساه ننه ایستله او په افغاني ادب کې دغه پوله د تحول او بدلون پوله ده ، که چیرې دا خبره هم وکړو چې دغه پیراو دا ډول نظریات په علمي اوعملي توګه ، ددې لامل شول چې په شعرکې باید زاړه انځورونه ، سمبولونه او ان تخیلونه له یوه بدلون سره مخامخ شي او له یونواخته موضوعګانوڅخه دي په نوښتي ادب کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېه وشی ، دافغان اودده دعصرله یارانوسره ادبی بدلون یوه اړتیا شوه اودغــه اړتیا په خپل وار کره کتنه اودهغې واک اوځواک و. چې دغه شعرپه دغه برخه کې دیوې بیلګې په توګه ځان په ځانګړې وړتیا سره زموږ په وړانــدې طرحــه کوي اودکره کتنې یوه ښه اوعلمي بیلګه بلل کیدای شي لکه چې یــو لیکــوال لیکي :

« کره کتنه دادبي آثارو بهیربدلوي، دادبي اثرپه میتود اوکړنلاره بانــدې ژورې اغیزې کوي که ادبي کره کتنه نه وي ، نو په نوښتي آثاروکې زیاتې بې لارۍ او ګډوډۍ رامنځ ته کیږي... »(۱)

لنډه داچې که نوی شعرزموږ د زماني حتمي غوښتنه وي ، که نوی شعردټولنې دنوي برخلیک په بدلون کې څرګند رسالت لري ، که له شاعر سره دنــوي ادب او فرهنګ دبډایی پوښتنه وي ، نو دا ځانګړتیاوې هم ددغه شعرپه انتقادي ژبه کې څرګنده ، مثبته ، روزونکی او علمي کره کتنه ده.

---

(۱) لکچرهای آموزشي ، (ګستنتر) دکابل پوهنتون چاپ ۱۳۶۲ (۱۴۵) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شلمې پيړۍ د پېرشم کلونه

۱ـ پښتونخوا :

دپښتوکره کتنې په پيل کې د رواني پيړۍ ديرشم کلونه پــه ځــانګړې توګــه ديادونې وړ دي، هغه علم چې په راتلونکې کې بايد د اوسنۍ کره کتنې په نامه ياد شي دهغه دپيل کلونه اود ودې پړاو له همدغو کلونو را په ديخوا پيل شوی دی ، په دغوشپږ ورځوکې يوشميرخپروني له کوزې پښتونخوا خپــرې شــوې چې هغو په ادبي اوهنري لحاظ ډيراهميت اوځــانګړی دريــځ درلــود اود کــره کتنې نوې بحثونه يې را پيل کړل ..

په دغوخپرونو کې يو شميرداسې ليکنې زموږ ترسترګوکيږي چې هغوتــه پــه هراړخيزه توګه په پښتوکې د اوسنۍ علمي کره کتنې په برخــه کــې لــومړني علمي بيلګې ويلای شو. دلته دوه ډوله ليکنې زموږ ترسترګوکيږي يا پــه بلــه وينا دانتقادي ژانرونو دوه ډوله دلته وينوچې يوه يې انتقادي مقاله او بلــه يــې کتاب پيژندنه يا پيژندګلوي ده ، په دغو ليکنــوکې پښــتو ادبــي بهيرتــه پــه انتقادي نظرکتل شوي خو دغه انتقادي کتنه بيا هــم ترډيــره حــده د پښــتو ادبياتو دغه پيرته ديوې بشپړې او سالمې لاربښوونې دنــده نــه شــي ترســره کولای چې لامل يې يوازې او يوازې دمسلکی کره کتونکونشته والی بللای شو، يوشميرليکوالو او کره کتونکو په دغه وخت کې په ځانګړې توګه دپښتو دهغو شعرونو لپاره چې په مشاعروکې ويل شوي دي يولړلاربښوونی په ګوتــه کــړې دي ، دا ډول ليکنې پردغه مهال په (پښتون) اخبارکې خپــرې شــوې دی. د ۱۹۳۸ کال په هغې مشاعره کې چې د کوهاټ پــه پوليټکــل مشــاعره باندې نامتوده نامتو اديب ، شاعراو ليکوال عبدالاکبرخان وويل :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ځما رونړو ! دشعرخاوندانو ! دقام جوړول او تباه کيدل ترډيره حده پـورې ستا سې لاس کې دی ، تاسو قوم له يونوی تخيل ورکونکي خلق يــې ، تاســې دقامې جذباتو احساسـاتود آينــو خاونــدان يــې ، تاســې دقــام اود جــذباتو بيدارونکي يې . تاسې دقام په احساساتو جذباتو لوبي کونکي يې ، هغــه ! يــو عرض کوم چې هميشه دخپل فن دترقۍ خيال ســاتي . هميشـــه شعروســـخن خپل تخيل دقامي ستاينې تمدن تعمير په لارکې دصرف کولو کوشش وکړئ . دنيا ځان پسې روانه کړئ او تاسې دنيا سره ځۍ . زه دامنم چې دبدقسمتۍ نه زمونږ پښتون قام دادب طرفته توجه په داسې وقت کې وکړه، چې هغــه ډيــره دبي ارزۍ زمانه ده ، تمامي دنيا په بلا اخته ده ، دسياسي کشمکشۍ زمانه ده ، پښتون هم په سخته ابتلا کې دی ، لوږه ، بی آرامي دسياسي ابتکارشوق مــونږ کوټلی کارته نه وزګاروي په داسې وخت صحيح لتريچر پيداکول ګرانه خبــره ده ولی بياهم که چيرې هغه خلق چې د سياسياتونه جدا دي اووخــت ورســره شته ، هغوی دا کارپه لاس کې واخلي . د ی طرفتــه توجــه وکــړي اودا قــومي خدمت اوکړي نو دابه يولوی جهاد وي ، زه دخپل قوم په خدمت کې عرض کوم چې دداسې خلقو قدر وکړئ ، دهغوی حوصله زياته کړئ ، ولــي چــې صــحيح ليتريچر دخلکو دخيالاتو عکس دقوم حال او مستقبل ښه کولی شي ... »(١)

په همدغه اړه په (پښتون) کې يوبل ځای لولو:

« ديوقوم دلتريچرنه مراد دهغه تحريري کارنامه ده، چې دهغې نه مونږ دهغــې قوم دعروج او زوال حال معلومولی شوو. په دې ريکارد کې د تاريخ لويه حصه ده . دويمه درجه دفلسفې ده ، ددې نه ديوه قام د ذهني قوت حال معلوميږي. دې ته کوټلي يا وزني ليتريچرويلی شوو. دريمه حصه دادب ده چې هغــې تــه ادب لطيف وايي يا لايت ليتريچر په دې لحاظ سره يوازې ضروري نــه ده چــې هغه قوم ديوقوم جمالياتی ضرورت پوره کوي ، روح يې تازه کوي ، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

---

(۱) پښتون اخبار، ۱۹۳۸ کال دنوامبرمیاشت (۲۹) مخ .

ددې لحاظ نه هم ډېرضروري دی چې دهغې نه دیوه قام تخلیقي روپ صـحیح اندازلګې. داادب لطیف شوق ذوق چې په هغې کې شاعري ، افسانه نویسـي او تمثیل نګاري داخل ده ، په یوه قوم کې هغه وخت پوخوالي ته ته رسي او ترقي کوي چې د روزی دګټلـو، دکشـمکش دمنـزل نـه تیرشـوی وي او د ذهنـي اوجسماني ستړوالي دلرې کولو دپاره ، د آرام اودسکون طلب ګاروي. چونکـه دقومونو د ژوند دا دور صرف نزاکت خیال سره تعلق لري ددې دپـاره دیوقـوم داادب لطیف نه موږ دهغې قوم دحالت دا انداز لګولي شو چې ده په دنیـا کـې دکشمکش حیات خـومره درجـې تیـرې کـړې دي او دخـومره مصـیبتونو - سختیونه پس بې آرام موندلي دی. اود جذباتو او احساساتو د نزاکت دلحاظ نه دخومره ذهني ریګمالی اوصفایی ورته ضررت پیښ شوی دی.

حضرات ! اوس راځئ چې په دې رڼاکې موږ دپښتو ژبـې پـه ادب نظروکـړو او وګورو چې موږ څه کړي دي، څه راته پاتې دي ، او موږ له څه په کاردي اوڅـه رنګ به موږ خپله ژبه ددې تقریرقابله کړو ، دابه موږ پـه دوه طریقـو ګـورو ، یودهغې وخت ادب چې دنیا کې دعلم دومره چرچه نـه وه . او یـوددې وخـت یعنی دموجوده دورحال چې هرقام د ژبې علم وفن دلحاظه په تړپونو روان دی ، دجمالیاتي لحاظه نه هم او دغیرجمالیاتي لحاظه هم . » (۱)

داډول فکري تګلاره دکوزې پښتونخوا په زیاتروخپرونو(*) کې لیدله کیـږي، خو دایوپوښتنه داوسنیوعلمي پرمختګونو له مخې ورسره مطرح کیږي چې آیا موږ داډول طرحې په ادبي کره کتنه کې وشمیرو اوکه په ادبي تیوری کې ؟ نن سباد ادبیاتواو ادب پوهنې ساحه په بیلابیلوعلمی څانګو باندې ویشله شـوې څکه نوپه دغه برخه کې خبره په یوه څانګه باندې نه خلاصه کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بله پلوه زه فکرکوم دغه لنډه تبصره به بې ځايه نه وي چې با يد وويله شي
هغه داچې: په دغو ليکنو هم دادبی کره کتنه اوهم ادبي تيوري دواړه سره ګډ
شوي اواوډل شوي دي. کله چې ډيورتنی ليکنې پيل لولو، هلته په ډاګه
يوشميرخبرې يادې شوي چې هغه د ادبي تيوری په ميتودلوژی باندې برابرې
دي، خوکله يې چې دپای ټکي ته راځو، هلته بيا داسې څه لولو

---

(۱) پښتون اخبار ، ۱۹۳۸ سپتمبرد لومړی نيټې ګڼه ، (۴۱) مخ .
(*) په دغو خپرونوکې نوميالې مجلې : لار، رهبر، پښتون، خپلواک .... اونورې راځي.

چې هغه له کره کتنې سره سرلګوي همداده چې موږ دا ډول ليکنې اوطرحې
هم ادبی تيوري بللای شواو هم ادبي کره کتنه ، په دې چې علمی بيس بې
خورا پياوړی دی، په مستقيمه اوغيرمستقيمه توګه دادبي ودې له کاروان سره
په زړه پورې مرسته ، لارښونه اوپريوه سمت باندې دهغه لارښونه خپله رسالت
او دنده بولي ، وګورئ دا چې اکبرخان وايي : لطيف ادب په يوه مقام کې هغه
وخت دپوخوالي مرحلې ته رسيږي چې د « روزی ګټلو دکشمکش دمنزل نه
تيرشوی وي » داهغه علمي نظريه ده چې نن سبا يې مارکسستي پوهان حواله
په مارکس اومارکسيسم ورکوي اوادادب په اړه يې دهغه په نبوغ کې شميرې.
کيدای شي موږ هم دپښتون مفکر دا خبره په ادبی تيوری کې راوړو ، خويوڅه
چې بايد په ډيردقت سره زموږ په پام کې وي هغه داده چې دپورتنې ليکنې
ترمهاله په ختيزکې پوهان لاهم په دې نه پوهيدل چې ادبي تيوري
اويانورادبی علوم به له يوه او بله دومره سره بيل وي لکه ادبی کره کتنه او
ادبي تيوري ، زه اوس هم په دې باوري يم چې د ادبی تيوری ، کره کتنې او
ادب تاريخ دخيړنو دپولو خبره لاهم په ډيرو برخوکې ګونګه ده ، لاهم نازکه
ده اوپوره بيلتانه ته لاهم وخت پاتې دی. دپښتوادب په علمي وده کې دکوزې
پښتونخوا ونډه په دې دپام وړ ده چې هغوی ترموږ مخکې دنړی له ادبياتو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغوی له ادبي بهيرونو سره آشنا شول اوهغه ځانګړني چې لويديزادب ته پـه تحقيقی او تخليقي برخوکې وربرخه وې دهغو له مخې دلته (په پښتو ژبه کې) ډيرخه دهغو په شان اودلويديزبهيرونو تراغيزلاندې ترسره شوي دي . خو لـه دغو ځانګړنو سره سره ختيزادب په تړليزه توګه لاهم له دوديزپوښ څخه چې تردغه وخته په ختيزکې دود و نه دی راوتلی چې پښتو يې هــم يوبرخــه وه ، دلته هم کره کتنه لا دخپوړ دور وهي اوپرمخ ځينه ...

په دغه اړه يوڅه دکره کتنې عملي برخې ته را ستنيږو چې هغه دکره کتنې د ژانرونو برخه ده ، موږ دپورتنيو نظرياتو په څنګ کې دکــره کتنــې د ژانرونـو يوشميربيلګې له ځان سره لرو چې دهغو له مخې هم کولای شو دکــره کتنــې يوه برخه په ډيره ښه توګه وڅيړو او ويې پيژنو، دکره کتنې دبيلابيلو ژانرو پــه ترڅ کې يوهم اعلانامه ده ، دا يو ژانردی چې نن سبا يې پوهان دکره کتنې پــه برخه کې دپاملرنې وړبولي ، په کوزه پښتونخوا کې ددغــه ژانرزيــاتې بيلګــې دکتابونو پرپشتيوباندې ګوروچې په ځانګړې ډول سره يــې ليکــي چــې دوې بيلګې يې دادي :

شهيده سکينه:

« دا هغه مشــهوره اوږه غوڅــونکې ډرامــه ده ،چــې پــه لوســتوېې دســړي دسترګونه بې اختياره د اوښکو سيلاب روانيږي ، په دې کې د پښــتو زنانــه وو مظلومي په داسې طريقه بيان کړې شوې ده چې يو سنګدل نه سنګدل ســړی هم بې اثره نه شي پاتې کيدی ». (۱)

خوږ ژوندون:

« دايوه نوې ډرامه ده چې په (پښتون) کې مسلسل شايع شوې ده او اوس پــه کتابي شکل کې ميدان ته راووته . ددې متعلق به داقدر ويل بس وي چــې پــه پښتوژبه کې ددې مثال نشته ، په دې کې زموږ هغه عيبونه ښکاره کــړه کــړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي چې دکومو په سبب پښتون قام په غاردتباهی کې پروت دی ، قیمت صرف څلوراني » (۲)

---

(۱) پښتون اخبار، (۱۹۳۸) دسپتمبردګنې پښتی.
(۲) همدغه اثر د دسامبرګڼه .

۲ـ افغانستان :

په افغانستان کې دا ډول لیکنې چې دشکل اومحتوا په لحاظ زموږ لـه بحـث سره تړاوموندلای شی زموږ لپاره ځانګړي اهمیت لري ، یوه خبره چې باید پـه دغه برخه کې مخکې له مخکې وشي داده چې په افغانستان کې د پښـتونخوا په اندول دتحقیقي ادب لمنه ترزیاتې اندازې پراخه اود پاملرنې وړده، همداده چې دلته دادبي کره کتنې په اړه هم ډیرڅه چې ددغې پوهې له طبعیت سره نږدې ترسره شوي دي . همداده چې بره پښتونخوا له کوزې هغې په ډیروبرخوکې توپیرلري ، په افغانستان ترټولو مخکنې خپرونه (طلوع افغان) ده چې یوشمیرمقالې یې دکره کتنې په اړه دیـادونې وړدي ، دادبـي آثـارو مطالعه ، څیړنه او تحقیق په دغه خپرونه کې ترسره شوی اود ادبـي جریـانونو پرتلیزجاج هم په ډیروبرخو کې دلته ترسترګوکیږي. دطلـوع افغـان اونـورو خپرونو په ترڅ کې پرکره کتنه باندې دیوې عصري او ادبـي اړتیـا پـه توګـه خبرې شوې دي ، اوداهغه دپاملرنې وړخبره ده چې په راتلـونکې کـې زیـات شمیرلیکوالوهغې ته دیوه شعوري حرکـت پـه توګـه پراختیـاورکړه اودایـې دپښتوادب دودې اوترقۍ ترټولو ښه اوعلمي لاره وبلله اود داسې یوه حرکـت نښې په دغه برخه کې رامنځ ته شوې لکه چې یو لیکوال په دغـه برخـه کـې اشاره ورته کړې ده : « که څه هم خلک اوتاریخ ترټولو باخبره قضاوت کونکې دي اوخپل وروستي قضاوت دادبي او هنري پدیدو په باب ترسره کـوي ، کـره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوونکی دي چې ټاکلې پولې په ګوتو کوي اوپه خپلـه څېړنــه بانـدې دیــوې ابداعي پدیدې په دننه کې دې نتیجې ته رسیږي چې کومه یوه یې ارزښتناکه اوکومه یوه مبتذله بې پیامه تکراري او تعقیدي ده ... »

هغه وخت چې استاد حبیبي دطلوع افغان چلونکی و په دغه وخــت کــې یــو لړآثارله پورتنی میتودلوژۍ سره سم رامنځ ته شول ، دمثال په توګه د (۱۳۱۷) لمریزکال په (۱۷) ګڼه کې « دکابـل دپښــتوټولنې اقتــراح تــه یــوه کتنــه » یوسرلیک خپورشوی دی ، هلته دنومــوړې اقتــراح پربنســټ دوی پوښــتنې طرحه شوې :

۱ ـ پښتو به څه ډول لوړه شي ؟

۲- پښتو به په څه ډول خپره شي ؟

دغه دوه اصله هغه موضوع وه چې پرهغې باندې یوزیــات شــمیرلیکوالو لکــه سیدقاسم رشتیا اونورو په خپل وار وار خپلې نظریې ولیکلې، دغــه لــړۍ پــه څوګڼوکې اوږده شوه ، رښتیا په خپل نظرکې په دغه اړه لیکلــي دی اوعلامــه حبیبي هغه بیا انتقاد کړی دی په لاندې ډول :

« ... په څلورمه فقره کي فاضل لیکونکي دپښتودالفبا اصلاح ته توجه کړې ده ، دا فقره زما په عقیده تروخت دمخه ده د ژبو د رسم الخط اصلاحات یاترمیم یا تبدیل هغه وخت کیږي چې په یووار ژبه په صــحیح ډول مــخ تــه راووزي،اود ژوندون ساه وموميي ، بیا نو په دې خبرو کې څیړنه کیږي. تراوسه لازمــوږ ژبــه عاموخلکو زده کړې نه ده. په رسمیاتواولیک کې یې پل نــه دي ایښــی ، آثــار اوکتب یې ورک دي ، اوس که موږ د ریم الخط په سمون بوخت شوو ، یــوادبي عام فوضویت به جوړشي ، چې بیا یې علاج هم ګران دی، په دې باب کې مــوږ ته دنوروملتو تجربه هم پرته ده ، دوی هغه وخــت د رســم الخــط پــه اصــلاح کامیاب شول چې یوواریې خپلې ژبې ته وجود ورکی . اوس کــه مــوږ پــه دي ګران کاربوخت شو اولکه چې جنــاب رښــتیا لیکــي مــثلا : د مرکباتوپرځــای

(c) ketabton.com: The Digital Library

مفردات غوره کوو اودحرکاتو پرځای لکه لاتین حروف مخصوص حروف ولیکو داکار علاوه پردي چې اوس زموږ له لاسه نه دی پوره ذاتآبه هم مسلم او مفیـد نه وي ... » (۱)

---

(۱) عبدالحی حبیبي « دکابل دپښتوټولنې اقتراح ته يوه کتنه » طلوع افغان ۱۷۰ گنه (۱۳۱۷) کال ، (۱۳) مخ .

ددغې اقتراح په ترخ کې چې زموږ په خپرونو کې يې دغه لـومړني بيلگــه ده، ډيري اوپه انتقادي لحاظ دپاملرنې وړخبرې دعلامه استاد حبيبي له خوا ويـل شوې او وړانديزشوې دي. هغه د ښاغلي رښتيا ځواب په ادبي لحـاظ ورکـړی دی. ماناداچې نقديې کړی ، خو رښتيا بيا پرنقد باندي نقد کـړی ، زه فکرکـوم چې دا په افغاني ادب کې دنقد پرنقد لومړنی بيلگه هم وي ، نقـد پرنقـد پـه اوسني علمي کره کتنه کې دآثاروا ادبي بهيرونو دپيژندنې او تشريح په برخه کې په علمي اوانتقادي لحاظ يومهم او دپاملرنې وړانتقادي اصـل دی. ښــاغلی رښتيا هم خپله ليکنه د (ځواب توضيح نه دی) بيــاځلي خپـل ځــواب دنقـد پرنقد په بڼه وړاندي کړی دی.

په هرډول، په افغاني ادب کې ددې ډول ليکنولړۍ چې دکره کتنې په لومړنيــو بيلگو کې راځي يوه جالبه لړۍ ده، که چيرې موږ وغواړو چې پــردواړو ليکنــو باندې يوه پرتليزه کتنه وکړو، نو بياهم دعلمي کره کتنې له عينکوورته وگورو اوداويلای شوچې دغه دواړې ليکنې پرهغو عواملو باندې نــه راڅرخـــي ، هغــه چې دپورتنيو دوو پوښتنو په اړه طرح شــوې دي، کــه مــوږ د دواړو ليکوالــو طرحې لږ په غورسره ولولو، ديوه دريم گړي نظرله مخې ســړی دا ويــلای شــو چې دواړه لوري په دغه اړه حق په جانب دي ، دواړو ديوې مفکورې له دريځــه موضوع ته کتنه کړې ،او په يوه شان يې له مسالې ســره تحليلــی اوانتقــادي چلند کړی دی. د دوی تحليل او دلايل دپوښتنې وړ نه دي ، يوازني څــه چــې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستونکي او څېړونکـــي تـــه دپوښـــتني وړدي هغـــه دادي چـــې دوی بیـــاهم دوروستي ټکي یا په بله وینا پایلې په توګه څه نه دي په ګوته کړی اوداددغې کره کتنې نیمګړتیا بللای شو.

په هرډول دابايد ووايو چې په طلوع افغان کې خپرې شوې کره کتنې په خپل عصرکې يو دپاملرنې وړټکي مونږ ته راپه ګوته کوي اوهغه داچې ددغو انتقادي ليکنوبڼه ځانګړې ده ځکه نودا په ګوته کوي چې ددغو کره کتنو پربنسټ مونږ کولای شو په راتلونکي کې ديوشميرجالبواو دپاملرنې وړکره کتنو شاهدان وو.

دطلوع افغان دليکنولړۍ مخ په لوړه ، دپښـــتونخوا لـــه هغـــو ســـره پـــه يـــوه توپيرکې ترسترګوکيږي. دلته دطلوع افغان او پښـــتون اخبـــار د اعـــلان نـــامو يولنډ پرتليزجاج اخلو، دپښتون هغه مو مخکې ولوستی ، داهم د طلوع افغـــان څخه دخوشال دکلياتو دچا پ اعلانامه :

« وپښتنوته دعلمي اوادبي سوغات دی ، چې په (۱۱۲۸) مخ او (۸۴) مخه کـــې دخوشال خان سوانح او دده پراشعارو او تبصره چې ټوله (۱۲۱۲) مخه ضـــخيم ادبي اثردی . دا کتاب فقط خوسوه جلده له ډيرو قلمي نسخو څخه چا پ شوی دی، شايقين دی ترتماميدو دمخه په کندهار کې د طلوع افغـــان اداري څخـــه جلد په (۱۰) افغانۍ رانيسی ...» (۱)

---

(۱) طلوع افغان . (۱۹) ګڼه ، ۱۳۱۷ کال (۴) مخ .

په هرډول ديوې نتيجې په توګه :

دکره کتنې بهيرپه بره اولره پښتونخوا څه ناڅه له يوه او بل سره همرنګي لري ، لاهم دخپل پيل په لومړني پړاو کې دی ، په پښتونخوا دغـــه بهيرلـــه نړيـــوال ادبي بهيرسره په ارتباط کې په نوي ډول او نويواصولو سره روان دی ،خـــو پـــه افغانستان کې دننه دغه عصره دغې برخې ته ديوې ځانګړې پوهې او ځانګړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلک په توګه يوڅه لاره پردغه مهال لاهم په مخ کې وه خو له دې سره سره بايد ووايو پرکوم شي چې سړی ډاډمن کيدای شي هغــه دادی چــې عمــومی ليوالتيا ددې لپاره شته چې کره کتنې ته بايد په اهميت سره وکتل شي. کــوم ليکوال چې په دغه برخه کې په دغه دوره کې کــارکوي ، دوی مســلکی کــره کتونکي نه دي ، دوی هغه ليکوال اوايجادګردي ، چې په دواړو خــواوکي قلــم چلوي ، دکره کتنې ډول يې هم ددغه علم داصولوهراړخيزه ځانګړنــه نــه پــه ګوته کوي ، يوازې دکره کتنې په يوه اړخ چې هغه هم تاريخي اړخ دی هرڅــه راڅرخوي ، د ډولونو خبره يې هم يوازې د تقريظونه بنه لري چې ان هغه هم د بشپړو تقريظونو ځانګړنی په ځينووختوکې نه لري ، خوله دي سره ســره هــم داســـتاد حبيبـــي کارونـــه او تقريظونـــه او څرګنـــدونې چـــې دخوشـــال اوعبدالقادرخان پرديوانونې ليکلې ترټولو مهمې اومخکنۍ بيلګې دي چې پــه علمي لحاظ حساب پرې کيدای شی . ځکه نو ويلای شو چې دی لومړنی څوک و چې دلومړۍ پښتو کره کتنې له پيل سره دده نوم په لومړيتوب کــې راځــي. ترده وروسته بينوا په دغه برخه کې رغنــده ګامونــه پورتــه کــړي دده کــوم تقريظونه چې دپيرمحمد کاکړاو کاظم خان شيدا پرديوانو باندې راغلي دي په انتقادي لحاظ ځانګړي دي ، داستاد الفت او پوهاند رښتين کارونه (دحميــد پرديوان) لومړۍ انتقادي هڅې دي چې دکره کتنې په برخه کې يــې ترســره کړې دي. همداسې په پښتونخوا د استادکامل ، هميش خليــل او پــه لســګونو نورو انتقادي کارونه څه دمعاصرو ادبياتو په اړه اوياهم د کلاسيکو ادبيــاتو پــه اړه په علمي او ادبی لحاظ دپاملرنې او يادونې وړدي. کابل مجلې پــه خپــل وار په دغه موده (لومړۍ نيمايي) دانتقادي ليکنو په خپرولوکې ډيره مهمه دنــده ترسره کړه ، په دغه موده کې له دغې لارې په سلګونو انتقادی ليکنې خپــرې شوې چې دهغو له لارې موږ ديولړانتقادونو او جوړونکو آثارو دخپرولو شاهدان يو ، لکه : دپښتوښه شاعرڅوک دی ؟ (۱۳۱۹) . ملــي اديــب کــوم يــودی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۳۱۹) . دهندوستان نومیالی شاعرټاګور (۱۳۱۸) . فضلت او انتقاد (۱۳۱۷) او په لسګونو نورهغه سرلیکونه دي چې دکره کتنې پورتنۍ ځانګړنې سره له دې چې لومړۍ بیلګې ورته ویلای شو زموږ ددغه پیردنومیالیو لیکوالــو لــه خــوا لیکل شوي دي.

======

« ... اوهغه آثار چې له انتقادڅخه پاتې شي
دخلکو په نظر ارزښت نه لري ... »
روهي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريیم څپرکی

پښتومعاصره کره کتنه د ودې پر لور

د رواني میلادي پیړۍ په دویمه نیمايي کې هسې چې پښتو ژبــه اوادب د ودې اوپرمختګ لاره نیسي همداسې کره کتنه هم پــه دغــه تــرخ کــې وده کــوي اودزیات شمیرلیکوالو په وړاندې دهغې داهمیت خبره هم رامــنځ تــه کیــږي. زیاتره لیکوال اوشاعران دادبي تیروتنو اوغلطیو دمخنوي په موخه کره کتنــې ته په کلکه اړتیا محسوسوي ځکه چې د زده کړې کچه لــوړه ځــي هغوافغـان ځوانانو چې په خارج کې د ادبیاتواو فرهنګي ځانګوپــه برخــه کــې زده کــړې وکړې، هغوی په دغه برخه کې له یوعالم تجربــو ســره هیــواد تــه راســتنږي اودخپلوتجربو په رڼاکې پښتو ادب او په خاصه توګه کره کتنې تــه نــوې ســاه ورکوي چې یوه بیلګه یې هم په پښتو ژبه کې دکره کتنې وده اوپرمختــګ دی چې خبره یې دمسلکي کره کتنې ترپولې پــورې رســیږي. داســې چــې دوی دادبي آثــارواو ادبــې بهیرونــو دودې لپــاره دکــره کتنــې جهادتــه ملاتــړې اودخپلومترقي خیړنو په ترخ کې دوی په دقیقه توګه دکره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ لاس په کارکیږي. خو په ځنګ کې یې یوشمیرداســې لیکــوال اوڅیړونکي هم شته چې هغوی لاهم له عصري پرمختګو څخه ناخبره او یوازې پرهم هغه دودیز ډول لیکنې اوڅیړنې کوي ، چې ګتورتیــا یــې لــه مــوادو را

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولولوپرته په نورو برخوکې ډیره محسوسه نه ده ، خو له دې سره سره داهم باید ووایو چې ددغې ډلې دا ډول کارونه (دموادو راټولول) داسې هم نه دي چې سرې یې په هیڅ وشمیري برعکس زه په دې باوریم چې کارونه یې په خپله برخه اوان دموادو د راټولو په برخه کې د ستاینې قدرداني وړدی. دهنري موادو اوآثارو یا په بله وینا دمعتبرونسخو کشف او پیژندنه چې دغو لیکوالو هغوی چې زموږ یوشمیر ورته د دوديزو خیړنو پلويان اوپیروان وايي دعصرد ادب په تاریخ کې دپاملرنې وړخپرکی او برخه جوړوي. دوی سره له دې چې لوی کاریې کړی دی ، دوی په کره کتنه کې له

خورا ساده ډولونواو تګلاروڅخه کار اخیستی دی (*) دهغوی دلیکنولمنه دکره کتنې دعلم له

(*) په دغه برخه کې هدف ټول هغه کسان دي چې پرآثارو باندې تقریظونه دکره کتنې په نامه لیکې دي ، په داسې حال کې چې دوی په هغوکې دکره کتنې پرځای په نورو مسایلولکه ادبي تیوري او ادب تاریخ باندې رغیدلي دي اودتقریظ ځانګړني یې په پام کې نه دي نیولي .

مخې ډیره وړه او تنګه ده. ځکه دوی پرهغو میتودونو او اصولو لکه چې موږ وربادنې پوهیږو نه پوهیدل اویاداچې کله کله یې ان په لوی لاس نه دي غوښتي چې کره کتنه وکړي ، دوی برعکس له کره کتنې څخه دقدما وو د آثارو دکره کولو په برخه کې کرکه کړې ده اوپه دغه کار سره یې دخپل عصرله ادبي بهیرڅخه یو مصنوعي ادبي بهیرجوړکړی دی. په دغه برخه کې یوشمیرلیکوال چې ددغو نویو او پخوانیو ترمنځ یې دوصل کړی جوړه کړې هم شته چې ددوی نظریاتو له موږ سره د معاصرې اوعلمي کره کتنې په برخه کې ډیره مرسته کړې ده ، په دغه ډله کې یوهم علامه حبیبي دي چې نظریې دادی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« مادمخه وویل چې په پښتوشعرکې د فکري تحول نوې دوره لــه (۱۳۱۰ ش) کاله څخه شروع شوې ده. اوداد یوه قرن څلورمــه برخــه تــر۱۳۳۵ پــورې زه دمنځګړو دوره ګڼم ځکه چې دغه دوره دپښتودکلاسیک شعراونوې غورځنګ ترمنځ دیوې منځنې دورې حیثیت لري ... په دې دوره کــې دپښتوشــعرفورم اوقالب هغه دخوشال خان او رحمان او ددوی دملګرو په څیرو خو فکریې نوی و دشعرمحتوی اوښتې وه ... » (۱)

له همدغه شعري بهیرسره سم زموږ کره کتنه هم په تیره په افغانســتان کــې څنګ په څنګ روانه ده. زیاتره هغه شاعران او لیکوال چې پردغــه مهــال پــه دغه منځګړي دور پورې اړه لري د څیړنواو هستونو په کار بانــدې لاس پــورې کوي. چې دوی ترډېره حده په دغه برخه کې له یوشــمیربریاوو ســره مــل وو. دوی پښتو ته نثر په نوې بڼه ور ډالۍ کړ، داسې چې تردوی دمخه پښتو نثر په افغانستان کې دلوستلو نه و. ځکه نودابايد په ډاګه کړو چې په دغه دوره کــې دمنځګړو لیکوالو آثار او ایجادیات په ځانګړې توګه دیادونې وړدي.

اوس که چیرې ، په ځانګړې توګه په همدغه هنري چاپيریال کې د کره کتنــې حالت څیړو ، دلته دپخوا په اندول ډېرکوچنی تحــرک زمــوږ ترســترګوکیږي. داځکه چې دغه پیل دې اوهرڅه په پیل کې له یولږستونزو سره مله وي ،خــو له دی سره سره هم دکره کتنې په برخه کې هم دلته په افغانستان کې اوهم په پښتونخوا کې کوټلي کار پیل شوی، مانا داچې کره کتنه په یوډول نه یو ډول د ادب اوهنر زړه ته لاره ور مومي او یوشمیرداسې بیلګی یــې زمــوږ ترســترګو کیږي چې دهغو پرستنو باندې موږ کولای شو د راتلونکې په لور کوټلي ګامونه پورته کړو او کره کتنه په یوه نوې او جوړونکي بڼې سره ووینو. چې دلته ورتــه یوه لنډه کتنه کوو:

---

(۱) عبد الحی حبیبي ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند څپې ، ۱۳۶۰ کال (۲۷) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : په پښتونخوا کې:

په پښتونخوا کې دکره کتنې دغه سترجهاد ترډيره حده، يوشميرخپرونو لکــه (خپلواک) (رهبر) (دوران) اوداسې نورو اخبارو په غاړه واخيست ، هغه آثــار چي په دغوخپرونو کې دکره کتنې په بڼه خپاره شوي دي ، هغه ترډيره حــده هغه لارښونې دي، چې هغو له شکه پرته دپښتو ادبياتو دودې اوپرمختګ پــه ترڅ کې خپله لاره پرانيسته، دوی يوشميرداسې څه دخپلوخپرونو له لارې په دغه برخه کې خپاره کړل چې په هغو کې په رښتيا هم په فــاکتونو او حقــايقو باندې خبرې شوې دي چې دهنري ادب او هنر دودې اوپرمختګ په برخه کــې په نړيواله کچه منل شوي علمي بهيردی ، يوله هغو ليکوالو څېړونکو څخه چې په دغه برخه کې په لومړي قدم لاس ورباندې ايښــوداى شــو ، هغــه نوميــالی ليکوال ايازداودزی دی چې ليکنې او څېړنې په دغه برخه کې دنوی غلمی کره کتنې په برخــه کــې لارښــونکې اود پــاملرنې وړدي. ايــازداودزی پــه دغــو شپوورځوکې د کره کتنې په برخه کې ډيرځليدلی دی ، ده چي څه پــه دغــه وخت کې ليکلي ، پرهغو باندې هغه خاليګاوې ډکې شــوې، هغــه چــې ددغــه وخت هنري ادبياتو دهغو لپاره اړتيادرلوده، دبيلګې په توګه هغه په خپلــواک خپرونه کې د (پښتواونثر) تر سرليک لاندې يواوږده مقاله ليکلې ده ، دايــوه په رښتينې مانا انتقادي مقالــه ده ، ددغــې مقــالې پــه ســر کې د اخبارمــدير يولنډيزليکلي چې په هغه کې لولو:

« ايازداودزی هرڅوک پيژني ، ځکه چي اياز يوښه فنکاردی، يوښه شــاعردی ، او ډيراوچت نقاد دی ، اياز چي پــه پښتوشــاعری کــې دفــن اوښــکلا کــومې مرغلرې پيلې دي، نوهغودپښتوشاعری سينګاراو ښايست يوپه دوه کړی دی، ولې بل خوايې چې دنثرپه ميدان کې د ژوند په هراړخ کې قدم راپورتــه کــړی نودقلم دزور يې ډيره ستاينه شوې ده... »

(c) ketabton.com: The Digital Library

داياز داودزی دغه کره کونکې مقاله ډېره اوږده ده ځکه نو ددې اړتیا شته چې دهغه دکره کتنې وړموضوعات باید دلته راپه ګوته کړل شي پــه لانــدې ډول :

دمقالې په پیل کې یوه مهمه موضوع چې (پښتو پښـــتو غـــواړي) رامـــنځ تــه شوې ده ، په دغه اړه دده ځانګړې رایه چې یوانتقادي لید دی، داســې لیکــل شوې ده :

« پښتو ، پښتو ځکه غواړي چې پښتنو ورسره چیرې هم پښتو نه ده کړې، نــه یې چرې دځان سره دلیکنې مانی ته بوتلې ده ، او نه یې دعلم اوزده کړې پــه مسند دځان سره کینولې ده ، چې پاچایی به یې کوله، خیته به یې مړه وه نــو پارسي به یې ویله ، شاید دایې ګڼله چې ګني هم دادوړو تړو ، بربنډو او لغــړو ژبه ده ، اوړې خیته بــه پښــتو وایــی او مــړه خیتــه بــه پارســي... دلوســتلو پښتنوهمدغه کاردی چې دپښتونه اول په فارسي ، عربي اونن اردو اوانګریزي زیات مین دي، دا مینتوب څه بدنه دی ، باید بنده ډېرې ژبــې زده کــړي خــو پکارداده چې کومې ژبي زده کړي نو چې دهغې علمي او ادبــي ننګــه دتــوان مطابق په خپله ژبه کې واوړې او دخپلې ژبې لمن د رنګ رنګ ملغلرو نه ډکــه کړي ... »

په دغه مقاله کې دویمه موضوع « په پښتوکې نثرولې نشــته ؟ » ایــاز داود زي په دغه برخه کې پردغه ټکي باندې لاس کلک نیولی چې ولې موږ شعرویلو ته هڅه کوو، ولې په پښتو کې نثرنه لیکل کیږي . هغه په دغه مقاله کې دمســالې بیلابیل اړخونو څېړلې دي اوموخه یې داده چې باید پښتو نثرپه هــرډول چــې کیږي باید وده وکړي، عام شي اودهنري هڅو په ترڅ کې بایــد وغــوړیږي ، ده په دغه اړه دخپل زړه براس ډېرښــه ایســتلی ځکــه نــو دیوشــمیرلیکوالو او شاعرانوپه اړه لیکي :

« په خیبرکې خدای پاک حمزه پیداکړو چې پښتوادب به ورباندې تل فخرکوي ، هغه شاعردی ، ښه شاعردی ، ځکه چې دهغه ټول ژوند هڅو یوشعردی . هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ژوند په خپل فن قربـان کـړی دی، خـو ددغـه سـترې هسـتی اثرپـه خيبرداوشو چې دخيبرهره ګټه پورته کوې نو شاعرترینه دلاندې نه راوځي او نثر... ؟ دکابل دپښتو ټولنې دایرکټر ښاغلی ګل پاچا الفت (غوره اشـعار) نـوم کتاب چې په لاس راغلو نوهم مې اوخندل اوهم مې وژړل ، خندامې ځکه کوله چې داسې ښکلی چاپ شوی کتاب اوپه پښتوکې . ژړا مې په دې خبره راغلـه چې دکابل دټولنې دايرکترچې هم شاعرشو ، نو دچا نه به څوک څه ګیله کوي منم چې هغه به نثرلیکي ، ښه به يې ليکي ، علمی څیزونه یې هم لیکلـی دی ، خو دهغه دشعراثر به دهغه په چاپیرچل کې هم هغه وي کوم چې دخوشال دی یاد حمزه دی ، هسې خو رښتین هم شاعردی ، مجروح ، بینـوا، قیـام الـدین خادم اوداسې نور ټول شاعران دي ، خو چې دټولنې مشرشـاعردی نـو نوربـه ارمرو شاعري کوي،دلته هم زموږ ټول مشران شاعران دی ، ګران کامل صـیب که مورخ اومحقق دی نوشاعرهم دی ، عن چې هغه کاکاجی هم شـاعردی ... » (۱)

که چيرې دایاز داودزي دغې کره کتنې ته لږ ځیرشو او دیوې ادبي مقـالې پـه توګه يې تحلیل کړو ، ترډیره حده په کې دیوې جامع ، روزنیـزې کـره کتنـې ځانګړنې په هراړخیزه توګه وموmo، داځکه چې هغه په دغه ځـانګړې زمـاني شیبه کې زموږ دلیکوالو پاملرنه په ادبیاتو کې هغه مهم اصل ته ور اړولې چـې هغه نه یوازې دپښتو ژبې لپاره حیاتي ده بلکې له دغې لارې مـوږ خپلـه لاره دنړیوال ادبي بهیرپه لور ورباسو. ده نثردیوې اړتیا په توګه، دیوې طرحې پـه توګه مطرح کړی دی ، اودایې په ګوته کړې چې ولې باید ټول ددې لپاره هڅـه وکړو چې باید شاعران شو ، دایاز داودزي د نثرلویوالی اواهمیت په دې کې دی چې ده په خپله دغه مقاله کې دهنري نثرخبره او اړتیا رامنځ تـه کـړې چـې دغه نوي ټکي يې کره کتنې ته لوی اهمیت ورپه برخه کړی دی. کیـدای شـي چې ددغې کره کتنې لوی اغیزبه داهم شوی وي چې موږ په راورسته کې لـوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نثرليکونکي وموندل لکه بينوا او الفت او لسګونو نور رامنځ تــه کــړل ، ځکــه نوداخبره بې ځايه نه ده چې اوس يوشميرليکوال اوکره کتونکي دالفت نثرتــه هم دهنريت له امله شعروايي . لنــډه داچــې د ايــازداود زي کــره کتنــه پــه هراړخيزه توګه يوه روزنيزه کره کتنه ده چې موږ د روښانه لرليــدونو پــه لــور هڅوي.

همدارنګه مقالې په (رهبر) خپرونه کې هم ترسترګو کيږي چــې يادونــه يــې اړينه بريښي ، په دغه خپرونه کې چې موږ کومې انتقادي ليکنې لولــو، دهغــو يوشميرپه زړه پورې دي اويوشميرنه ، دلته موږ يوازې پرهغــو ليکنــو بانــدې رڼااچووچې هغه هم دپښتونخوا په يوشميرنوميااليو پورې اړه لــري، د رهبرپــه ډيرو کره کتنوکې يوه هم هغه کره کتنه ديادولو وړده ،چې دکامل صــاحب پــر (رحمان بابا) نومې اثرباندې د تقويم الحق له خوا ليکل شوې ده ، په دغه مقاله کې دانتقاد ټکی دادی چې کامل صاحب د رحمــان بابــا د ژونــد نيټــه غلطــه ښودلې ده ، دميا تقويم الحق په ځواب کې کامل صاحب ليکي چې :

« ګرانه ميا صاحبه : وعليکم السلام و رحمه الله وبرکاه ، ړومبی به ددې خبــرې معافی وغواړم چې کتاب مې په خپله خپل ليک سره درونه ليږلو پــه هرحــال خليق صاحب سره دخدای ښه وکړي چې ځما پرځای يې دافرض ادا کړو. هغــه بله ورځ مې په (رهبر) کې په (رحمان بابا) ستا سو قيمتي اود قــدروړخيالات چې ځما په نامه مو دخط په شکل ليکل وو ولوستل، په کتــاب کــې د دومــره ژورې دلچسپۍ اخيستلو او ما له مو په خپلو خيالاتو دوباره غوراوفکر دموقعی راکولو دپاره ډيره ډيره مننه کوم. په خپل فاضلانه تنقيــد کــې تاســو ځينــې خبرې خوداسې ليکلې دي ، دهغودځواب دپاره خــو شــايد چــې ځمــا دغــه عريضه کافي ده. خوځينې داسې بحثونه مو هم ځيړلي دي چې دهغــو دحــل کولو دپاره به ځما تر پوهې دامعروضات هيڅ کله کــافي نــه وي، پــه هرحــال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترخپله استعداده د (رهبر) ځای سره سم به دخپل موقف د وضاحت کوښښ وکړم.

ستاسو وړومبی اعتراض دادی چې ما درحمان بابا د زیږیدو کـال دلوسـتونکو عرض ته د (۱۰۶۰او ۱۰۷۸ هجري) منځ کې پريښی دی. حال دادی چې دهغه په ديوان کې يوشعردی چې په دي باب زموږ ښه رهنمايی کوي ، په دی باب ما دومره اوږد بحث کړی دی چې دهغه خلاصه هم دلتـه راوړل هـم راتـه ګـران ښکاري ... » (۱)

دغه کره کتنه يو اوږد بحث او انتقاد دی ، خو دکيفيت له مخـې دومـره زياتـه خوځونکې او ژوندی يا په بله مانه ډيره اغيزناکه نه ده ، داسمه ده چې کامـل يو عالم ليکوال دی، خو که يې کره کتنه د ايازداود زې له هغې سره پرتله کوو ، دايازداودزي کره کتنه پرې اوچته ده اوپه

---

(۱) دوست محمد کامل مومند، رحمان بابا ، رهبر ۱۷ګنه ، ۱۹۵۸ کال (۷) ګنه.

علمي لحاظ يې ارزښت خورا لوړدی. خوله دې سره سره هـم کامـل صـاحب ددغه عصرپه کره کتونکو کې ځانګړی ځای او مقام لري په تيره د متنپـوهنې په برخه کې، دده ځای ځانګړی دی ، ده د زياتوپښتو آثـارو سـمونه کـړې اود زياتو آثارو سريزې يې دخپل وخت دکره کتنې په برخه کې دیادونې وړدي.

دپښتونخوا ددغو شپوورځو په کره کتنوکې زياتره دکره کتنې يوشميرژانرونه لکه انتقادي مقالې ، تقريظونه ،کتا ب پيژندنهدي، چې ديولړيې يوشميربيلګې لکه پورتنې دوې موږ په دقيقه توګه ولوستې چې د کره کتنې علمـي بيلګـې ورته ويلای شو. پورتنی دوې مقالې په دغومجلوکې ډيرې جالبې اود پـاملرنې وړ مقالې وې چې دعلمي کره کتنې په اړه جامع بيلګـې زمـوږ پـه واک کـې راکولای شي. همدغه بهيرپـه يوشـميرنورو مجلـواو اخبـارو لکـه (پښـتو) (

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوریت) (اولس) (سیلاب) (لار) او داسې نورو کې هم لیـــدای او لوســـتای شو،خوداټکی باید ووایو چې تردې ټولو خپرونو د (پښتو) مجلې لـــړۍ دکـــره کتنې په بهیرکې یوځه پرله پسې والی ښیی چې کیدای شي دغه لـــړۍ دکـــره کتنې په برخه کې نوره هم په دوامداره توګه وځیړل شي ځکه چـــې پـــه دغـــه مجله کې دنوې کره کتنې له اصولو سره سمي کره کتنې دیوزیـــات شـــمیرهغو پښتنولیکوالو له خوا چې دوی ددغې زمانې اړتیا پرضرورت بانـــدې پوهیـــدل لیکل شوې او خپرې شوې دي. په دغو کره کتنوکې یوشمیرداسې کره کتنـــې هم شته چې که په دقیقه توګه وځیړل شي اوولیدل شي ، کیـــدای شـــي چـــې دهغوله مخې دپښتو ژبې په یولړمهموآثارو او تذکروباندې چـــې ددغـــې ژبـــې لرغونتوب دویمې هجري پیړۍ ته رسوي ډیرویارانو ته شکونه پیداشـــي ، لـــه بلې خوا یولړداسې کره کتنې هم شته چې په هـــیڅ ډول راتلـــونکې او د نویـــو پدیدو دودې لپاره دښه نیته موخه له ځان سره نه لري ،لکه دغه انتقادي لیک چې د آزاد نظم دغندنې په خاطر پـــه (دوران) کـــې خپورشـــوی دی : « ... زه دهرنوي ځیزخلاف نه یم، خو موږ ته داهم کتل په کاردي چې موږ دکوم ځیـــز چې ابتدا کوو دهغه انجام به څه وي ، آزاد نظم د اردو او انګریزې ادب کې اوس ځان ته بیل مقام جوړکړی دی ، خو پښتو کې د آزاد نظم رواج لانشـــته او زمـــا یقین دی چې که آزاد نظم پښتوکې راغی نودابه ډیریاران بې لارې کړي . آزاد نظم دپاره تجربه ، دعروضوعلم ، د اوزانوپیژنـــدګلوۍ ســـره ســـره دموســـیقي قدرتي حس پکاردی اودا ځیزونه د ډیرو کمو خلکو په نصـــیب دی . پښـــتوکې زاړه دومره صنعتونه شته دي ، اوهغوصنعتونوکې نورې دومره زیـــاتې تجربـــې شوې دي اوکیدای شي ، چې د آزاد نظم ضرورت هـــم مـــوږ تـــه نشـــته او کـــه هردپښتو شاعرآزاد نظم لیکل شروع کړي (ځکه چې نن آساني هرچا ته مزه ورکوي) نودا به دپښتودتنزل په لوري کې اولي قدم وي اردو کې ما پـــه خپلـــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

آزاد نظمونه ليکلی دي ، خو پښتو سره زما قدرتي مينه ماته اجازه نــه راکــوي چې زه پښتوآزاد نظم وليکم ... » (۱)

کيدای شي چې له پورتني ليکوال ســره دده داخبــره ومنــو؟ نــه ، ځکــه زه فکرکوم چې ترده بې ميني او بدبين ليکوال په دغه پيرکې ډيرلږ ليدل کيږي ، دی په دې نه پوهيږي چې آزاد نظم يا آزاد شعر دنوي عصــر ډالــی ده ، داکــه څوک غواړي اوکه نه ، دشعردغه ډول به خپل تکلوری دپرمختياپه لور پــرمخ بيايي اودخپل عصرتاپه به خامخا پرخپله تنده باندي وهي، هيڅوک به

----

(۱) دوران دويم ټوک ، (۳۲-۳۱) گڼه ، (۱۹۵۸) کال (۵۰) مخ .

داورسره ونه مني چې ده غوندې له دغې اړينــې پديــدې ســره دې دښــمني وښيی اودهغې په مخ کې دې ډب شي. داکوم منطق دی چې اردو او انګريــزي دې آزاد نظم ځانګړی مقام ولري او په پښتوکې دې بيا ډيرياران بې لارې کړي ؟ که شعرپه رښتيا هم شعروي ، نو دا به بيشکه په نوي فورم کې ښکلي او پــه زړه پوري وي ، آيا دا سمه ده چې پښتو ژبه او ددغې ژبې شعري بهيــردې لــه دغه پرمختګه وروسته پاتې شي او يابه دا انصاف وي چې پښتو بايد پــه لــوی لاس دپرمختګ له دغه کاروان څخه پريوه خوا وساتو، آيادا انصــاف دی چــې زموږ پښتون شاعرپه نورو ژبوکې آزاد نظم وايی او په خپله ژبه کې بيا له هغــه څخه ډډه کوي ؟

دغې ستونزې ته ځواب له هره پلوه منفي دی ځکه نودا ويلای شو چې ددغې کره کتنې علمي بنسټ اواســتدلالي منطــق لــه يــوې خــوا لوســتونکي تــه ډيرکمزوری ښکاري اوله بلې خوا يې خبره له تشو احساساتوپرته بل څه نه ده .

په دغه بهيرکې داسې کره کتنې هم شته چې ديوې ادبي پيښې ، يوه ادبي اثر اويو شاعر خو لاڅه کوې چې ګردسره يې ديوه ادبي بهيراو يوې رسالتمې ادبی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدیدې اوبهیر په مخ کې هم دچا خبر ه دشګوبندونه درولي دي ، سره لــه دې چې دغه بندونه به دومره مهم اوعلمي بنسټ ونه لري خوبیاهم دیو شمیر پــه وړاندې تریوه وخته کولای شي یوذهنیت رامنځ ته او مدلل کړي .

دپښتونخوا په ادبی بهیرکې دکتاب داعلان ژانر هم لــه پخوانیــو ډولونوســره ډیرلږ توپیرلري ،دبیلګې په توګه د ۱۹۵۸کال د (رهبــر) پــه (۱۷) ګڼــه کــې داجمل خټک دغیرته چیغي په اړه لیکل شوي : "دغیــرت چغــه دپښــتونخوا دمشهور ادیب اوشاعر اجمل خټک دپښتني غیرت نه د ډکو او دزمانې ناترسو څپیړو دلاسه دسولو نظمونو مجموعه ده اوریدو سره مړغیرت را ژوندی کــوي او اوده غیرته را بیداروي په چا پ شوو مجموعو کې په هرلحاظ مثالي مجموعه ده " (۱)

که چیرې پورتني اعلان دتیرو پنځوسو پخوانیو کلونو له هغو سره پرتله کړو ، له هغو سره دجولې او منځپانګې له مخې ډیرلږ توپیرلري ، په دغه اړه کــولای شو چې له دغه اعلان سره د (شهیده سکینه) اعــلان دخپلــې دغــې ادعــا دثبوت په خاطرسره پرتله کړو. که څه توپیرهم په کې وي نو هغه به یوازې یــو کوچنی لفظي توپیروي او بس.

دتقریظ په برخه کې هم د پښتونخوا دادبیاتو په اړه داخبره کولای شو چې لــه یو لږمحدودو تقریظونو پرته چې دکره کتنې له مخې په وړو اصولو سمبال دي ، په نورو کې دیوه انتقادي تقریظ وړتیا وې خورا لږ لیدل کیــږي. پــه دې چــې زیاتره تقریظونه یوازې نګه ستاینې دي او پرهمدغه موخه باندې لیکل شــوې دي ، ځکه نو په هغوی کې داثرله محتوا سره اړوند څه په کې نشته په دی مانا چې په اثرکې خبره پریو څه ده اوپرتقریظ کې لیکوال داثر له موضــوع څخــه دباندې په نورو موضوعاتودي . خو په عین وخت کې یوشمیر تقریظونه داســې هم شته چې هغوته په کره کتنې برابر تقریظ ویلای شو ، اوهغه ټولې ځانګړنې له ځان سره لري ، هغه چې دیوه انتقادی تقریظ ځانګړنه باید وي . ددې لپــاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ديوه ښه تقريظ ځانګړني مو دلته په ګوته کړې وي ، په دغه برخه کـې د (تربور) د ډرامې تقريظ را اخلو ، دهغه له مخې چې مونږ کـولای شـو ددغـې ډرامې په ټولو ځانګړنو باندې په ښه توګه پوه شو دغه تقـرظ دحـافظ محمـد ادريس له خوا داسې ليکل شوی دی :

" ... په تربورکې دمال ، دولت دبربادی ، دخـراب مجلـس ، دجـواری دشـرابو دتعليم اودقتل وغيره مسئلوبحث شوی دی ، خودا بحثونه قابـل مصـنف پـه داسې انداز کې کړې دي چې نه يی دځانه واعظ جوړکړی دی اونه تنها ديندار، خپل ځان يې شاته ساتلی دی اوځنګه چې واقعات په خپله ښـويدل دغسـې ورسره دقلم سياهي هم په کاغذ خوريدله ... دتربور ترتيب دلوستو سره تعلق لري ماورته د رقابـت پـه سـترګه کتلـې دي ، خـوداول نـه ترآخـره پـورې دهرکردارخصوصيتونه دهغې په بره ختل ، بياد هغې راکوزيدل ټول پـه ځـای شوي دي هرکردار هغه قسم کارونه کوي او په هغه لهجـه کـې خبـرې کـوي کومه چې دهغه دپاره مقرره ده " (۲)

دايوه ښه بيلګه ده ، چې دپښتونخوا په معاصر ادب کـې دادول بيلګـې خـورا زياتی

---

(۱) رهبر (۱۷) ګڼه (۱۹۵۸) کال د کتاب وروستی پښتی

(۲) حافظ محمد ادريس ، تربور (۱۹۶۱) کال ، سريزه

ترسترګوکيږي ، ځکه چې ټولو ليکوالو يوازې دې خوا ته پاملرنه نـه ده کـړې چې بايد يوازې دکتاب دساده پيژندګلوی په موخه څه وليکي ، دوی بـرعکس په دغه برخه کې هڅه کړې چې داثرپرمنځپانګه باندې دهغه لـه پيژنـدګلوی سره يوځای يوڅه دلوستونکي پـه واک کـې ورکـړي اوداثرهغـه ځـانګړې را برسيره کړي ، هغه چې داثراډانه جوړوي. په دغه برخه کې داهم دياودلو وړده چې دلته هم زياترو ليکوالو دکره کتنې ځای په خپلو تقريظونـو کـې دادبـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیورۍ مسایلو ته ور پرېښی دی او دلنډکي تقریظ پرځای یی تیوریکي بحثونه کښلي دي.

دپښتونخوا دکره کتنو په لړکي یوبل ځلاند مشال هـم زمـوږ ترسـترګوکيږي چي هغه قلندر مومنددی ، ددغـه نـامتو لیکـوال زیـاتره کرکتنـې زموږپـه پښتوکره کتنه کې هغه څه دي چي د پښتوادب په وده او وړتیا پیژندنـه کـې زموږ لاربښونه کولای شي . کله چي موږ دده زیاتره لیکنې لولو او یایي د تحلیل منګولو ته سپارو ، قلندرمومند یولږ داسي لیکنې هم لري چي په ټولیزه توګـه کولای شي دهغو تیروتنو سمونه په کې وشي چي هغه دیو شـمیر لیکوالـو او پوهانو له خوا دهغوی داحساس په لمنه کې پرپښتو ادب باندې وراړول شـوې دي. دقلندر مومند د ډیرو نامتو کره کتنو په ترڅ کي چي لوړ ادبي ارزښت لري ، یوه هم هغه کره کتنه ده چي د ۱۹۷۹کال په (پښتو) مجله کې خپره شوې ده ، ددغې کره کتنې سرلیک داسي دی : (پټـه خزانـه فـی المیـزان ، د یـونس دديوان شهادت)

په دغه کره کتنه یا انتقادي لیکنه کې دیونس پردیوان اوهغه بحث باندې پوره رڼا اچول شوې چې دیونس په باب په پټـه خزانـه کـې راغلـی دی ، ډیرښـه استدلال په کې شوی اود یوه معاصرنقاد په توګه یي موضوع په مستنده توګـه دعصرله ټولو ځانګړتیاوو سره اړونده څیړلې اوتحلیل کړې ده . مخکې تـردې چې ددغې کره کتنې یوه برخه دلته راواخلم بایـد ووایـم چـې دکـره کتنـې موضوع یی ډیره جالبه ، واقعآ ادبی کره کتنه یا کره کونه باید دکره اوناکره آثـا رو کره توب ته ځان وقف کړي ، دهغو مانا، مفهوم او ارزښت باید لومړی خپلـه کره کتونکی درک کړي اوله هغه وروسته یی باید نورو ته ولیږدوي. لکـه چـې اشاره وشوه دغه کره کتنه ډیره جالبه ده ، خوداچې له دغه ډول لیکنې څخـه پښتنو ضد کسانو زیاته ګټه پورته کړې ، زما په نظر داموضـوع بایـد اوس پـه دغه خاصه زماني شیبه کې بیاهم دیوې پوښتنې په حال کې پریږدو څکه کـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسناد او رښتيني واقعيتونه څوکاله نورهم زموږ لاس ته رانه شي ، فکرکوم چي بيا به موږ خپله په ډاګ پاتې شو ، زما ددغه اثر لارښود استاد پـه خپـل يـوه يادښت کې زما د لارښوونې په موخه يوه ډيره په زړه پوره خبـر ه ليکلـې ده داسي چې :

"که زموږ نيکونوموږ ته غني ادبي ميراث نه دی پريښي ، دا ستا يا زما قصور نه دی ، په زوره بايد امتياز ورنه کړو "

که داډول پرعلمي پرنسيپ ولاړې خبرې په ټوليزه توګه دپښتو کره کتني پـه اړه په پام کې ونيسو نو رښتيا ده چې فرهنګ او فرهنګی پديدې په احساساتو باندې وده نه شي کولای ، ممکن تريوه وخته اويوه حده په دغه ترڅ کې يو څه پرمختګ ترسترګوشي، خو علم ، هغه هم کره کتنه ډير بـی رحمـه علـم دی، ډيرزر دخپلو علمي خيړنوپه ترڅ کې په علمي منطق سره دهـرې ادبـی او نـا ادبی ليکنې کره توب اوسـمون زمـوږ پـه واک کـې راکـولای شـي ، علمـي پرمختګونه د عصرله شونيتاوو سره په تماس ډيرپه بيړه روان دي اوقضـاوتونه لکه آزادې فرښتني زموږ پرسر حاضراو ناظر دي . قلندر هم ځان پـه واقعيـت سمبال بولي اوليکي :

" ... ديونس او رحمان بابا ترمنځه داستادۍ او شـاګردۍ رشـته هـم درحمـت هوتک دافسانې يوه حصه ده ،چې ديونس ديوان پرې هيڅ شهادت نه ورکوي، صرف په دي بنيادچې ديونس په ديوان کې يونظم داسې دی چې د رحمان بابا مرګ ته په کې اشاره شوې ده دا دعوی کول چي يونس دهغه شاګردوو صحيح نه ښکاري په خپله دغه نظم کې چې يونس شعرونه لـري ، پنځـه شـعرونه د رحمان بابا په حقله دي او شپږشعروکې د (ښويارانو دجدايي) فرياد شوی دی ، په دې لحاظ دانظم د رحمان بابا او يونس ترمنځه دشاګردۍ په ځای د دواړو ترمنځه د دوستۍ په ثبوت کې پيش کيدی شي اوداهم هله چې موږدچا مرثيه ليکل صرف دهغه دمعاصر ذمه واري وکړو اوکه داسي وشي نو بيا محتوا کاشی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او میرانیس چې دامام حسین علیه السلام مرثیې لیکلي دي هم دحضرت امام معاصروگنړلي شی ... " (۱)

په دغه اثرباندې دهمدغې مجلې په ترخ کې نورلیکنې هم شوې دي چې دکره کتنې په برخه کې دیادولو وړ دي . . دقلندر مومند په مقالو برسیره یولړخپلواک ایجادي او ترجمه شوي آثارهم دپاملرنې وړدي چې یویي هغه چې تراوسه دوه ځله چا پ شوی هم دي د (تنقید) په نامه یادیږي چې دکره کتنې په برخه کې له موږ سره په علمی او تیوریکی لحاظ ډیره مرسته کولای شي.

دغه اثر (تنقید،تلخیص او تنقیح) لکه څنگه چې له نامه یې ښکاري اوخپله قلندرخپله هم وایي چې دهدسن (متوفی ۱۹۲۰) دمشهوراومعرو ف کتاب دیوه باب لنډیزاوخلاصه ده . (introduction to the study of literature)

که چیرې دنوموړي اثرمحتویات په عمومی لحاظ دکره کتنې اوپه ځانگړې توگه په پښتوژبه کې ددغه علم دمینه والو لپاره په پام کې نیسو ، زه فکرکوم چې په دغه ځانگړي وخت کې دځانگړې پاملرنې وړو. دا لومړني خارجی اثر دی چې په دغه اړه په دغه وخت کي دیوه ځانگړي اثر په توگه چاپیږي ، قلندر لکه چې دکره کتنې په برخه کې ما دده علمي دریځ اومقام ته اشاره وکړه ، په پښتونخوا کې بې له شکه یو سترگور،عالم اوپوه کره کتونکی دی ، ماته ددغه اثر په خپرولو سره دیوه ځانگړې لید خاوند ښکاري ، ده په دغه اثرکې له یوې خوا دکره کتنې په اړه هغه مهم نظریات را اخیستې چې ددغې پوهې دتگلوري په ټاکلوکې مهم دي ، خومهم تردي لاداچې ده له یوې خوا داکار دلیکوال دنظریاتو ترڅنگ ترسره کړی خو له بلي خوایی ددغو نظریاتو او اصولو په اړه خپل نظریات ور زیات کړي دي ، دده خپل نظریات په دغه اړه دکره کتنې په اړه دده د نظر څرگندونه هم زموږ په واک کې راکوي . دویلیم هدسن داثردتلخیص شویو مطالبو په پایله کې قلندر هم ځای ځای یوڅه ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات كړي دي اويايي دليكوال په نظرياتو باندي خپله تبصره هم كــړې ده . زه باورلرم چې دا په پښتو ژبه كې لومړني اثردي چې دشلمې پيړۍ په اوږدو كــې دكره كتنې په اړه تيوريكې نظريات او اصول موږ ته ددغه تلخيص په ترڅ كــې راپيژني اوقلندر په دغه برخه كې لومړنى ليكوال

---

(١) قلندر مومند (ديونس د ديوان شهادت) پښتو مجله (١١) ګڼه ، (١٩٧٩) كال پيښور (٢۴) مخ .

دى چې داډول نظريات په پښتو ژبه زموږ په واک كې راكــوي. دغــه كــوچني اثرتول په پنځوبرخو كې خلاصه شوې ، چې په لومړۍ برخه كې يى تنقيد څه ته وايي ؟ دتنقيد عام تعريف ، په تنقيد عام اعتراضونه ، ولټر او مورلي ،تنقيد يو تخليقى عمل دى ، دتنقيد غلط استعمال ،دتنقيد صــحيح اســتعمال ، پــه دويمه برخه كې يى : استقرايى تنقيد ، نقاد دمشرح اومفسرپه توګه ، دحكمى اواستقرايى تنقيد توپير، تاريخى تنقيد، دحكمى تنقيد مثالونه ، جديــدنقاد ، په دريمه برخه كې : تنقيدى ادب دادب يوقسم، دنقاد لپاره ضرورى خيزونه ، بصيرت ، غيرجانبداري ، په څلورمه برخه كې : دنقادى تقابلي مطالعه ، دتنقيد تاريخ دادبي تاريخ حصه ده ، تنقيد او تخليق ، اوپه پنځمه برخه كې : ذاتى او انفرادي تنقيد ، دلسنګ او اناتول فرانس نظريات ، دنقادانو اجتماع، دكلاسيک مفهوم په ادب كې ،دبقا بهترين اصــول ، دهــم عصــرادب څيړنــه ، كلاســيک دمعيار په حيث . اونور انتقادي اوتيوريكى معلومات راغلى دي .
دقلندر بل اثر (نظميات) دى، ايوب صابر په خپل اثر (جديدپښتوادب) كې په دغه تكي معترف دى اواديي په ګوته كړي چې قلندر دنــوي تنقيــد پــه كــره كتونكوكې هغه څوک دى ، چې په دغه برخه كې ځانګړي مقام لري .
دپښتونخوا په ادبياتو كې ديوې ټولنې نوم چې هغه (ادبي تنقيدي ټولنه بنو) وه داټولنه ترډيره حده لكه چې نوم يي سړي ته ورخرګندوي ، سړى فكركوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، دلته به هم دکره کتني په اړه څه ترسره شوي وي ، خوداسي نه ده ، ځکه چې دغه ټولنه بیا د اولسي تنقیدي ټولني په نامه هم یاده شوې ده اومرام یې داو چې : « ... مختصرآ باید ووایم چې اولسي تنقیدی ټولنه ددې مقصد اونسب العین دپاره جوړه شوې وه ، چې په دې کې به دلیکوالو په داسې ډول تربیت کیږي ، چې هغه انساني مسایل دادب په نسخه کې شامل کړي اوعام ولس ته یې د ور کړي یعنی زموږ مطلب د داسې لیکوالو وجود و چې زموږ د ژوند حقیقی کشالې هم د رمان په ژبه بیان کولی شي . او دداسې ادب تخلیق کول وو چې هغه نه یوازې دیوې شیبې ذهنی سرور پیداکوي ، بلکې هغه زموږ شعور دغفلت او دلاپوهۍ دخوب نه بیداروي » (۱)

ترکومه ځایه چې د (بنون ادب) له سریزې څخه ښکاري ، ددغې ټولنې لیکوالواو شاعرانو ددې پرځای چې ځانونه په ادبي دنده باندې بوخت کړي . برعکس په ځانګړو اختلافاتو چې هغه هم ځانګړي او کله کله مفکوروي دي اخته پاتې شوي دي، چې څرګنده بیلګه یی همدغه اثر(بنو ادب) هم بللای شو.په دغه اثرکې هم ددغه لیکوال په وینا دمترقی لیکوالودمعرفۍ لپاره یومعیار اودشاته راښکونکولپاره بل معیار په نښه کړی دي. په داسې حال کې چې دادبی آثارو دتحلیل اومعرفۍ لپاره باید یوازې یو معیار ، هغه هم ادبی انتقادي معیار په پام کې وي.

په هرډول ، داباید ووایو چې دپښتونخوا په لیکوالوکې دکره کتني په برخه کې یوشمیرلیکوالو لکه همیش خلیل ، کامل صاحب ، رسا (دادبی تنقید لیکوال چې اثریې په نسبي توګه دکره کتنې په باب ښه اثرګڼل کیږي ،اوشاید چې دکره کتنې په برخه کې لومړی چاپ شوي اثرهم وي) مولانا عبدالقادر ، قلندر مومند ، محمد اعظم اعظم د (پښتوافسانه) لیکوال اوداسې نور

---

(۱) مجبور سوراني ، دبنوادب ، پېښور ۱۹۷۱ کال (۱۱) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادولای شو . دوی په ربنتیاهم دکره کتنې په برخــه کــې پــه علمــي لحــاظ ډیرمهم کارونه ترسره کړي او په دغه برخه کې یي دنړیوالو آثارو په پــام کــې نیولوسره علمي آثار لیکلی اوخپاره کړي دي. په دغه برخــه کــې پرپورتنیــو لیکوالو برسیره د ددغو لیکوالو آثار اونومونه په ځانګړي ډول دیــادونې وړدي لکه ، سمندرخان سمندر (دقرآن ژړا) سحر یوسفزی د (ادب څه دی) لیکوال ، ایوب صابر، افضل رضا چې دوه اثره (تحقیق اوتنقید) (تخلیق اوتنقید) یــې دمعاصرې کره کتنې په برخه کې په ځانګړې توګه دیادونې وړدي.

ب : بره پښتونخوا (افغانستان) :

په افغانستان کې هم په دې وروستیو کلونو کې دکره کتنې په برخه کې دلــرو کره کتنو په شان یواوچت ګام پورته شوی هغه داچــې دلتــه پــه پښــتوادبي بهیرکې دتحقیق برخه دپښتونخوا په انډول تریوه حده پیاوړي بــکاري ، پــه دغه اړه تراوسه دپوهانوداخبره بې له شکه منلای شو چې پښتونخوا اودهغــې ادبی بهیر په تخلیقي برخه کې ترافغانستان مخکې دی، زه دا نه وایم چې پــه افغانستان کې به تحقیق ترپښتونخوا دعلمي دلایلو له مخــې ډیرمخکــې وي ، ښایی نه وي ، یوازې یوخه چې په دغه برخه کې څرګند دي ،هغــه هڅــې دي چې په تیره نیمه پیړۍ کې په افغانستان د پښتوادب او ژبی لپاره په پرله پسې ډول راپیل شوي دي. ددې په څنګ کې داخبره هم ده لکه چې زیاتره پوهــان په دې باور دي او وایي چې تحقیق پــه بــره پښــتونخوایا افغانســتان کــې او تخلیق په کوزه پښتونخوا (اوسنی پښــتونخوا) کــې بــې ســاری دی، ځکــه دتحقیق په برخه کې چې کوم بهیر په پورتني زمانی پیرکــې روان و او کومــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهانوچې په برخه کې دپاملرنې وړ کارپیل کړي و ، هغه ددې لامـل دی چــې افغانستان په تحقیقي لحاظ اوچت اوبرلاسی وښیي ، زه خپله داخبره د کـانې کرښه نه بولم ، ځکه باور لرم چې دغه بهیربه یومهال یا دیر ښه شي او یابه هم کمزوری ، همداده چې زه په خپل عصر کې په دغه باره کې خبرې کوم اوبس .
که چیرې موږ اوس همدغه خبره دیوې پوښتنې پـه توګـه مطـرح کـړو چــې داډیرکار او ډیرڅه چې په دغه اړه ترسره شوي هغه څه او کـوم کارونــه دي ؟
په دغه اړه لکه چې ما مخکې هم یادونه وکړه یوه دتسلسل موضوع ده ، چــې په دغه برخه کې په ځانګړې توګه باید له علمي پلوه په پام کې ونیول شي ، په دغه دوره کې یو شمیرنخبه لیکوال او څیړونکي که څـه هـم دوی د(علــوم ادبیه) د مکتب شاګردان وو لکه علامه حبیبی ، الفت ، بینوا ، خادم ، رښــتین او رشاد ، دوی په خپل وخت کې دادبیاتو او په تیره بیـا دکـره شـعور اوکـره کتنې په برخه کې په علمي اونظري توګه دپاملرنې وړ کارونــه ترســره کـړل ، دوی په دغه تاریخی مقطع کې هغه څوک وو چې لــه یــوې خــوا یــي د ادبــي آثاروپه موندلوپسې پښې را لوڅې کړې وې او له بلې پلوه یې باید هغــه خــام مواد پاخه او معرفی کړي وای ، همداده چې دوی دوه ګونې دندې ترسره کــړې دي چې په هراړخیزه توګه په علمی لحاظ په دغه زماني برخه کې د پاملرنې او ستاینې وړ دي. داخو دقضیې یو اړخ شو ، بله خبره چې پــه دغــه اړه پردغــه مهال په ځانګړې توګه دیادونې وړده هغه داده چې یوشمیر علمي هڅې چې د پورتنیو لیکوالو دمطالعاتو پرتګلوري یې وده وکړه ، هغه دادي چې موږ په دغه زماني پیرکې د کره کتنې په برخه کې دمسلکی څیــرو او نقــادانو ســره چــې اصلی دنده یې ترډیره حده کره کتنه ده له علمي کارو سره هم مخامخ کیــږو، په دی مانا چې دلته یوشمیر کره کتونکي داسې هــم رامــنځ تــه شــول چــې ترپخوانیو لیکوالو او څیړونکو یې لیکنې اوڅیړنې ژونــدۍ او دمعاصــرې کــره کتنې له اصولو سره برابرې ښکاریدې. دوي په خپلو کره کونــو کــې د علمــي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضاوت خبره جدي نيولې وه او په دغه برخه کې يې په پښــتو ادبــي بهيرکــې دکره کتنې په نامه يونوی ميتوديک څپرکی پرانيست.
دغه ډله او د دوی نظريات د رواني پيړۍ په څلويښتمو کــالونو کــې پــه کابــل مجله کې تر سترګوکيږي او دا په ډاګه کوي چې په نسبي توګه دکــره کتنــې پرعلمی متيود لوژۍ برابر څه را منځ ته کيږي همداده چې دلتــه دوه جريانــه موږ ليدای شو ، يو هغه چې دنورو ليکوالو د نظرياتو پربنسټ رامنځ ته شوی او بل هغه چې د پښتو ليکوالوپرنظرياتو رامنځ ته شوی او يايې وده ورکــړې ده .
مانا داچې په دغه وخت کې کره کتنه د وروستيو علمي پرمختګونو لــه علمــي روح سره خپله لاره زموږ تر پښتو ادبی بهير پورې هم راباسي او سړي پــه دي ډاډه کوي چې دغه انتقادی هلي ځلې کــولای شــي دادبــي مطالعــاتود يــوې روښانه راتلونکې په لور خپله لاره ور وباسي . دباندنيو ليکوالو په ډله کې يوهم روسي پښتو پوه ګ . ف . ګيرس دی چې په دغه مهال کې دکره کتنې پــه اړه ليکي :« په افغانی مطبوعاتو کې انتقادونه اود ادب مسايل شته ،خــو عمــومي جنبه لري ، او په خصوصي ډول سره ددغه انکشاف جريان دتجزيي لاندې نــه دی نيول شوی . دپښتنو فلالوجستانو ډيرمقالې داسې دي چې يوازې توصيفی رنګ لري نه واقعي ...» (۱)
دګيرس خبره هم هغه د (علوم ادبيه) دپلويانو ده چې دوی دهرڅه په باره کې ليکل اودهرڅه په باره کې يې خپلې خبرې درلودې ، دده مراد له واقعيتوبه زه فکرکوم هماغه علمي انتقادي ليکنه ده چې دادبی آثارو دشکل اومحتوی پــه باره کې بايد خپل تحليل، تجزيه او نتيجه ګرې وړاندې کړي . ګيرس پــه دغــه برخه کې يوڅه علمی هم مخکې تللي دی اويولړعلمي ليکنې يې هم کړې دي چې يوه يې هم داستاد رښتين پر (پښتو ادب تاريخ) باندې تبصــره ده چــې ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ددې كتا ب ليكل دپښتوادبياتو دتاريخ په موضوع كې لـومړى كـاردى او همداوجه ده چې له نيمګړتياوو څخه بې برخې نه دى ، دپښــتو داداب د دورو ويش چې دكتاب له خوا پيشنهاد شــوي دى صـحيح نــه دى ، ځكـه دا دورې دپاچهانواو اميرانو دتغيراو تبديل پربنسټ ټاكل شوي دي ، بايد داداب د دورو ويش په خپله د ادبي پيښو دوختو له مخــې ټاكـل شــوې واى . ايـديالوژيک مسايل او ديوه ليكوال داستادى فن په كې تشريح شوي نه دي ، ددې پرځـاى چې د اوسنيو نثرليكونكو آثار تجزيه كړي ، مولف يــوازې د دوى نومونــه پــه فهرست كې درج كړي دي » (۲)

---

(۱) ګ . ف . ګيرس ، پښتو ادب ته يوه عموي كتنه ، كابل مجله ، (۱) ګڼه ، ۱۳۴۱ كال ۱۳ مخ .
(۲) همدغه اثر (۱۴) مخ

دګيرس كوم آثار چې ارواښاد معتمد شينواري په دغو كلونو كې له روسي ژبې پښتو ته راژباړلي ، هغو زمونږ ددغه عصر دانتقادى بهيرله ودې ســره د علمــي لارښود په توګه مرسته كړې ده ، مانا داچې دغو آثارو لړترلږه داخبره مونږ تــه را په ګوته كړې چې پښتو كره كتنه كارغوارړي چې بايد دهغې دعاملو او ودې وركولو په كاركې رغنده كارته ملاوتړل شي ځكه نوزه فكركــوم چــې ددغــو ليكنو روزنيز اړخ زمونږ د راتلونكوليكوال پاره په علمى لحاظ دپاملرنې وړو.
دهمدغې لړې (دكابل مجلې په څلويښتم كالونه) په ترڅ كې دپوهاند رښتين ، الفت ، خادم ، استاد روهي او شپون يولړ ليكنې ځانګړې تګلاره وهــي چــې دلته يې په يوشميرليكنو باندې لنډې خبرې كوو :
د پوهاند رښتين له خوا په دغه دوره كې يو لړ ليكنې په كابل مجله كې خپرې شوې ، چې په علمي لحاظ د پخوا په اندول د پاملرنې او يـادونې وړ دي ، مانـا داچې له كره كتنو يې يو څه علمي تومنه ترلاسه كيـداى شـي ، او پـه خپلـو ليكنو كې كولاى شي دښه اونيمګړي اثر ، كره او ناكره ترمنځ خپل قضـاوت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتقاد په سمه ژبه اوادبي انداز سره وکړي، دده ددغه مهال په ليکنو کــې يــوه هغه ليکنه دپاملرنې وړ ده چې ده د رحمان بابا دمشاعري د ارزونــې پــه بــاب کړې ده ، ددغې ليکنې يوه برخه دلته په ګډه ديوه نسبتآ ښه عملي انتقاد پــه توګه دلته را اخلو :

« بختاني هم ښه شعري طبعه لري ،مګر دلته ده د پخوانيوشاعرانو يادونــه پــه ساده او روانه ژبه کړې ده ، او کوم نوي شی په لاس نه دي ورغلی . د ملګرو ياد عنوان هم سم نه دي ، ولې چې لرغوني شاعران هيڅکله د ملګرو په نامــه نــه يادېږي . په ملګرتيا کې هم عصري ، او هم فکري شــرط دی ، يــوازې کيــدای شی چې هميش ، ساقي ، ساغر د ملګرو په نامه وبولي » (۱)

داستاد رښتين دليکنې دغه لړی تقريبــآ پــه همدغــه شــان ترپايــه پــورې رسيدلي ده ، ترکومه چې ښکاري اوما دده دغه کره کتنه په غور سره ولوسته ، نو دا ټکی په کې له شکه پرته ښکاري چې د کره کتنې يوه ښه او پــه منطقــی لحاظ يوه کره روزنيزه ليکنه او کره کتنه ده .

استاد الفت په دغه لړکې بل ليکوال دی چې ليکنې يې له تخليقي مزاج ســره په رابطه کې رامنځ ته شوي ، دی لکه څنګه چې په خپلو ليکنو کې يو انتقادی ليکوال بلل شوی ، همداسې په خپلو کره کتنو کې يې هم دځانګړې ډول کــره کتنې په پا م کې نيونکی کره کتونکي ليکوال دی ، دده کره کتنې هم يــوډول تخليقي اړخ لري ، چې موږ ته د يوې معياري کره کتنې حال او قال دواړه راپــه ګوته کوي . دلته دده دهغې کره کتنې يو بيلګه را اخلو هغه چې د نامتو ليکوال

---

(۱) صديق الله رښتين (درحمان بابا مشاعري ته يوه کتنه) ، کابل مجله ، (۲) ګڼه ۱۳۴۱کال ، (۱۴) مخ .

او شاعر بينوا په (اوسني ليکوال) باندې يې کښلې ده. الفت پــه داســې يــو مهال او چاپيريال پورې اړه لري چې هغه د کره کتنې لپاره پــه تــوليزه توګــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهضمیدو حوصله نه لري ، خو داچې دلته يې جرآت کړي دهغــه لامــل دادی چې دي پربينوا باندې باور لري اوپوهيږي چې بينوا ديوه ليکوال په توګه ددې زغم لري چې دده خبره هم واوري او هم يې وزغمي ځکه نو ليکي :

« ګرانه بينوا په عمر او په قلم دې برکت !

ستا په اجازه ستا په کتاب (اوسني ليکوال) څه ليکم ، يوازې ستاينه نه کــوم ، په تاباندې اعتراض هم کوم ،ځکه چې ته هغومره تريو او تريخ سړی نه يې چې څوک درنه لا په خوب کې هم وډارشي . ســتا يــو خصوصــيت دادی چــې تــه محبوب کيدای شې او مهيب کيدای نه شې ... په هرصورت داويلی شــو ، چــې ته په خپلو قضاوتونو او ادبي تبصره کې آزاد نه يې او انتقادي جنبــه پــه دغــه کتاب کې نيمګړې ده . زه هم دغه نيمګړتيا دمجبوريــت او معــذوريت اغيــزه ګڼم او تا نه ملامتوم ، مګرنورو خبرو ته دې توجه را اړم ، چې کــه زمــا نظريــه درته ښکاره شي په نورو جلدو کې به ورته اعتنا وکړې اوهغه دادي : زمــا پــه فکر په دې کتا ب کې دتاليف او تصنيف په لحاظ يو مشخص او معين پروګــرام نه ی تعقيب شوی ، يعني دا توازن او تناسب په کې نه دی ساتل شوي چې پــه يوه ليکوال باندې بايد څومره بحث وشي اود بحث اساسي ټکي او مهمې برخې بايد کومې وي ... په دې کتا ب کې د ليکوالو اوشاعرانو په جمله کــې يــو نــيم سړي داسې هم راغلي دی چې په مسلکي او اجتماعي لحــاظ د انتقــاد وړدی مګر بينوا دا ونه شــوکړای چــې دهغــه اصــلي څيــره وښــيي ، امــا بــالعکس مجبورشوی چې په ښه رنګ اوښه يې معرفي کړي . دا کتاب اساسآ دتخلص په اعتبار الفبآ په ترتيب سره تدوين شوي او چا چې تخلص نه درلود نو بيايې نوم په هماغه ترتيب راغلي دی ،يعني د نامه او تخلص ګډوډي په کــې ده ،نــو کــه چيرې کتاب دنامه په لحاظ مرتب شوی وای دغه اختلاط نه پيښــيده ، ځکــه چې نوم هرڅوک لري او تخلص ټولو ته نه دی رسيدلی ، او بيــا لا داســې هــم شوي دي چې ځينې کسان چې تخلص هم لري تخلص ته يــې اعتبــار نــه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکړشوي بلکي نوم يې تخلص ګڼل شـوی دی ... دا و زمـا ديـوه سـطحی او سرسر نظرمحصول چې په دغه کتاب خرګند شو ، مګر زه دامنم چې زما دغـه کتنه نيمګړې ده ځکه چې ما ټول کتاب د کره کتنې په اساس نه دی کتلـي او يوازې دکتاب په ځينو برخو کې مې دغه څه وليدل چې ښـاغلي بينـوا دښـه سړيتوب او لويي سينې په اعتماد او زما اووده د ټينګې دوستی او ملګرتيا پـه مرسته يې اظهار جايز وګڼل شو، زه ښاغلي بينوا ته سربيره ددغه مهم او درانه کتاب په تبرک داتبريک هم وايم چې ده په خپل د غه کتـاب بانـدې د ادبـي انتقاد ور پرانيست اوله هرچا څخه يې دکره کتنې غوښـتنه وکـړه ، يعنـي دا افتخار هم دده په نصيب شو چې له انتقاد نه ونه ويريده او ليکوال يې دخپـل کتاب دنقص اوعيب پلټلوته راوبلل ، مبـارک دې شـه ، بختـوره ورره دغـه کاميابي » (۱)

له دغې ليکنې څخه وروسته له ما او له هرچا سره داپوښتنه را منځ کيږي چې که چيرې

---

(۱) ګل پاچا الفت ، (اوسني ليکوال) ، کابل مجله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال (۲۶ - ۲۷) مخونه

استاد بينوا او استاد الفت له يوبل سره دوستان نـه وای ، او دوسـتي يـې نـه درلودای ، څه فکربايد وکړو چې د الفت به دغه انتقاد په دومره صراحت سـره پربينوا غوندې ليکوال ، سياستمدار او ښه شاعر باندې هغه هم پردغه مهـال کيدای شو ؟ زه خو وايم چې که دوی دواړه دوستان نه وای دا ډول انتقـاد بـه هم کله هم پريو ادبي اثر (اوسني ليکوال) باندې مورږ نه درلـود ، ځکـه چـې پردغه مهال خو کره کتنې ته زمونږ ليکوال اوشاعر په علمی نظر نه کتـل اونـه پرې پوهيدل ، استاد الفت په ډاګه وايي چې دې داسې نقاد نه دې چې څـوک يې نقد ونه زغمي نقد به وربانديې ونه کړي ، په داسې حال کې چې دا ډول بـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلوي ، پرداسې لوی ليکوال او شاعر لکه الفت باندې هم په خپله يو انتقاد دی .

له استاد الفته را وروسته په دغه بهيرکې اوس يوه بل پړاو ته ورمخه کوو ، هغه پړاو ته چې دهغه په ترڅ کې پښتو کره کتنه دخپلې ودې له هــره پلــوه نــوي پړاو ته ورداخليږي، په دغه پړاو کې کره کتنه په يوه مسلکي تګلوري ور مخه کوي ، په پښتوادبي بهير کې دلومړي ځل لپاره موږ تــه ديــوه مســلکې کــره کتونکي پته لګيږي لکه استاد صديق روهي ، روهي سره له دې چې په ښوونه او روزنه او فلسفه کې يې زده کړې وکړې خو دعملي کار اوتحقيق ســاحه يــې بيا هم کره کتنه شوه ، په شرقی ادبياتو کې تراوسه پورې په دغــه برخــه کــې ديوه مسلکي ليکوال پته ان په نورو ګاونډيو ژبو کې هم نه ليدل کيــدل، خــو روهي په دغه بهيرکې په يوه ځانګړي جراآت سره را څرګندشواود لومړي ځل لپاره يې د عالم کره کتونکي په توګه په ليکنو لاس پورې کړ. دده دليکنو لړۍ په تيره بياد کره کتني په اړه د کابل مجلې په ترڅ کې ترسترګوشوې، د روهي په اړه به په راتلونکې ډيرې خبرې ولرو، ځکه چې هغه موږ دادبياتو په مادي او معنوي اړخ دخپلو مطالعاتو او څيړنو په تــرڅ کــې آشــنا کــړو ، ده د روانــې ميلادي پيړۍ په دويمه نمايي کې وکولای شول چې دمعاصرې مترقي اوعلمي کره کتنې اصول پښتو معاصر ادبي بهيرته ورمعرفي کړی او دايــي د معاصــرو ادبي بهيرونو د اغيز په اړه ترټولو مهم راز او رمز وباله ، روهي په دغه ترڅ کــې هغه مهال عملي ګامونه پورته کړل چې دی دکابل مجلې مدير وټاکل شو ، دده په دوره کې کابل مجله ديوې نګه ادبی او تيوريکی مجلې په توګه خپله دنــده پيل کړه . کومې ليکنې چې دده له خوا په دغو خپرونو (کابل مجلــه ، زيــري او نورو کې) خپرې شوې ، هغه له يوې خوا زموږ دپښــتوعلمي کــره کتنــې پــه ځانګړې اوله بلې خوا دعمومي ادبی ودې په برخه کې د لارښوونو په توګــه را پړکيږي چې په خپل دريځ سره يې په خپل وخت کې ډير لړزانک پلونه ونړول

(c) ketabton.com: The Digital Library

، اودکابل مجلې په پاڼوکې يې ستره پانګه خپره کړه ، ده د روانــې پيــړۍ پــه دويمه نمايي کې دده په نغوته يوه کره کتنه لکه څرنګه چې دکتاب ليکوال يې له ده انګيري دهغه د (دنبوغ او عبقريت کتاب ته يوه کتنه) پــه نامــه خپــره شوې ده ، په دغه مقاله کې دخادم صاحب پورتنی اثر په علمي او دقيقه توګــه لوستل شوي او دنبوغ موضوع چې دخپل فلسفي ماهيت له مخــې پــه ډيــرو کمزورو دلايلو توضيح شوې دلته دمقالي دليکوال له خوا په معقولو دلايلو سره چې پرنوموړي کتاب باندې ليکل شوي انتقادشوي ده چې يوه برخه يې دلته را اخلو : « ۴ـ دنبوع اقسام ، ترعنوان لاندې (په يوديرشم مخ کې) ملنګ جان ، شيرزاد آهنګراو خليفه سکندر آهنګر دنوابغو له جملې شــميرل شــوي دي . ملنګ جان ته نا بغه نه شو ويلای ـ البته ملنګ جان يو ملي شاعردی ، دده له اشعارو ملي احساسات اودپښتونولي جذبه څرګنديږي په ساده اوعامه فهمــه ژبه يې خپل مطالب بيان کړي او شاعرانه تخيل يې درلــود. شــعري فکــر يــي دعوامو له فکر سره برابردي نو ځکه ځينی عوام خلــک ورتــه خوشــبين دی اوکه دهغوی په نظر نابغه ورشي هم د تعجب ځای نه دی امــا کــه پــه علمــي اجتماعي اوادبي اساس ورته ګورو نو دده شعر کــوم ابتکــاري شــعر نــه دی ، اوداسې مطالب يې ذکرکړي چې ترنه مخ کې ځينې نور شاعران پرې غږيــدلي دي اوپه دغه عصرکې خو هرسړی په دومره جزيی خبرو پوهيږي نن ورځ پــه افغانستان کې ښه شاعران شته چې د اجتماعي ، فلسفي ادبي افکارو خاوندان دي چې ملنګ جان ته داحق نه ورکول کيږي چې دهغوسره دي مقايســه هــم شي ځکه دملنګ جان او د دوی ترمنځ ډيرزيات فرق شته .

مګر دابه ومنم چې دعوامو شاعرانوپه ډله کې راتلای شي نو که څــوک ملنــګ جان ته دنابغه خطاب وکړي دامعني به ولري چې تقريباً هر شــاعر نابغــه دی » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم دغه کره کتنه داستاد روهي په نامه نه ده خپره شوې ، خــو داچــې دی دکابل مجلې چلوونکی دی استاد خادم خپله ځوابیه کره کتنه چې خــدای شته علمآ خواره ده روهي صاحب ته په ګواښ سره داسې پیل کــوي : « کابــل مجله د دپښتو ټولنې میاشتنې نشریه ده ، چې مسوول چلونکي یــې ښــاغلي محمد صدیق روهي دی ، زه هم په پښتو ټولنه کې کارکوم ، نو زه او دی دواړه همکاران یو. روهی صاحب دکابل مجلې دسږ کال په (۵۱۳) ګڼه کې یوه مقاله خپره کړې ده چې عنوان یې دی (دنبوغ او عبقریت کتاب تــه یــوه کتنــه » دامقاله دعبدالحکیم هلالي پــه نامــه خپــره شــوې ده ، لیکــونکی د ادبیــاتو دپــوهنځي محصــل ښــودل شــوی دی خــو پــه تیــرو ځوکــالوکې چــې زه دادبیاتودفاکولتې استادوم ، دغه محصل ما هیڅ لیدلی کتلــی نــه دی اوهــیڅ پیژندګوي ورسره نه لرم خو زما اریانتیاپه دي کې ده چې دوســتي او دښــمني خو دواړه دپیژندګلوي څخه پیداکیږي. » (۲)

خادم صاحب دخپلې لیکنې په ترخ کې په دغه اړه دوام ورکوي : « ... له دغــه پورته عباراتو ، طرز اسلوب ، سیاق او سباق څخه هرچا ته معلومیدای شي چې مقاله انتقادي نه ده ، انتقامي ده ، په دې خبره باندې نور دلایل او شــواهد هــم شته ، یو له هغو څخه دادی زه چې دپښتوټولنې سابقه دار غړی یــم ، روهــې صاحب زما مقالې دري څلور میاشتې ځنډوي اوپه کابــل مجلــه کــې یــې نــه نشروي او په مقابل کې یې دغسې مقــالې پیــداکوي او بــې دپښــتوټولنې لــه مشورې یې په خپل مسو لیت نشروي. که نه وي نو دیومحصل څه سرخوږیږي چې دحسادت او انتقاد له احساسه ډکه مقاله دپښتوټولنې دیــورکن پرعلیــه هغه هم دکابل په مجله کې خپره کړي. داخبرې که د فاکولتې دکوم استاد پــه خوله شوې وای خو یوه خبره وه ، مګر یو شاګرد څنګه کولای شي دبې موجبه قهر دسړولو دپاره دفاکولتې پراستاذانو اس وځغلوي ... » (۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې تردې چې دپورتنۍ ليکنې سره اړوند د روهي يادګيرنه ديوې ښې کره کتنې په توګه

---

(۱) عبدالحکيم هلالي ، (دنبوغ او عبقريت کتاب ته يوه کتنه) ، کابل (۴) ګڼه ۱۳۴۱ (۵۳) مخ .
(۲) قيام الدين خادم ، (دنبوغ او عبقريت کتاب) کابل مجله ، (۸) ګڼه ، ۱۳۴۱ (۳۱) مخ .
(۳) همدغه ګڼه (۳۴) مخ .

کتې متې رانقل کړو ، بايد يوه خبره په پام کې ونيسو چې په پورتنې کره کتنې کې دوه ټکي دخادم صاحب کمزورتيا ډيره اوچته راڅرګندوي يو داچې وايي دښمني او دوستۍ دپيژندګلوۍ له مخې کيږي، داکومه ادبي خبره نه ده ، دخادم صاحب په ځواب کې د انتقاد پرځای يوازې فردي ګيلې او اداري اړيکي په ګوته شوي دي ، چې داکار دادبی انتقاد په فرعي څنډه کې دبحث وړکيدای شي. بله مهمه خبره داده چې داډول دريځ نه شي کولای ديوشاعراو ليکوال ادبی مهارت او ماهيت په ګوته کړي ، برعکس خبره له اصلي مسيره پربله خوا بيايي همداده چې ترننه پورې مونږ ځاني ګيلې او انديوالي له ادبی مسايلو څخه نه شوبيلولای .
ددغې مشاجرې په پای کې استاد روهي دکره کتنې پر ميتود لوژۍ باندې ولاړه نتيجه ګيري کړې اوخپله کره کتنه يې چې د کره کتنې ځانګړنې په کې ښکاري زمونږ په واک کې راکوي لکه چې ليکي : « کابل مجلې پښتوادب ته دخدمت په غرض هميشه تخليقي اوتحقيقي موضوعات خپاره کړې دي اوزيار يې ايستلی دي چې په پښتوادب کې دانتقاد (Criticism) لار پرانيزي ،همدارنګه دپښتو ژبې ، پښتنې کلتور او دپښتنې ادبي رجالو دمعرفۍ دپاره يې موثر ګامونه او چت کړي دي اودخپلو هيواد والوداستفادې دپاره يې علمي او اجتماعي مضامين نشرکړي دي. مخصوصآ په دې وروستيو وختو کې يې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي انتقاد خواته زياته توجه کړې ده . خوله بده مرغه زمــوږ اکثــره ليکــوال دانتقاد له فن سره لکه ښنګه چې ښايي آشنا نه دي ، زه دامنم چــې تراوســه پوري زموږ په ليکنو کې په سلو کې سل خالص او صادقانه انتقاد ډيرکم ليــدل کيږي او همدارنګه کوم ليکوال چې د انتقاد په معرض کې واقع شي ، دهغه پــه دښمني او شخصي اغراضو يې تعبيروي ، البتــه ددې خبــرې علــت واضــح او ښکاره دي اوهغه داچې موږ په دې برخه کې ابتدايي ګامونــه پورتــه کــوو ، او ابتدايي ګامونه کلک او مضبوط نه وي ، کابل مجلې دپښتومشــهورو ليکوالــو دمعرفی په سلسله کې دهيواد دپياوړو اديبانو لکه ښــاغلي رښــتين ، بينــوا ، ښاغلي خادم او ښاغلي الفت پرآثــارو او ليکنــو بانــدې انتقــادي تبصــرې او مضامين خپاره کړي دي ، موږ ته دا معلومه ده چې په مترقــي هيوادونــو کــې پرتولو مهمو آثارو او علمي شخصيتونو انتقادي مقالې ليکل کيږي اوهغه آثــار چې له انتقادڅخه پاتې شي ، دخلکو په نظر ارزښت نه لــري . دهمــدې اصــل پربنا موږ په مجله کې دعلمی او ادبي انتقاد دپاره دروازه خلاصه کړه اوعلمــي او ادبي انتقادونه مو خپاره کړل ، خو ددې انتقادونو دځينو په مقابل کې عکس العملونه را پيدا شول او په دې وسيله يې موږ خپلونيمګړتياووته ملتفت کــړو، هيله کوو چې په راتلونکې به دخپلو همکارانو او پوهو ليکوالــو پــه مرســته او لارښونه دمجلې انتقادي برخه ډيره ښکلې او ســپيڅلې شــي. مــوږ هروخــت انتقاد اوريدو ته حاضر يو ځکه چې بې له انتقادڅخه پرمختګ او ترقي منــتځ ته نه شي راتلای . دعلمي او ادبی کره کتنــې دروازه چــې د مجلــې لــه خــوا پرانستل شوې ده دعلمی او ادبی کره کتونکو پرمخ خلاصه وې او دانتقاد دفن دتعميم اوترويج دپاره به مقدماتي خدمت وکړي . دمجلې اداره پښتو ليکوالــو ته بلنه ورکوي چې ترټولو دمخه پرموږ انتقاد وکړي اودعلــم او ادب دخــدمت دپاره له موږ نه خپله مرسته اوهمکاري ونه سپموي » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱) محمد صديق روهی ، (یاد ګیرنه) کابل ۱۳۴۱کال (۸) ګنه ، (۴۸) مخ .

داستاد روهي ددغه پير په کره کتنو کې دالاندې کره کتنې دیادونې وړدي : « دکره کتنې تاريخي پس منظر او معيارونه ، دادبي کره کتنې ادب (ايتکيت) ، د روښانيانودنهضت خرنګوالی دتاريخ اوفلسفي په رڼاکې ، لـه روښانيانوسره داخوند درويزه او اخوند پنجو دمخالفت اصلي علتونه ، داخوند درويزه په ليکنو کې دپښتنو دکلتور او اجتماعي سايکالوجي انعکاس، دمیافقيرالله جلال آبادي دپښتو شعرونو سبک ، دمیافقيرالله په (طريق الارشاد) کې دشريعت اوطريقت موضوع ته کتنه ، دخوشال دښووني اوروني فلسفه، دخوشال ختک سواتنامه (دټولنيزو اصلاحاتو هينداره) دخوشال اخلاقي ايډيال دخوشال داخلاقی ايډيال په حيث ، دخوشال په آثاروکې دمضمون اوشکل تنوع ، رحمان بابا اود اشراق فلسفه ، دپښتو لومړني درسي کتاب ته يوه کتنه ، دپښتو يوه قلمي نسخه ، په پښتو کيسوکې رياليستيک تمايلات، دکابل مجلې دپنځوس کلنی نشراتی دوري عمومی خصوصيات او نور... » (۱)

په دغه دوره کې بل زموږ دنظروړ بل کره کتونکي حبيب الله تږی نيازی دی (ما دخپل تيز دليکلو پرمهال ديو شميرسياسي ملحوظاتواو بنديزونو له امله يو ازې نيازي ليکلي و) نيازی دخپل وخت او دکره کتنې په برخه کې علمي او مترقي تګلاره پرمخ بيايي ، او په خپل عصرکې دکلکو علمي اصولو اوميتودونو پلوی و، ده هڅه کوله چې ادبي کره کونه بايد دخپلو جدی اصولوپه رڼاکې پښتو ادبياتوته لاره ورپيداکړي. دتږي نيازي په اړه يو ټکي دويلو وړدی اوهغه داچې ده دخپل ادبی ژوند په ترڅ کې هراړخيزې هڅې کړې دي، په لومړيو کې يې ادبي ليکنې زياتې کولې، پرپښتو معاصرادب باندې يې ليکنې جالبې ليکنې دي همداده چې استاد روهي دده په اړه ليکي : « په ۱۳۳۷کې حبيب

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله ترې د مجلې (کابل) مدیرشو، دده دلیکنې لهجه تونده وه نــو ځکــه د درو ګنو له خپرولو وروسته دمجلې له مدیریت نه موقوف شو... » (۲)

دده دتوندې ژبې اوتوند ګوزار اغیزدده په آثارو کې هــم څرګنــددی، دادبــې آثارو دکره کتنې پــه برخــه کــې یــې تــل پــه بــې زړه ســوې ګــوزارکړی او یوشمیرداسې کره کتنې ترې پاتې دي چې زموږ په معاصر کــې ادب ، او کــره کتنه کې په علمي لحاظ ځانګړی اهمیت لري. دده په دغو لیکنو کــې ده یــوه لیکنه (معاصر افغاني ادب) ده چې په ۱۳۳۹ کال کې په کابل مجله کې چــاپ شوې ده ، ترې په دغه مقاله کې دپښتومعاصرادبې بهیــر پــروده ، او وروســته پاتې باندې خبرې کوې او ورسره سره پریو شمیر لیکوالواو شاعرانو لکه خادم ، رښتین ، تره کې ، الفت ، مجروح، زمریالي ، بینوا او جلالي بانــدې یــې هــم خپله تبصره کړې ده. په دغه ترڅ کې دی دبینوا په اړه لیکــي : « بینواکــه لــه نورهرڅه بینوا دی ، نود شعراو ادب په نړی کې خو یې برخه په خپل وخت کې ترهیڅچا کمه نه ده، دی هم په نظم او نثرکې ډیره ستره برخه لري ، آثاریې پــه مستقل او متفرق ډول د وطن په مطبوعاتو کې خپــاره شــوې دي. دبینــوا یــو ډیرستر امتیازدخپلې دورې په لیکوالو کې دادی چې د ډرامې په لیکلو کې هم ماهراو (زوړګنهکار) یې ددې لړلیکنویوه نمونه ده ، که دښاغلي بینوا په نثــر کې دابرخه نه وي ، نو سړی ویلای شي چې دده دنظم خوا لــه نثرڅخــه ډیــره قوي ده... بینوا په هرحال بینوا دی اودعیش اوعشرت باده یــې لــه بینوایــانو څخه نه شي بیلولي ، ځکه دی هغه څوک دي چې په اخترونوکې دیتیمانو پــه حال ځوریږي ، او دپردیسان په هدیره اوښکې تویوي ... » (۳)

---

(۱) محمد صدیق روهی ، ادبي څیړنې ، کابل ۱۳۶۰کال (۸) ګڼه ، (۲۹۹) مخ .

(۲) همدغه اثر (۳۰۰) مخ .

(۳) حبیب الله نیازی ، معاصر افغانی ادب ، کابل مجله (۷) ګڼه ، ۱۳۳۹ کال (۴۹) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړې د خپلې مقالې په پای کې بیاهم د (نوي میلان) تر کوچني سرلیک لاندې یونتیجه ګیري لري چې دهغې له مخې دده د کره کتنې او کره کونې مهارت او جرآت ډیراوچت ښکاري او لیکي چې : « دپورته خبرو په پای کې بایـد داهـم وویلي شي، چې په معاصر افغاني ادب کې یو نوی میلان د ورایه ځرګنداوهغـه دادی چې (ادب دژوند لپاره) همدا میلان و چې له یوې خوا په افغاني ادب کې ولسي فکرغښتلی ا وله بلې خوا ادبي لیکنې ولســي ژبــې او ژونـد تــه رتــې ورنږدې شوې ، ځکه چې دامهال افغانی لیکوالو هم له دې ســترحقیقت ځخــه ډډه ونه شوه کړای چې ادب باید یو هدف ولري ،اودا هدف باید ولس وي ، البته په دي کې شک نشته چې دکیسو ځینې مثالونه په افغاني ادب کې دڅه پخــوا مهال ځخه هم ښودل کیدای شي ، اما په واضیح او ریالستي بڼه دا برخه هلتــه ځرګنده ده چې په غربي ژبو پوه افغانی لیکوال هم میدان ته راوځي اوپــه دې لاره کې ځوک چې سره له یوې لفظــي کمزورتیــا د اولیــت حــق لــري هغــه نورمحمد تره کې دی ، ځکه دی نه یوازې دوخت او مهال په لحاظ دمخــه دی بلکي په افغاني لیکوالو کې یواځنی لیکوال دی چې ادبي لاره یې یوازې همــدا لاره ده ، اوبس ... کوم لیکوال چې وروسته تر تره کي په دې لاره خوځیدلی او آثاریي په متفرق ډول سره په مطبوعاتو کې خپاره شوي دی ، دهغوی آینــده روښانه او دپوره ډاډ وړبریښې امید دی چې د راتلونکي لپاره پــه افغــاني ادب کې دآسمان ځلانده ستوري وي. »(۱)

لنډه داچې تړې نیازی زمور په معاصرې کره کتنې کې په علمي لحاظ یواوچت او عالم لیکوال اومنتقید دی ، هسې چې ده دخپلو ادبیاتو راتلونکي ته روښانه خوبونه لیدل او ددغو ادبیاتو لپار یې روښانه لارښــونې کــولې ، همداســې دی زمور دمعاصرې کره کتنې په روښانه تاریخ کې دقدر وړ روزونکي او لارښونکی دریځ او ځای لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په انتقادي بهيرکې بل دپاملرنه وړ خيره سعدالدين شپون دی ، دغه نوميالي ليکوال هم دخپل ادبی خدمت په ترڅ کې دپښتو ژبې ، پښتو ادب، پښتو کره کتنې اوادبې تيورۍ په برخه دپاملرنه وړ ادبي مرغلرې زمونږ په واک کې راکړې دي. شپون په ليکوالۍ کې ډيرحساس ، خيرک اودپښتو ادب پرراتلونکې باندې ډاډمن ليکوال دی، مخکې تردې چې زه په دغه برخه څه ووايم ښه به داوي چې دبينوا ليکنه په دغه اړه دلته راواخلو : « ... که څه هم ما دښاغلي شپون ډيرآثار نه دي لوستي خو څه مې چې ليدلي هغه ډيرخوندوراودنوي زمانې دليکنو په څير با کيفه دی ، نو يقين دی چې دا زلمی ليکوال به ډيرژر دپښتو ژبې ښه يوخ عصري ليکوال او نامتو شاعرشي. » (۱)

---

(۱) پورتني مقاله (۷۵) مخ

(۲) عبدالروف بينوا ، اوسني ليکوال ، دويم ټوک ، ۱۳۴۱، (۷۵۵) مخ

شپون په پښتومعاصر په تيره بيا د کره کتنې په برخه کې د درناوي وړنامتوليکوال ځای او دريځ لري ، که څه هم ده په دغه برخه کې زياتې تيوريکي ليکنې نه دي کړې ، خو هغه لږ څه چې ده په دغه برخه کې ترسره کړي هغه ډيرمهم او دپاملرنې وړدي. دده تخليق هم په خپل ذات کې يو ډول تولنيز نقد بلل کيږي ، خو څه چې ده د کره کتنې په برخه کې ترسره کړي، هغه په را وروسته کې د يوشميرلپاره نه يوازې د لارښود بنه لري بلکه (يو شمير) تراوسه دده پرآثارو شخوند وهي ، اوان چې د غلا ترپولې يې دده له ليکنوکاراخيستی دی ، شپون لومړنی ليکوال و چې يو مهال يې داخبره کړې وه چې (ادبی ټوټه مه ليکي ، دهغه پرځای شعر ته پاملرنه وکړئ) خو وروسته يو شمير نورو داخبره پرته له دې چې دده نوم ياد کړی په خپلو ليکنوکې ځانونه پرې خانتما کړاوهماغه ناره چې ده پورته کوله دهغوی له خولو پورته کيده ،همداده چې دده يادونه زما ددغه تحقيق په برخه کې زما لپاره مهمه وه

(c) ketabton.com: The Digital Library

. شپون صاحب د کابل مجلې له لارې یو شمیرمقالې دمعمولې کره کتنې یو لــړ بیلګې خپرې کــړي دي ، دکــره کتنــې پــه برخــه کــې دده لیکنــې لکــه (داستایفسکي) (هنرمندان معاصــر) پــه بــاب یــوه لنــډه تبصــره (دپښــتو معاصرشــعرته یــوه کتنــه) (پښــتو ادبــي نثــر) او داســې نــورې دي . پــه پښتومعاصرشعرته یوه کتنه کې دپښتو معاصرشعر بهیرپه بشپړه توګه څیــړل شوی دی. ترکومه ځایه چې ما ته ښکاري ، ده دغه کره کتنــه د نیــازي دکــره کتنې پرمختللی شکل دی ، خو په یوه توپیر هغه داچې په د غه کره کتنه کــې دسراج الاخبار په شاعرانو باندې دشکل په لحاظ کلــک انتقــاد شــوی دی. او وروسته یې دمعاصر شعراو شاعرانو پرآثارو باندې هم خپلې لیکنــې تــه دوام ورکړی دی ، کله چې د الفت ، خادم او بینوا د شعرونو بیلګې راوړي نو بیا دهغو دتحلیل په پای کې لیکي : « په پورتنیو نمونو کې مې فقط د دریوشاعرانوآثار وړاندې کړي دي چې اول قیام الدین خادم ، دویــم ګــل پاچــا الفــت او دریــم عبدالروف بینوا دی ، دغه دری شاعران چې زما دلیکنې په وخت کې ژونــدي دي اولاهم د پښتولومړۍ درجه شاعران ګڼل کیږي. ما ددې دپاره غوره وګڼــل چې یوهم مقلد نه دي ، او تریوه حده ځانله بیل بیل سبکونه لري ... لــه هغــې وروسته الفت هم د ویښ زلمیانو په ډله کې ورګډیږي او داسې اشــعار لکــه د« اعلحضرت حضورته »او « زما ګناه » « دنازمیرمنې » له ۳۰کال څخه راوروسته دی اوترورروســته یــې « دمونشــن دســفریوه خــاطره) ده چــې وایــي : د هغواشعاروپه ډله کې دی، چې موږ ورته دویمه برخه وایو او صلح کل ، ښکلااو هنراو دصلح نړۍ په کې راځي ، داهغه مرحله ده چې دالفت په جهانبینۍ کــې ښکاره وسعت راځي ... تردغو دواړو پاس یادشوو شاعرانو بینوا زموږ عصــرته ډیررانږدې دی ، دبینوا په اشعارو کې مذهبي فکرما ونــه لیــد بلکــي یــوډول وطني او په عین حال شرقي انقلابي فکر دده په هرشعر کې تجــلا کــوي . دی هم د ویښو زلمیانو په نهضت کې شامل و... » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپون همدازار داجمل ختک، غني خان او لايق ايجاديات يــې مطالعــه کــړي اوددغې کره کتنې په نتيجه کې يې ددغو شاعرانو په افکاروکې ښــه نوښــتي افکار هم موندلي اود هريوه په باب خپله نظريه وړاندې کړې ده ځکــه نــو يــو ځای دلايق او اجمل دشعرونو او افکــارو پــه بــاب ليکــي : « داجمــل او لايــق دشعرونو په منځ کې يو فرق دادی چې اجمل يوازې پښتانه يادوي ، اودخــاص پښتونخوا سره سروکار لري او لايق له بله پلوه داسې يوې ټولنې ته شــعروايي چې په هغو کې پاړسي وان ، هزاره ازبک اوتــرکمن پراتــه دي ،يعنــي دلايــق مخاطب داسې ټولنه ده چې په هغې کې له يوه نه زيات کلتوري واحدونه ژوند کوي ، سالنګ، چونغر، بدخشان او داسې نور شعرونه دلايق کلام ته يو وســيع شکل ورکوي اوداسې بريښي چې لايق تراجمله ډېرو سره غږيږي ... » (۱)

---

(۱) س.ش. پښتو معاصرشعرته يوه کتنه، کابل مجله (۷) ګڼه ، ۱۳۴۱ کال (۳۵) مخ.
(۲) همدغه مقاله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال ، (۱۸) مخ

لنډه داچې پرشپون صاحب برسيره يــو شــمير نورليکــوال هــم وو چــې يــو شميرمقالې يې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ وو ، ددغو ليکوالو مقــالې زياتره په زيري ، کابل ، کابل کلنی ، وږمه مجله ، ننګرهار مجله ، کندهار مجله ، پکتيا مجله (په دغو ټولو کې خپرونو کې يوازې کابل مجله ژونــدۍ ده دانــور ټولې يومهال خپريدې او له منځه لاړې) اونوروخپرونوکې خپرې شــوې دي. د دويمې نمايې په کره کتنوکې يو شميرليکنې لکه د (چونغر) سريزه ډيوه ښــه تقريظ بيلګه بلله کيږي .

دادبي کره کتنې دژانرويه پراختياکې هم يو لړپرمختاوې ترسترګو کيږي ، مانا داچې دکره کتنې يو شميرژانرونو پردغه وخت کې وده کړې او يــو شــميرخو نوي هــم رامــنځ تــه شــوي دي لکــه انتقــادی مرکــه چــې دزيــري او يــو شميرنوروخپرونو له لارې په دغه برخه کې ترسترګو کيــږي. د ۱۹۷۵ او ۱۹۷۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونو په موده کې د زيرې جريدې اقتراحګانې چې پرهغه مهال دځوان کره کتونکي زلمي هيوادمل (*) په هلوځلو رامنځ ته شوې زمونږ دکره کتنې په تاريخ کې دیادولو وړ دي ، دا یوجالب بحث و چې نامتو ليکوالو لکه علامه حبيبی ، علامه رشاد ، پوهاند رشتين او نورو برخه په کې واخيسته اود يو شمير ادبي مسايلو په اړه که څه هم په ځينو برخو کې خورا تونده هم وو انتقادي مقالې وليکلې. په دغه بهير کې دحبيب الله رفيع او هيواد مل نومونه په ځانګړي توګه دیادونې وړدي. رفيع صاحب په دغه زماني پيرکې د يو شميرآثاراو ديوانو په خپرولو باندې کاروکړاوپرهغو باندې يې ليکنې اوهڅې د متني کره کتنې په برخه کې د یادونې وړدي .همداسې دڅه کم دريو لسيزو په اوږدو کې دهيوادمل هلې ځلې دپښتوادب دبډايي په برخه له ياده نه شي وتلای ، دده يوشمير ليکنې د وړمې مجلې او زيرې له لارې ډيرې مهمې او جالبې وې ، دده ترټولوفعاله برخه اخيستنه دزيرې دمسوو ليت پرمهال وه چې دپښتوکره کتنې په کيفي او کمي وړتيا کې نه هيرودونکې دي.
په همدغو کالونوکې دوږمې مجلې کره کتنې په تيره بيا د پوهاند زيار دمديريت پرمهال ځانګړی انتقادي ارزښت درلود.زيارپردغه مهال په وړ مه کې دکتاب پيژندنې يو جالب بحث ترلاس لاندې ونيو چې د هغه په ترڅ کې به پښتوخپاره شوي آثارپه ادبی او ژبنې دواړو لحاظو معرفي اوارزول کيدل.
استاد زيار په دغه دوره کې د هميش خليل پر (چارګل) باندې کره کتنه کړې چې يوه برخه يې دلته را اخلو :
« ليکونکی ، هميش خليل ، دخپروونکي دارالتصنيف چاپخانه ، منظورعام پيښور (پريس)
دخپريدو نيټه ۱۹۷۳ کال ، فبروری ، مخونه (۱۱۶) کچه ۱۲. ۱۸ سم.
دهميش دامثليکی دڅلورونه ، چې دنهوهميشه ګلونو(افسانو) يو ښکلی جونګ دپښتونولی پتنګ اودخپلواکی ليوال ليکوال په دي لنډکو انځورونوکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخپلوملي ځارځيلو هلو ځلو مندېو ترړو ، دردونو، سوزونو، اوامرانو څو سپرغۍ رانغاړلې چې د ډيرو ډبرينو زړونو څخه لمبي پورته کوي ، او له ډيرو ليموڅخه دسرامنو اوښکوچينې بهوي، په دی توګه دغه لپاند انځور ګر څنګه ښه نور خپلې سوځنده‌ی نړی ته بيايی به غرو رغونو ، کوډلواوبنګلو اوبيا جيل په جيل له ځان سره ګرزوي . له (اخري بس) نه پرته چې له پرانسي نه پشتو شوی اودپښتنو غوندې په کلتوري ښکيلاک اخته « الزاسيانو» پورې اړه لري نورې اته واړه افسانې د پښتنې ځپلي چاپيريال زيږنده او انګازه ده چې ليکونکي په کې سترګې پرانيستې ، خاړپوځي کړي او بيايي د آزادۍ په مينه کې پرې سور اورګرځيدلی دی . ښاغلي هميش دخپلو افسانو په ليکنه کې ترډيرځايه بريالي ښکاري ، په تيره بيا دپايلې په برخه کې چې په ډيرو نيمکښوخو په ډيره زړه را ښونکي توګه يې ځای پرځای پريږدي ، مګر په نورو انځورونوکې يې لنډون او سپما له اندازې نه يو څخه زياتي کوي ، اوداسې بريښې چې د څرګندونې پوره بډايه ژبه نه لري ، اوغواړي تشه يي په هسې بيا پيښو اشعارو او تشبهاتو ډکه کړي ، که نه په افسانه کې تر ادبي فنکاريو ديوې نيمې څرمه پيښې او ماجرا را ټومبل زيات راښکون پيداکوي ، دهمدې خبرې له مخې بيلګې په هرډول مګر د (مور) او (پښيماني) دا خو تشې ادبي ټوټې دي . که څه هم ليکونکي زيار ايستلی دی چې ګړدودې او ورځ چلند ژبه په کارواچوي ، مګر بياهم دمعياري ژبې تراغيز لاندې راغلی ، او ان تردې چې د اروپايي ليکلار (سبک) پيښې يي کړې دي. لکه دنيغې وينا په ليندیو کې نيول او ورپسې يې ويونکي ښوول « درخو په درخو ... دهغې مور ددې » ... دليک دود په برخه کې که څه هم ښاغلي هميش يو څه له ځانځاني لياري راوځي مګر بياهم پکې زړغې زړغي کيږي اوترګډوډيږي . دساري په توګه څانګه ، سانګه ، پاڅيدل ، پاسيدل ، نا څاپه ، نا ساپه ... بياهم که له دغو پاسنيو ګو تينونو تيرشو، نور نو دګران هميش (چارګل) چاندې زر دی اودپښتنې ښکلا يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قیمتي پسول ، څرنگه چې دا لیکنه یې ددغه ډول مرغلرو لومړی بیلگه ده ، نو هیله ده چې په همدې بسیا پاتې نه شي ، او له دې لارې دپښتنې شعور پــه را وینښولو کې لا زیاته برخه واخلي . »(۱)

دافرادواو اشخاصو پرکارونو برسیره د لمریزې پیړۍ دځلوېښــتمو کــالونو لــه نیمایي را په دیخوا د افغانستان رادیو دهنراوادبیاتوبرخې هم دکره کتنــې پــه برخه کــې دپــاملرنې وړپروگرامونــه درلــودل ، دکلاسیکواومعاصروشــاعرانو پرشعرونواو ددغو بهیرونو دپیژندگلوي په برخه کې ډیرکار هم پیل شو اوهــم یې دوام موند. ددغوپرگراموپه ترڅ کې نه یوازې زموږ ادبیات معرفــي کیــدل بلکه دنړۍ په ادبي شهکارونو باندې خبرې کیدې او دنظرخاوندانو نظریات بــه په کې ارزول کیدل. مانا ددغې برخې یادونه ځکه اړینه وه چــې دلتــه دیــوې اوږدې مودې لپاره یو شمیرلیکوالواو شاعرانو لکه بینــوا ، لایــق ، افغــانپور ، ژواک ،

---

(۱) زیار ، وږمه . (۱-۲) گڼه ، ۱۳۵۲کال (۱۷۸) مخ

سیلاب ، ننگ یوسفري ، حافظ ، خیبرې ، ملگري په راوروســته کــې ،لطیــف بهاند، کاتب پاخون، سنگروال، زرین انځور، نور مراد، ځیرک ، هیواد دوست او نورو هڅې او کره وره دیادوني وړوو.

او وروستي ادبي مرکز چې په دغه زماني پیرکې یې کارونه دنژدې یوې پیــړې په اوږدو کې دیادولو وړدي ، هغه دکابل پوهنتون دژبو اوادبیاتوپه جوړښت کې د پښتوخانگه ده ، چې له دغې لارې په زرگونو زده کونکي وروزل شول ، دغــه خانگه په لمریزحساب له دیرشمو کالو را په دیخوا دیوه فعال ادبــی او روزنیــز مرکز په توگه چې نومیالیو پوهانواو لیکوالویې هم داستادۍ او هم دشــاگردۍ ویاړ درلود خپل ملي او فرهنگی رسالت په خورا درنښت سره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترسره کړ. ددغې څانګې په درسـې پروګـرام کـې لـه (۱۳۵۴) کـال څخـه راپديخوا دکره کتنې ځانګړې مضمون دتدريس ډګر ته راووت چې دهغـه لـه لارې به زده کونکي له انتقاد ، انتقادي نظرياتو اوعملي نقدونو څخه خبريدل او هغه به يې زده کول ، دغه موضوع هغه مهال ډيره مهمه اودپـاملرنې وړ شـوه چې په نويواوعصري ادبی مطالعاتو سمبال استادان چې لوړي زده کړې يې لـه هيواده دباندې ترسره کړې وې پـه تـدريس پيـل وکړ،پـه دغـه برخـه کـې ديوشميراستادانولکه علامه رشاد،پوهاند رښتين،ډاکتر تړي، ډاکترګل محمـد نورزي ، پښتون زوی، ډاکترزياراوډاکترزيور،ډاکترې زرغونې او نـورو کارونـه اوهلې ځلې د يادونې وړدي. په هرډول زه فکرکوم چې دابـه سـمه وي چـې دغه اوږد بحث بياهم د شپون صاحب چې زموږپه معاصري کره کتنې کې يـې ژبه اوقلم بې ساري دي او ډيرو دده له دغه سبک څخه فـيض مونـدلي دی ، دلته يې « دپښتوادبي نثر » دکره کتنې وروستۍ برخه دبيلګـې پـه توګـه را واخلو چې له ښه مرغه په راوروسته کې زموږ نورو يارانو هم ترې تقليد وکړ:

« ... س ، ستاسو توصيه دنثرليکوالو ته څه ده ؟

۱- د ادبي ټوټې په ځای کيسه وليکۍ.

(۲) کيسه دلومړی لاس له تجربو څخه وليکئ نه دبل چا په تجربو .

(۳) واقعی تجربې که درنولي نه شئ ، نو لږ ترلږه يې تحريف مـه کـوئ ، پـه ماشوم دلويانو خبرې په بزګر د فيلسوف نظريي او بيان، په اوښ دلارې بـاری مه تپۍ (تحميلوئ) .

(۴) کيسه په تيره زمانه کې وليکۍ (داحمد کور ناست دی) پرځای (احمـد کورکې ناست و) راوړل تاسو ته نوي نظر درکوي . او بيـا نـو مجبـوريږئ چـې دواقعيت خيال وساتئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۵) له رنګینو الفاظو څخه د صحیح انځوراوتجسـم پـه ګتـه تیرشـئ ، کـه ستاسودکیسې عمومي هڅونه یو خیال افاده کړي هماغه هنردی،البتـه دسـم انځوردپاره په الفاظوکې دقت په کاردی .

(۶) دصفاتو په ځای سم استعمال ته هڅه وکړئ د (ښـه سـړي) پرځـای دده طبیعي ښه

سړیتوب ښکاره کړئ ، ښه سړی خو ستاسو حکم دی ، سړیتوب پـه واقعیـت کې وښیئ ، چې لوستونکي ته حق ورکړي چې په خپله آفا قي قضاوت وکړي .

(۷) دکیسې په پای کې نتیجه په الفاظو کې مه اخلئ،بلکې کیسه داسې راولئ چې لوستونکي بي له دې چې هماغه یوه نتیجه ترې واخلي بله لار ونه لري.

دملګري په استدلال کې دبحث وړتکي ډیرشته ، خوددہ اخره خبره مې ډیـره خوښه شوه ، چې ویل یې، داسې فکرمه کوئ چې زموږ محیط بې خونـده دی ، او په زړه پورې پیښې په لیکلو وارزي نه لري ، زه په زغرده وایم چې زموږ پـه ټولنه کې پرله پسې په زړه پورې کیسې پیښیږي ، هغه تجربې چې زموږ خلک ورسره په اخ و ډب دي دهومر او شکسپیر دکیسـو اتلوالـه شـرموي. زمـوږ زخمونه زموږ د ژورو دردو په شان ژور ، زموږ همت زموږ دغرو په شـان لـوړ، زموږ طبعه زموږ دکانو او زوزانو په شان زموږ د شړی په شان زیره دي. تش یو شي چې کمبود دی لیکوال دی چې له همدې خښتود ادبـي شـهکاري مـانۍ جوړه کړي ، بیانو هیڅ دلیل نشته ،چې زموږ لیکوال دې په ادب کـې د نوبـل دجایزې تمه ونه لري . » (۱)

---

(۱) شریفه ، شریف ، (ټولونکې) ، دژوند انځور ، پښتوټولنه کابل ، ۱۳۵۷ ، (۱۱۷) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

« پولوستونکی کولای شي ، دلیکوال کمزوری اثر په نظرکې ونه نیسي ،
خودهغه مضر اثرهیڅکله نه شي زغملای » بیلنسکي

څلورم څپرکی

د انقلابي کره کتنې پیل

انقلاب په هره ټولنه کې دبنسټیزو اقتصادي، فرهنګي او سیاسي بدلونو پیلامه دی.. زه په دې باوریم چې انقلاب او بدلون به زموږ دټولنې د ټولنیز شعور ودې ته پاملرنه وکړي . ددغه بدلون اغیز په افغانستان له ۱۳۵۷ کال څخه راپدیخوا د ادبیاتو په برخه کې محسوس دی . له دغې نیتې را پــه دیخــوا دادبــي کــره کتنې نوې تګلاره دهغو هڅو لکه چې تردغه دمه مو په تیرو فصلو کــې یــادې کړې، مخ په وده شوه. همداده چې کــره کتنــې دادبیــاتو پــه ســمت ورکولــو اوپوهونې په برخه کې ځانګړې دریځ غوره کړی دی. زموږ دهیواد دادبیاتو پــه تاریخي وده کې ددغه پیر کره کتنه دیوې ملي پدیدې په توګه څیړل کیــدای او توضیح کیدای شي . دتعهد او پیغام مسالې په دغه عصــرکې دکــره کتنــې شمله په پښتوادبي بهیرکې نوره هم جګه کړه . دلیکوالو اتحادیې دکره کتنــې برخې داوښتیا پیر دکره کتنې دسازمان ورکونکي ارګان په توګه کره کتنې ته دملي ادبیاتو د ودې اوپرمختګ په څنګ کې د مختلفو ډولونوپه څیره کې پــه سازمان ورکولو باندې لاس پورې کړاو د همدې اوښتې یا انقلابي کره کتنې پــه لور نوې هڅې پیل شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تیرو څپرکو کې موږ دکره کتنې پر بهیرباندې رڼا واچوله ، هغه آثـار او کـره کتنې چې په دغه بهیرکې رامنځته شوې، بیاهم په مجموع کـې هغـه آثـار او افکار دي چې دتیرو کره کتنو تراغیزو لاندې رامنځ ته شوې او دهغو تیروکـره کونو تاثیرات او لړی له ورایه په کې څرګندیږي. نوځکه یې کـره کتنـه هـم یوازې دیوه نیم لیکوال له آثارو پرته ډیره لږ په زړه پورې بریښي . داځکه چې له یوې خوا عمومي بدلون ډیربطی دی او له بلې خـوا دآثـارو دتبـادلې اصـل دنړی اوهمداشان دکوزې او برې پښتونخوا ترمنځ ډیرکمزوری دی ، چې طبعـآ دغه کمزورتیا په خپل وار دادبي ایجادیاتو په بهیرونو کې ډیرمهم او آن داچې کله کله ټاکونکي هم وي . دلر او بر پښتو ادبي بهیـر تـرمنځ اړیکـي دپښـتو معاصرادبي بهیر د ودې ټاکونکی اصل ګڼل کیږي. نن سبا په لرو ادبیاتو کې بل ډول روح هنري ځلا کوي اود ادب پوهنې دمختلفو څانګو د ودې پـه لاره کـې رغنده او اوچت ګام پورته کوي. چې دا ګام اخیستل زموږ له اوښـتي پیرسـره په یوه وخت کې تړډیره حده سبکي او زماني ورته والی لري او په یوه ډول وده ورسره کوي. خکه نو دلرو ادبیاتو په بهیرکې هم ژوندی کره کتنې ځای نیولي دی چې علت یې هم دمعاصروهنري ادبیاتو په څپاند ماناوي اوجولیز جوړښت کې لټولای شو.

هو، پرپورتنیوځانګړو برسیره باید داهم ووایو چې له اوښتون څخه راوروسته هم په لرو او هم برو کره کتنوکې دغه بهیر دنویو نړیوالومطالعاتو پـه رڼـاکې د نویو څیړنو اونویو ژباړو له لارې دودتیا او وړتیا مومي ، په دغه انتقادي بهیرکې یو نوی حرکت دنوې ادبی تیورې او نویو ادبي مطالعاتو په پایله کې رامـنځ تـه کیږي ، په دغه باره کې په علمي او عملي توګه یو شمیرلیکوال اوادیبـان لاس په کارشوي او د کره ناکره آثارو په پیژندلو او تشخیص کولو کـې یـې خپلـې هڅې رواني ساتلې دي ، په دغه دوره کې د نړیوالو ادبي مکتبونـواو تیوریوپـه رڼاکې ګامونه پورته شوي ، دیوه ادبي اثر په پیژندنه کې د ښه او بد لـه پـولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورهغه خوا هم د منطق او دليل له عمليې څخه کاراخيستل شوي او کره کتنې ته هم له پراګماتستی دريځې څخه زيات کتل شـوي دي . ددغــه پيــر دکــره کتنې يو ځوان ليکوال ديونقاد او کره کتونکي په اړه ليکي چې : « خــورا ښــه منتقد هغه څوک دی چې ليکوال او دهغه اثر په مينه اوښه نظر ګــوري او پــه هرډول له هغه اثرسره مينه لري. مخکښ منتقيد له دوو پلوو نه بايد دليکــوال ښوونکی او لارښود واوسي . لومړی هغه بايد ځوانو ليکوالو په تيــره بيــا هغــو ليکوالو ته چې احتمالاً د تيروتنې سبب کيږي لارښونه وکړي ، ډيرکسان وايي او په دې عقيده دي چې دبيلنسکي په شان وګړو ته اړتيــا نــه لــرو ... دويــم مخکښ منتقد بايد په خپل ټولنيز مفهوم سره دليکوال په وړاندې دښــوونکي نقش ولري . غيرپرولترې ليکوال چې دټولنيز برداشــت لــه خــوا لا خــام وي ، دخپل دوران او ټولنيز ژوند په باب دناسمو عقايدو په سبب دځينــو تيروتنــو سبب کيږي ، اما داتيروتنې يوازې او يوازې دوی نه کوي او د کارګري طبقــي ليکوال هم کيدای شي دا تيروتنې وکړي ، داخبرې دليکــوال غندنــه نــه ده ، بلکې په اصل کې يوډول ستاينه ده. هنرمندان دټــولنې حســاس وګــړي دي اودټولنيزو واقعيتونو داغيزې لپاره تل چمتو دي ، داخبره هم بايد وکړو چــې ليکوال اکثراً علمي تفکر او مجددو مفاهيمو سره په دې برخه کې مينه نه لري ، اونه په دې برخه کې کوم خاص استعداد لري. » (۱) د پورتنی ميتود لوژی په رڼاکې کولای شو هغه توکونه په خپلو آثارو کې ومومو چې دپورتنې اصل ســره برابروي ، ددغه اصل د لاځرګندونې په خاطر لازمه ده په دغــه پيرکــې دلــرو ليکوالو په تقريظ باندې چې بيلګې يې له موږ سره شته ، دلته په لنډه توګه رڼا واچوو.

دکره کتنې د خصلت او طبعيت له مخې دغه علم ځانګړي اصول ، اوځــانګړي ژانرونه لري، چې يو هم په کې تقريظ دی . تقريظ په ادبــي کــره کتنــه کــې دهنراو ادبي آثارو دلنډې پيژندګلوی په زړه پورې ډول يا ژانردي ، زمــوږ پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو کې دغه کره کونکي ژانر زیـاتره د ادبـي آثـارو او ایجـادي پدیـدو د ستاینې لمنې ته لویدلي دی، په تیره بیا له دغه علمي اواهم ډول څخه پـه دې وروستیو کلونو کې حتې دعلمي ترفیعاتو په ترخ کـې (هغـه هـم پـه علمـي موسسوکې) ډیره ناوړه ګټه اخیستل شوې ، په دې مانا چـې لـه دغـه ژانـره یوازې دستاینې لپاره کار اخیستل شوي، په دغو تقریظونو کې داثرد جـوهراو ارزښت په باره کې څه نه لیدل کیږي ، همداده چې دغو ستاینو دمعاصرې کره کتنې پردغه ژانر باندې منفي اغیزه کړې ده . داسمه ده چې یولړ په زړه پورې کره کتنې په دغه برخه کې هم دپـاملرنې وړدي اوهـم پـه دغـه برخـه کـې ترسترګو کیږي ، چې هغه هم په لږو کې راځي . په پښتونخوا کـې دغـه ژانـر ډیره ښه وده کړې ده ، ماناداچې دتقریظ لیکوال په دې پوهیږي چې له دغـه ژانرڅخه د یوې ادبي پدیدې دپیژندلو په برخه کې په هغـه شـان چـې وړده کارواخلي او یوشمیرتقریظونه په علمي اصولو برابر لیکل شوي دي ، موږ دلته دوه تقریظونه چې یو دسائل پرشعرې جونګ (دلمبو پـه سـورې) دسـعدالله جان برق اوبل پر(خوشال فرهنګ) باندې د قلندرمومند تقریظونه دي راخیږو .

دلمبو په سورې، هغه شعري جونګ دی چې دپښتونخوا په ادبیاتو په تیره بیـا دشعرپه ځلاند بهیرکې خوږ ژبي شاعر رحمت شاه سـائل ویلـي دی . پردغـه اثرباندې لیکل شوي تقریظ دکره کونې پـه لحـاظ پـر دوو اساسـي څیزونـو راڅرخي چې یویې شاعر او بل دهغه هنردی . خو له دي سره باید دا ووایو چې ترلیکوال هم زیات دهغه هنر ته وقف شوی دی ، دسائل دژونـد پـه اړه چـې هرڅه ویل شوي ، هغه بې لامله او بې دلیله نه دي ، په تقریظ کـې هـم لویـه ځانګړنه هم داده چې لیکونکی یې باید داثرپه اړه په خپله له هغو دلایلـو کـار واخلي چې په دغه اثرکې ترسترګوکیږي . دسائل ددغـه اثردتقـریظ لیکـوال لیکي : «سائل زما په خیال(اودې خیال کې ډیره دنیا ماسره اتفاق لـري) کـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه شاعردی چې د ژوندي پاتې کیدو دپاره دی ، دورکیـــدو، هیریـــدلو اوفنـــا کیدلو دپاره نه دی .

زما ذهن دمرګ نه دی نه به مړشي   دومره ده چې داوختونه بــه یــې شــل کړي

په سائل غریب باندې هم وختونو شې لوبې وکړې چې څه یې زده وو هغه یې تمام کړي خوکوم چې یې پرې بائیلواصل کې داوخت لکه دهرظالم وخــت بــې شرمه هم دی اوبې وقوف هم، ښه ورته پته ده چې ددنیا ابتدا یزیــد لګیــا دی حسین وژني خو چې څومره یې وژني نو حسین دومره ژوندی کیږي اویزید مړ

---

(۱) لطیف بهاند ، (ژباړه دمخکښ ادبي نقد په باره کې) زیری ، (۲-۳) ګڼه ۱۳۶۳ کال.

کیږي ... (۱)

بل ځای همدغه لیکوال په دغه اړه خپلو خبرو ته دوام ورکوي :

« دسائل آواز او شعر چې خپلوکې سره دومره لازم او ملزوم دي ، نودهغې هــم وجه ده . دده په شعرکې چــې دوخــت د زړه چــاودون ، دردونــو، ازمــانو نــو اوحسرتونو کوم زبیرګی دی ، دده اواز قطعی داسې ښکاري لکــه چــې دهغــې صوتي شکل و، لکه څه رنګ یې چې دشعرونو نه وینې څاڅي ، دغسې یــې د آواز نه هم وینې څاڅي اودا ځکه چې ددغه دواړو سرچینه یعني دسائل فکــر هم په وینو الواني دي . سائل چې په ترنم خپل کلام وایــې نــوزه اکثرداســې محسوسوم لکه چې دده په زړه کې چا خنجربنځ کړي دی او هرڅه تــرې نــه زخمي زخمي راوزي :

وړې مې د روح جنازه چرته دخندا پراوړو

په وینوسره دې ترې شینکی شینکي خالونه نه شي   (۲)

نوموړی لیکوال په همدغه تقریظ کې د سائل دغزل په اړه لیکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« پښتو غزل ته دشلمې صدۍ ددې اخرې دور صحیح نماینده غزل ویلي شو ، او بیا دشلمې صدۍ ددغه غزل نماینده شاعر زما په خیال کې رحمت شاه سائل دی . دزلف اورخسار خبرې چې کوي نو په لاشعورکې یې دتیرې او رنړا احساس هم موجود وي ، چې دګل خبره کوي نو دازغي ازغي ماحول په حواله یې کوي ، دسائل غزل دپښتو دناوې نکریزې دی، خودا نکریزې په اسانه نه دي راغلې چې دده فکر اواحساس ټکیدلی دی ، اوړه شوې دی ، په اوښکو لوند شوی دی . اغږلی شوی دی ، نو هله ترې دا دومره ښایسته رنګ راوتی دی . ددې ښایسته رنګ یوه نمونه :

په تسنو وسنو سپورو زلفوکې دی سره ګلونه

دچا مزارته د زول په شپه ډیوې بلې کړې (۳)

لکه چې پخوامې هم ویلي وو د برق په تقریظ کې د یوعلمي او انتقادي تقریظ نښې نښانې په هراړخیزه توګه ترسترګوکیږي ، که چیرې زموږ پښتو کره کتونکي او یا په بله مانا پرادبی آثارو باندې تقریظ لیکونکي همدغه تګلاره په دغه برخه کې له نظره ونه غورځوي زه فکرکوم چې په دغه انتقادي دود سره به مو دتقریظ لیکنې حق په سمه توګه ور ادا کړي وي. ځکه زه خو په دې نظریم چې په تقریظ کې ددې پرځای چې په عمومي او تیوریکي مسایلو باندې خبرې وکړو ، ښه به داوه چې تقریظ دټاکلي اثر ماهیت ، ارزښت او اهمیت ته ونده کړو . لکه چې ما په پیل کې اشاره وکړه چې زموږ ستونزه په دغه برخه کې دانه ده چې څنګه تقریظ ولیکو ، بلکې ستونزه په دې کې ده چې زموږ پښتو ادبی مرکزونه لکه کابل ، جلال آباد ، کویټه ، پیښور کندهار له یوه بل سره په رابطه کې نه دي او موږ د یوه اوبل له کارونو څخه ناخبره یو. په لرو ادبی لیکنو کې د عصر دادبیاتو روح چلیږي ، زموږ دابرخه له ټولې نړۍ او دنړۍ له ادبي جریانونو سره په تماس کې ده ، همداده چې زموږ هم زیاته تمه ترې کیږي. له بله پلوه داهم باید ومنو چې دا کار دپښتنو لیکوالو په دوامدارو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو پورې زياته اړه لري ، دلته مورد داسې کره کتونکي لکه قلندرمومنـد لـرو چې دکره کتنې په برخه کې دده هڅې اويو لړعصري اونوي کارونه، هغـه څـه دي چې مورډ کره کتنې په برخه کې له نړيوال ادبي بهيرڅخه خبروي . دی په دغه برخه کې دستورې ځای اوحثيت لري ، هغه چې دکره کتنې په برخه کـې همدا اوس ژوندی او روزونکي قلم خو ځوي، پر (خوشال فرهنګ) بانـدې يــې په زړه پورې تقريظ ليکلی چې يوه برخه يې دلته له خپلې موضوع سره په تړاو کې را اخلو: « دافرهنګ صرف په هغوتوريو مشتمل دی چې پــه کليـات کــې راغلي دي، دخوشال بابا ډيرناوياته توري دهغوی په نورو تاليفاتوکې هم شـته خدای پاک د مغموم صاحب او ځلمي کول نورو ملګرو لره

---

(۱) رحمت شاه سائل ، دلمبو په سوري ، پيښور ، ۱۹۸۵ کال (۶) مخ
(۲) همدغه اثر (۸) مخ .
(۳) همدغه اثر (۱۰) مخ .

توفيق ورکړي چې هغوی دخوشال بابـا دمکمـل فرهنـګ دترتيبولوکـار پـه کاميابی ترسره ورسوي او داکارترهغه وخته جاري وساتي ترڅـو چــې زمــوږ دټولو کلاسيکو ليکونکو ژبه مورږ ته واضحه او صفا شوې نه ده . »(۱)
او راځو بيرته افغانستان ته، هلته چې دتحول د رســالت دنـده ور دغــاړې ده اودهغې پربنسټ خپله دنده پرمخ بيايي . په افغانستان کې د پښـتوادبی کـره کتنې دبهيردوه اړخه دياودلو وړدي ، يو داچې په دغه بهيرکې دتيرو کره کتنو دود ته وده ورکړه شوې او بل داچې دغې ادبي پديدې ته په يوه ټاکلي ســازما ن (ليکوالو اتحاديه) له لارې د يوې مودې لپــاره د ودې لار پرانيسـتل شــوه چې زمورږ زياتی خبرې هم کيدای شي پردغه دويم ټکــي بانــدې راوڅرخــي . دليکوالو داتحادېي په جوړښت کې يوه څانګه دکره کتنې پــه نامــه پــه ۱۳۶۰ کال کې رامنځ ته شوه . ددغې څانګې مهم اهداف يوازې زمــوږ دپښــتواودرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبیاتو دکره کتنې دمختلفو ژانرونو وده وه چې په دغه برخه کې یـې یـو لـړ انتقادي هلې ځلې هم وکړې . په دي مانا چې ددغې ځانګړې څانګې لـه خـوا دکره کتنې د ودې لپاره دملي سیمنارو په سویه پوهان اوکره کتونکي دې تـه وګمارل شول چې باید دمعاصرې کره کتنې دسمت ټاکلو روښانه لرلید وټاکي . یا په بله مانا تصمیم داسې و چې کره کتنه باید دادبي بهیر په برخه کې دیـوې اړتیا په توګه خلکو ، لیکوالواو شاعرانو ته ور وپیژندل شي . چې په دغه برخه کې د ژوندون مجلې دوو ځانګړو ادیشنو (پښتواودري)خپل رسالت ترسـره کړ. زیات شمیر انتقادی مقالې دهغو له لارې دپښتو کره کتنې پـه برخـه کـې خپرې شوې . همداسې کله چې د لیکوالو اتحادیې او په تیره بیا دکـره کتنـې پربهیربآندې خبرې کوو ، ښه به داوې چې یوڅه پرهغو لیکنو باندې رڼا واچوو ، هغه چې زموږ د فني او غیرفني (مسلکي او غیرمسلکي) لیکوالو له خوا لیکل شوې دي.

د ژوندون مجلې دکره کتنوپه لړکې ترټولو دمخه زموږ مخ ته هغه کـره کتنـه راجوتیږي چې زموږ دنامتو کره کتونکي اسـتاد روهـي (*) لـه خـوا د امـین افغانپور پر (دبنګوبوټې) نومې کیسه باندې لیکل شوېده . روهي ددغې کیسې په اړه دیوې عملي کره کتنې په ترڅ کې لیکي : « ... د بنګو بوټې په داسـتان کې واقعیت ښه ښکلي اوپه ایستیتکي بڼه تمثیل شوی دی، عواطف ، تخیـل ، اندیښنه ، روحیاتي حالات ، حافظه، ټول په هنرمندانه توګه په داستان کې په اورګانیک ډول سره ترکیب شوي دي ، په دغه داستان کـې بـدیعي یـاهنري خصوصـیات ډیربـارز او څرګنـد دی . د داسـتان عبـارت ښـکلی ، روان او دتشبهاتو او نازکو خیالونو له پلوه غني دی. لیکوال د صحنو په توصـیف کـې لوی لاس لري اجازه راکړئ چې دمثال په توګه د (بنګړې) دنڅا او ښکلا تابلو یوځل بیا له نظره تیره کړو : چې هروار به هغه نڅیدله ، هیڅوک به نه پوهیدل چې ژر یې دڅه شي او کومې ښکلا سـتاینه او صـفت وکـړي . دخـواږه آواز،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دصافي مرى او جګي غاړې ، دتورو اوږدو زلفو او کړو وروځو اوکه دِغتوبادامي سترګواو سرو له شاتو ډکو شونډو اوکه دمرغلرې په خيرغاښونو اوبالاخره دنری او لښتي په شان ملا ... او داټول شيان وو چې له مزدور او بزګر سمندر بلکي ډېم سمندر چې هرچا يې به مجلس کې دکيناستو هيله درلوده دښار ...

زموږ يو شميرداستان ليکونکي کله کله د ډيالوګ په برخه کې مصنوعي ژبه کاروي، خو په دې داستان کې د ډيالوګ ژبه طبعي ده اودکرکتر له سويې اوحرفې سره عياره شوې ده . د داستان ژبه که څه هم په عمده توګه معياري ده خو دمحلي لهجې تاثير په کې له ورايه څرګند دی.

---

(۱) يارمحمد مغموم ، دخوشال فرهنګ ، پېښاور ۱۹۸۵ کال (۷) مخ .

(*) زما په نظر استاد روهي دافغانستان په اوسني کره کوکني ډګر دبيل دريځ اونظر خاوند کره کتونکی دی. ځکه موږ په افغانستان داسې کره کتونکي چې دهغو مسلکي او تخصصي برخه د يوازې کره کتنه وي، نه په دري اونه په پښتوژبو کې درلودل، په تيره داسې چې هغوی د په لويديزو زده کړو اوتجربو سمبال وي. دی په معاصرو پښتو ليکوالو دکره کتنې په برخه کې هغه ليکوال دی چې دده د هڅو په برکت مو دنوې کره کتنې له ميتودونو او په تيربيا دعملي کره کتنې له اصولو سره آشنا شو ، ځکه نو زه ده ته د هغه دميتود له مخې عالم کره کتونکي يا نقاد وايم . دعالم اوهنرمند نقاد ترمنځ لوی توپير همدا دي چې دعالم کره کتنه په ثابتواصولو اواستدلالونه باندې ولاړه وي .

دداستان جوړونکي عناصر لکه زمان، کرکټرونه ، پيښې اوحوادث خبرې اترې ، توصيف، او روايت په بشپړه توګه مراعات شوی دی. اما سره له دې سرې نه شي کولای د (بنګړې) له سرنوشت سره بې علاقې پاتې شي . موږ ګورو چې دغه ښکلې ډمه يو وخت (دسمندرسپيلنی وه اوخپل ټول ژوند يې دسمندر دپښو خاورې ګرځولې و...) بيا بنګړه ورکه شوه او ورپسې دلاتو بچې سندرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـه ګډيدلـه ، دداسـتان پـه وروسـتۍ برخـه کـې ګـورو چـې (بنګـړه) دسمندرپوښتنې ته روغتون ته راغلې ده خودا ځل هغه بدرنګـه او خیرنـه ده ،آیا په وروستۍ شیبه کې (بنګړه) په رښتیا سمندر استاد تـه لاس پـه نامـه ولاړه ده اوکه داخیال و؟ که خیال نه و نود (بنګړې) لاسـونه څنګـه دخیـرو یوې پیرړې پردې اوچاودو پوښلي وو. داکوم احساس یا کومه انګیزه وه چـې (بنګړه) یې د سمندر استاد پوښتنې ته وهڅوله ؟ زماپه فکر دابرخه څـه تتـه ده . که روغتون ته دبنګړې راتګ یو خیال و، نو بیا دا عبارت څه مانـا لـري « چې ښې یې سترګې وغړولې اوبیایی پاکې کړې (بنګړه) یي په تورتیکرې کې مخې ته ولاړه وه ، دادیره نه وه ، دا د روغتون کوټه وه » او وريسـې حـوادث (بنګړه) له خیال نه دواقعیت ډګر ته راباسي . داسـمه ده چـې د (بنګـړه) د داستان فرعي کرکتر دی خود هغې په کړو وړو کې ډراماتیک بدلون هرو مـرو په ذهن کې پوښتنې راولاړوي او لیکوال باید دلوستونکو یا اوریدونکو توقعاتو ته پیشبین وي.

نتیجه : داستان دبدیعي یا هنري خصوصـیاتو اوتکتیکـي اړخونـو لـه پلـوه معیارونه پوره کړي دي، اما دمفکورې په لحاظ لوستونکي یـا اوریـدونکي لـه پوښتنوسره مخامخ کیږي . که اصلی مفکوره د بنګو بوټي نه وي نو بایـد چـې عنوان ته تغیرورکړ شي ، که هدف د هنرمند دبي قدرۍ او سـپکاوي تشـریح وي نوښايي چې دابرخه انلارج شي او د اوج ټکي همدغه ځای ته رانقل شـي. » (۱)

ددغې کره کتنې دهراړخیزې لوستنې په پایله او دکره کتنې د آرونو پـه پـام کې نیولو سره دی نتیجې ته رسیږو چې روهي هرڅه وایی دهغـو روزنیـراړخ ډیرپیاوړي اومهم دی ، ځکه چې هغه دهرهنري اثر دکره کولوپه ترڅ کې لکه زموږددغه یو شمیرپه نامه لیکونکی او کره کونکي د لیکوال سـترګو تـه نـه ګوري بلکی دهغه له هنراو د هغه د ایجاد له پروسې سره سروکار لـري. چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده دغه دريځ مورږ ته دی يولوی اومهم افغاني کره کتونکي په توګه رمورږ مخې ته دروي. استاد روهي دا ډول زيات شمير کره کتنې د کابـل مجلـې ، زيـري جريدې ، او ژوندون مجلې له لارې زمورږ په واک کې راکړې . برسـيره پـردې استاد روهي په پښتومعاصره کره کتنه کې د (انتقادي مرکې) لـه بنسـټوالو څخه هم دی . دغه ژانر دځپل ماهيت له مخې دادبي پديدو دماهيت دپيژندلو په برخه کې يو اغيزناک ژانردی چې يو شمير بيلګي يي په بيلابيلو وختو کې د زيري جريدې له لارې خپرې شـوې دي ، ددې لپـاره چـې د اسـتاد روهـي پرانتقادي مقالو برسيره مو دهغه دغه جالب ژانر هم لوستی وي يوه بيلګی يې له زيرې جريدې څخه دلته له ګرانو لوستونکو سره شريکوو .

« زرګ : څو ورځې مخکې مې استاذ په لاره کـې وليـد ، مـا ورتـه وويـل : استاذه ، زه چې ستا خوندورې علمي مقالې لولم نو دليکـوالی شـوق را سـره پيداشي ، کله کله خپل سر په سوک وهم چې شپه ورځ مطالعه کوم خـو يـوه مقاله هم نه شم ليکلی ، تا سو لطفاً مشوره راکړئ چې خپله لومړی مقاله دڅه شي په باره کې وليکم. استاد بې اختياره له خنـدا شـين شـو او يـوه شـيبه وروسته يې په متې خواری خپله خندا کنترول کړه . دټوکې په لهجه يې وويل : داستاخبره دي ته پاتې کيږي چې ووايې ډيرورږی يم خو لطفاً مشوره راکـړئ چې څه شی خورم ؟

زه نه پوهيږم چې تاته کومه غذا خوند درکوي ، اوکه په دې وپوهيږم نو بيا لـه جيبه نه يم خبر ، که رښتيا

---

(۱) سرمحقق روهی ، (دبنګو بوټي داستان ته يوه کتنـه) ژونـدون ۱۳۶۲ کـال (۵-۶) ګنـه (۹۲) مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

درته ووایم داستاد په ټوکه کې مې صمیمیت او زړه سوی ونه لید لو چپ پاتې شوم او څو دقیقې وروسته مې په مخه ښه ورته وویل :

سنک :کله چې د لیکوالی خبره رامنځ ته شي ، نوماتـه د (جـارج برناردشـاو) ټوکه رایاده شي، وایی چې یو

یومبتدی لیکوال خپله مقاله (برناردشاو) ته وښوده ، برنارد شاو دمقالې له لـو ستلو وروسته لیکوال ته مشوره ورکړه ، چې دغه مقالـه دې لـه ځـان سـره وساته اوهغه وخت یې خپره کړه چې دلیکوال په توګه پیژندل شوی بی اوښـه شهرت دې پیدا کړی وي.

زرک : زه هم له همدې سببه هڅه کوم چې لومړی مقاله مـې ډیـره ښـه وي ،یوځلې چې شهرت پیداکړم بیا نو د ورځپاڼو ا و مجلو چلونکي مضمون ته نـه ګوري بلکی لیکونکی ته ګوري . ارزان او مبتذل موضـوعات خودډیرزیـات دي اوهغه دچا خبره (په موضوعاتو یې پټې کرلي دینه !) ځینې لیکوال چې فقـط دحق الزحمې دپاره لیکنې کوي په ډیرو عـامو او سـاده موضـوعګانو بانـدې لیکنې لري اود خیړنې نوم هم وربانـدې ږدي ، لکـه پسـرلی ، دشـاعرانو پـه نظرکې ، توره او میړانه په پښتوادب کې ، ادبیات دټـولنې پـه خـدمت کـې ، دښځې مقام ، دمورمقام ، دعلم اهمیت ، ښه کوئ بدمه کوئ ، اوداسـې نـور » (۱)

استاد چې کوم څه دخپلو انتقادي افکارو په ترخ کې وړانـدې کـوي ، هغـه د لیکوال او ایجادګر دقریحې هڅونـه ده چـې هغـې تـه پـه ځـانګړې علمـي اومنطقي درک سره وده ورکوي اوتګلوری یې ورته ټـاکي ، روهـی تـه هرچـا درناوي کاوه ،ځکه چې هغه په خپل ادبی اوځاني ژوند کې دچا خبـره بالفعـل اوبالقوه یو ښونکي و، هغه خپل قلم دادبي جهاد لپاره و کاراوه او غـه ټکـی ده هم عملاً په پښتو ژبه اوادب کې له پامه ونه یوست لکه چې بلنسکي ګوګول ته په خپل یوه لیک کې لیکې وه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... زموږ لپاره دشاعر، اديب ، او ليکوال نوم دهرجنرال اومنصـبدار دالقـابو او درشيونه لوړدی . همدا دليل دی چې که شاعراو اديب د زيـات لـوړ هنـری استعداد خاوند هم وي ، ولی لږ مترقــي وي ، ټولنــه هغــه تــه احتــرام کــوي اودشهرت خاوند کيږي ،اما که شاعر، اديـب او ليکـوال د دربـار، حکومـت او کليسا ستاينې پيل کړي ، نو ګڼلی شهرت ډير زر له لاسه ورکوي ، دمثال پـه توګه ډيره ښه نمونه پوشکين کيدای شي . » (۲)

او استاد روهي ديوه رښتينې اديب اوکـره کتـونکي ټـولې علمـي ځـانګړنې درلودې ، دده زياتر ه ليکنې په (ادبي څيړنې) نومې کتاب کې راغلي دي ، پـه دغه ترخ کې دده يوه ليکنه چې « په ادبی کره کتنه کې د ولـې ؟ څـومره او څنګه » پوښتنو ته ځوابو نه دي په ځانګړې توګه ديادونې وړ ده .

په افغانستان کې دکره کتنې په برخه کې د نوميالی ليکوال ابـراهيم عطـايی ليکنې هم ديادونې وړدي ، عطايی صاحب ، دليک او ليکوالی له مخې زمـا پـه نظر په تاريخ ليکونکو کې راځي ، ادبی او انتقادي ليکنې يې ددغه مسلک پـه انډول په دويمه برخه کې دي ، خوداچې يو شمير ليکنې يې په دغه دوره کــې له موږ سره شته ، همداده چې دهغو له مخې دی له موږ سره دبحث دموضـوع په توګه ديادونې وړدی . لکه ما يادونــه وکــړه ، دی يــو ښــه فولکوريســت او دټولنيزو ليکنو په برخه کې هم لوی لاس لري ، همداده چې زمــوږ لپــاره دده هراړخيز والی دا اجازه نه راکوي چې ده ته بايد يوه څانګــه ، يــو تګلــوری او يورشته په ګوته کړو ، ده هم له پورتنيو ليکوالــو ســره پــه يــوه وخــت کــې پريوشمير پښتو ايجادياتو باندې ليکنې کړي چې دهغو له مخې موږ دی د کره کتنې په معاصر بهيرکې را داخلوو ، ده برسيره پردې چې پښــتوادبی آثـاريی نقد کړي ، پريو شمير باندنيو آثارويې هم نقدونه اوانتقادي کتنې کړې دي چې په دغه برخه کې يې دا لاندې کره کتنې په ځانګړي توګه ديادونې وړدي لکه : دامانت پرناول کره کتنه ، دمامونی پرناول کره کتنه او دامانت لـه نـاول سـره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهغه مقایسه ، دتربور پرډرامه کره کتنه ،رحمان کورونـه ، د ارهـټ منګـوټی چورلي ... اوداسې نور ، په همدې توګه عطایي صـاحب پریـو شـمیر بانـدنیو داستانو هم کره کتنې کړې دي. چې جنګ او سـوله ، د رابنسـن کـروز ادبـي داستان او نور په دغه ډله کې راځي . ترکومه ځایـه چـې ماتـه ښـکاره شـوه پرخارجی ناولونو باندې کره کتنه یې یوازې دیوې معرفۍ په کچه کولای شـي لوستونکي ته معلومات ورکړي.د رابنسن کروزو د ناول په معرفي کې دغه ټکی مور ته څرګندیږي ، دلیکنې پیل یې یوه مقایسوي

---

(۱) زیری (اوونیزه) (۳۲- ۳۳) ګڼه . ۱۳۶۴ کال (۱) مخ
(۲) بلنسکي ، ګوګول ته لیک ، دنورزي ژباړه ، ژوندون. ۱۳۶۳ کال ، (۵-۶) ګڼه (۴۹) مخ .

خیړنه ده ، چې له سرلیک سره خپل ارتباط په کمزورې توګه ساتي ، کیـدای شي په دغه اړه داخبره وکړو داچې لیکوال له خارجي ژبو او په تیره بیا د ناول له اصلي ژبې څخه لرې و ، ځکه نو نه دی توانیدلی هغه څه چې موږ لـه خپـل یوه لوی لیکوال څخه تمه درلوده ، زموږ په واک کې راکړي. په هرډول دعطایي صاحب کره کتنې دخپل اهمیت لرونکې دي دی دخپلې دغې کره کتنـې پـه پیل کې لیکي : « له دغسې داستانوڅخه یـوهم د اوولسـمې پیـړۍ دمعـروف انګلیسي لیکوال دانیل دفو رابنسـن کـروزو دی چـې نړیـوال شـهرت لـري اودټولنپوهنې ډیرو خیړنکو ددغه داستان په هنـداره کـې دانسـان دټـولنیز تکامل مضمون خیړلی دی، او داهغه لومړنی اثردی چې مضمون یې دلرغـوني یونان دمعروف داستان (اوډیسې) سره مقایسـه کیـږي . رانسـن کـرو زو د اوډیسې د داستان قهرمان اوډیسـوس پـه شـان یـو بیړیـوان دی چـې پـه سمندرکې یې بیړۍ په ختونوزې اودی ټاپو ته ځي ... » او دلیکنې په پای کې بیا لیکي : « دا داستان دنړۍ په ډیرو ژبو ژباړل شوی دی ، اود ادبیاتو خیړونکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويلي دی چې دحکايتي فورم ادبياتو په چوکاټ کې دا داستان يو مکمل نـاول دی . داپه دي مانا چې په هغه کې عيني واقعيتونه د ذهنی جرياناتو تابع شوي نه دي اودتاريخ دقانونمندۍ د اصولو په مراعات ماجراوې په کې ځـای شـوې دي. » (۱)

کله چې د ددغو آثارو په اړه دعطايی صاحب ليکنې لولو، هغه مونږ ته يوه انتباه داسې راکوي چې داډول آثاردنړيوالو شهکارونه په لړکې راځي ، همداده چــې په ډيرو وختوکې لويديز کره کتنونکي هم په دي نه دی توانيدلی چــې دهغــو جزيات بايد دخپلو لوستونکوپه واک کې ورکړي ، له بله پلوه يوه بله داهــم ده چې ژوند روان دی ، دا آثار د هرې ورځې په تيريدو سره په نوي پوهه او نــوې ليد سره لوستل کيږي، شنل کيږی او هغه رازونه چــې پــه کــې دي ورو ورو را سپړل کيږي ، دلويديز زياتره داستانو نه د داستان ليکنې په لوړو مهــارتونواو هنري نوښتونوسره ليکل شوي آو داوډون ډول يې هم کله کله خپله پيچلتيــا لري ، له بلې خوا دا خبره هم ده چې ژور انعکاسات په کې شوي چــې ژورې او دوامدارې کره کتني ته اړتيا لري څــو پــه دغــه اړه خپــل کشــف دمنطــق او استدلال او عينيت پراساس برابرکړای شي.

له دی ټولو سره سره با يدووايو چې عطايي صاحب دپښتو کره کتنې په تــرڅ کې دپاملرنې وړ کار کړي او ليکنې يې په دغه برخــه کــې دځــانګړې يــادونې وړدي. د (ارهټ منګوټی چورلي) پرداستان يې کره کتنه خپل جالبيت لري ، لکه چې ليکي : « دپيښور د داستان ليکونکو پــه آثــارو کــې ددغــو منــاظرو انځورونه ډيرجالب دی ، خود کمبود برخه يې داده چې په داستان کې دپيښــو علتونه چي ټول دعينی قانونمندۍ په چوکاټ کې تحليل کيدی شي ، کله کله په بې پروا دتخيلاتو تابع کيږي، اوډيرې ورکې لارې په مخ اخيســتل کيــږي . دعايشه ملک داستانونه هم ددغو ښکلاوو او کمبودو نو څخه بې برخې نه دي ، ددغې مجموعي په داستانو نوکې د (ارهټ منګوټي چــورلي) داســتان يــوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډيره عمده او مهمه موضوع احتوا کوي ،په دغـه کـوچني داسـتان کـې ددې واقعيت ډيره ماهرانه عکاسي شوې چې څرنګه دتاريخ دوه غټ پړاوونه يعني دکلي شډله فيودالي اود ښار محيله بورژوازي په ټکرکـې راخـي . د داسـتان ليکوالو يعنی عايشه ملک يوازې ما جرا بيانوي اودخپل بيان لپاره ښکلي ادبي او ژبني ترکيبونه ــ استعارات او تشبهات راوړي . او هدف يې دادی چـې ددې په اصطلاح دخوارانو پرحال د بډايانو عواطف را اوچت کړی ، خو په آګاهانه تـو ګه تردې کوچني هدف پورته ديوډير لـوی هـدف لپـاره کـارکوي. ليکوالـه دطبقاتي تضاد او طبقاتي جنګ دمقولو له مفاهيمو څخه خبـره نـه ده اوپـه رفورمستي طريقه دټولنيزو مسايلو دحل فکر کوي... »(۲)

په پای کې بايد ووايو چې د عطايی صاحب کره کتنې زمـوږ دکـره کتنـې پـه بهيرکې په تيره بيا هغه چې د

---

(۱) ابراهيم عطايی ، (د رابنسن کرو زو ادبي داستان ...) زيری ، ۱۳۶۳ کال (۳۴-۴۴) ګڼه .

(۲) عطايی (دارهټ منګوټي چورلي پرداستان کره کتنه) کابل مجله ، ۱۳۶۳ کال (۱۱-۱۲) ګڼه (۵۶) مخ

باندنيو داستانو دپيژندنې په برخه کې يې ترسـره کـړي سـتراهميت لـري. دعطايي صاحب ليکنې لکه د روهی صاحب دهغو په شان ډيرې مسلکي نه دي ، ځکه نو دی هم موږ په هغو ليکوالو کې شميرو چې دځيړنې ساحه يې علـوم ادبيه کيدای شي ځکه چې دی هم لکه زموږ لومړني ليکوال پرادبي بوختياوي.

برسيره نورې هغه هم لري ځکه دی هم په بيلابيلو برخو کې ليکنې کوي.

له عطايي صاحبه چې راتيرشو ، زموږ ددغه عصر دکره کتنې پـه دغـه تـاوده بهيرکې زموږ ددغه عصر د ځوان ليکوال لطيف بهاند ليکنې راځي چې دلتـه يو ه لنډه کتنه ورته کوو. لطيف بهاند په ځوانو ليکوالو کې يوازنی ليکـوال دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له کره کتنې سره سرکار لري او په دغه برخه کې په عملـي توګـه ديـوه ژوندي او هڅاند ليکوال په توګه دپاملرنې وړدی ، داسې ښکاري چې دی هـم هڅه کوي په دغه برخه کې ديوه مسلکی ليکوال په توګه ځـان را وځرګـوي ، يو شمير ليکنې يې تراوسه دهيواد په مطبوعاتو کې زما پورتني ادعا تـه يـو لامل کيدای شي . جالبه خو داده چې دم ګړۍ په يو شـمير زړو پـالو کنګـل فکرو ليکوالو او شاعرانو باندې نه دي ښه لګيږي او نه دده ليکنې ځکه چې دي په خپلو ليکنو کې د تقليد او پيښو پرضد په بې صبری سره انتقاد کوي او کله کله خو دشاعراو ايجاد ګر عيبونه په علني انتقادي محافلو کـې ددوی پـرمخ راباسي . دی په ادبي برخه کې د کميتي ودې پلوی نه دی ، ځکه يې په زيـاترو ليکنو کې ټينګار پر کيفيت باندې دی. دی کله کله ځينې جالبې خبرې کـوي دبيلګې په توګه يوه يې داده چې : « موږ ته دوه ، دری سـوه تـش پـه نامـه شاعران په کارنه دي ، موږ يوازې دری او څلور (شاعرانو) ته اړتيا لـرو » ددی مانا بيا دکيفيت وده او بسياتوب دی . دبهانـد زيـاتره کتنـې لـه اوښـتيايي (انقلابی) بهيره را په ديخوا دهيواد په مجلواو نورو خپرونو کې خپـرې شـوې دي، دده ادبي اوانتقادی مقالې هم زياتره د راديو افغانستان له ادبي پرګرامو، دکابل پوهنتو ن د خپرونې (احتماعي علوم) (کابل مجلې) (زيرې) جريدې له لارې خپرې او چا پ شوې دي. دده په ليکنو کې دده يوشمير ژبـاړې چـې زياتره يې له فارسي ژبې څخه شوې هم دیادونې وړ دي. دده په ليکنوکې دغه لاندې ليکنې يادونې وړ دي لکه : د سليمان لايق پر کيـږدی کـره کتنـه ، (دمارخي ناول) سريزه ، قتيل پر (انقلابی نغمې) نومي اثر باندې کـره کتنـه ، دامين افغانپور پر (بنګلو بتې) لنډې کيسې ته يوه کتنه او نورې په ځـانګړې توګه ديادونې وړدي . دلطيف بهاند يوه انتقادي مقاله چـې زمـا پاملرنـه يـې وراړولې هغه (پښتو معاصرو ادبياتو ته کتنه) ده ، له دغې مقالې څخـه مـوږ ترهرڅه دمخه په افغانستان د کره کتنې برخه را اخلولکه چې دی ليکې چـې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو معاصر ادبي بهيرکې کره کونه له څلويښتمو او پنځوسمو کالونو راپيل کيږي ، او خپل استناد يې هم د استاد حبيبي پرهغو ليکنو کړي ، هغه چې پـه طلوع افغان اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. دده داخبره که څه هم د بـل پرحواله کړې ، خو زما لپاره يوڅه دتامل وړده ، ځکه چې پښتو کره کتنه د يوه پراخ بهير په توګه خپل برخليک له پښتو ادب سره يوځای پيل کـوي ، داهـم داسې يو علم دي چې د نورو علومو لکـه فزيـک ، تـاريخ ، رياضـي غونـدي دپرمختګ بهيروهي ، په دعه اړه هم موږ بايد په دې باور ولرو چې کـره کتنـه يوازې دمعاصريت زيږنده نه ده ، بلکه په معاصريت کې خپله بنه لـري . مـوږ دخوشال انتقادي نظريات اوياد هغه عملي کره کتنه له اوسني معاصرې کتنې سره په توپيرکې نه وينو ، موږ چې کله په پښتوکره کتنه او دهغې په بيلابيلـو پيرونو باندې خبرې کوو ،هغه پرته دخوشال له نظرياتو داسې نيمګړې ده لکـه چې يو څوک د نړيوالې کره کتنې مطالعه او تشريح د ارسطو لـه (پوييتـګ) څخه پرته وکړي.

دبهاند دغه مقاله جالبه ده ، په معاصرو انتقادي مقالو کې په ځانګړو مقالو کې راځي ، زه يې يوازې دلته د وروستي برخه ، هغه چې ليکوالو اوشاعرانو ته يـو لړوړانديزونه له ځان سره لري را اخلم :

« خو دکره کتنې دکار دښه دوام لپاره څوسپارښتنې ضروري دي :

١ــ په نقد کې بايد د تقريظونو او تشو انډيواليزو ستاينو کډې ور بارشي .

٢- دداسې خبرو لمنه دې ورټوله شي چې مثلاً : دا شاعرځوان دی ، دی ته څه مه وايئ ، دابل سپين ږيری دی ، دابـل دلسـو نسـخو درلـودنکی دی ، دابـل غيرمتعهد دی څه مه ورته وايئ چې زړه کې يې څه ونه ګرځي ، دابل متعهـد دی خوابدی او په قهرنه شي .

٣ــ دنقد بايد ديوه ادبي جريان يا يوه ادبي ښوونځي په رڼا کې نـه وي ، ځکـه زموږ ادبيات لاتراوسه دې پړاو ته نه دی رسيدلي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ـ نقد باید له مسابقو اوجایزو څخه لکه هغه شیان چي اتحادیه یې هم کــړي ونه ژغورل شي ، دشعرمسابقې شته ، د داستان شته، دماشوم دادبیاتو شــته ، خو نقد هیرشوی دی .
۶ـ ګران ناقدان دې د اشخاصو په خپګان پسې نــه ګرځــي بلکــي زیــار دې وباسې چې دا ولس د عمومي فرهنګ دخپګان سبب نه شي . »(۱)
په پورتنیو پیشنهادونو کې دلومړي هغه په اړه داخبــره دیــادولووړ ده چــې د (تقریظونو) کډې باید بارنه شي ، بلکې دهغو لیکنو کډې باید بار شــي چــې د کره کتنې په نامه وي ، خوتقریظ نه وي. موږ دتقریظ پراړتیــا او داچــې دکــره کتنې یو مهم ژانردی هم باید پوه شو ، تقریظ د یوه اثر ډیــره مهمــه او اړینــه برخه په لنډو زموږ په واک کې راکوي ، تقریظ باید وي خولــه انتقــادي اړخــه باید کمزوری اوستاینلیک نه وي اونه باید له موضوع دباندې مسایلو تــه وقــف شي .همداسې دځلورم وړاندیز په اړه هم خبره یو څه ګونګه ده ، زما پــه فکــر داخبره هم علمي نه ده چې آثار باید دیو ه ټاکلي ادبی جریان پراساس کره نــه کړو، ځکه هرادبي اثر په یوه جریان پوري که څه هلته کوم ادبی مکتب مطــرح وي یا نه اړه لري ، کله چې یو اثر کره کیږي ، باید دیوې میتودلوژۍ پراســا س خو کره کړ شي ، چې کره کتنه پرخپله دا کار ترسره کوي ، که له جریان څخه دبهاند صاحب مطلب دغربي مکتبونو په پام کې نیول وي ، هلته خبره بیا پــه ادبی تیوري باندې راځرخي .پایله داچې هرادبي اثر لــه یــوه ادبــی تمایــل او جریان سره په تړاو کې رامنځ ته کیږي ، معرفي کیږي او کره کیږي .
په هرډول بهاند زموږ داوسني کره کتنې په برخه کې یو روښانه لیکــوال دی ، چې که همدغه تګلوري په خپل څیړنو کې په پام کې ونیسې ، دده هڅــې بــه نورې هم دپاملرنې وړشي ، بهاند تراوسه دکره کتنې پرلاره په مســلکي توګــه روان ښکاري ، خو زه دده په اړه په دی اندیم چــې لا هــم پــه علمــی لحــاظ ډیرواټن ورته پاتې دی چې باید هغه لاهم طی کړي ، باید لاهــم پــوخ شــي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددغه علم اصول باید په دقیقه توګه هضم کړي . کره کتنې ته دعلومو په ډلــه کې یو ممتاز علم ویل کیږي ، هغوی چې په دغه برخه کې کارکوي باید ددغــه علم پردغه مهم امتیازاو دهغه په مانا پوه شي. بهانــد همدغــه راز او همدغــه رمز ته ملا تړلې ده .

دلته دبهاند د انتقادي ژباړې یوه برخه چې دکره کتنې په اړه یــې کــړې ده را اخلو : « ... د شعر دکره کتنې بنسټ د ښه شعر په غوره کولو اودبدشعر په نــه منلو ولاړ دی او دکره کتنې خورا ګران ډول د (نوي) ښه شعر ټاکنې قــدرت او د نوي وضعی په وړاندې د لوستونکي عکس العمل دی ، په ځــوان او هوښــیار وګړي کې (شعري تجربه) دښو اشعارود اغیزومجموعه نه ده ، بلکې «شعري روزنه» ده چې ددغو اغیزو منظم کولو ته اړتیا لري ، له موږ هیڅ یو له ذوقــه ، او دتمیــز لــه نــه تیروتــونکي قــوت ســره نــه دی زیږولــی ، اوهــم ناځاپــه داځانګړتیاوې دځوانۍ په دوران کې یا له هغه وروسته په لاس نه راوړو . هغــه وګړي چې تجربه یې لړه ده ، تل دتصنعی او تقلبی مطلــب دوکــه خــوري ، او دوکه کیږي ، اوکولای شو ووایو چې دهرنسل نازمو بــل شــوی ، لوســتونکي د تصنعي اوتقلبی مطلب دوکه خوړلي ده . په حقیقت کې ډیرکســان ددغــه راز څیزونو غوښتونکي دي ، ځکه په هغوکې ددغه راز مطالبو دمنلو مننــه ډیــره زیاته نه ده ، سره له دې چې زما په عقیده ډیروګړي ذاتآ له ځینواشعارو څخه خوند اخلي ، په دې حال کې مې مقصد له شعرنه خوند اخستلو دکمیت په باره کې څیرنه نه ده .په ډیرکړاو سره به وکولای شو داســې لوســتونکي پیــداکړو چې هغه اغیزې سره درجه بندي کړي ، ویې سنجوي چې دهغو دلوستلونه بــه شوې وي ، په دې توګه په هره اندازه چې دهغوی شعري پوهه زیاتیږي ،کولای شي په شعرونو لاښه پوه شي ، انسان لومړی له شعرنه خوند اخلي او بیا دهغــه دارزښت په ټاکنه پیل کوي اوعقل داحساس ملګرتیا ته راغــواړي ، دشــعرپه درک کولو کې دویمه مرحله شته په هغې کې اشعار نه غوره کیږي اونه یې لــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

منلو ډېره کيږي ،بلکې هغه درجه بندي کوو پـه دې مرحله کې هغه وګړي چې پخوانه يې له شعرسره آشنايي درلوده ، له هغه شعرنه چې پـه ادبياتو کې دځان لپاره ځاي پيداکوي خبريږو ... »(۲)

---

(۱) لطيف بهاند ، په پښتو معاصرو ادبياتو کې کره کتنه ، ژوندون . ۱۳۶۳ کال ، (۶) ګڼه (۴۱) مخ.
(۲) لطيف بهاند ، دشعر کره کتنه ، زيرى . ۱۳۶۵کال (۱-۲) ګڼه .

زموږ دبحث له موضوع سره پرا ړيکه ،په دغه برخه کې بل څيره چې پـه دې وروستيو کې يې يو لړکره کتنې ترسترګو شوې ، هغـه ځـوان ليکـوال زرين انځور دى ، دده يوشمير ليکنې زموږ د رواني کره کتنې په بهيرکې چې زمـوږ دهيواد په يوشميرخپرونو کې را څرګندې شوې ترسترګوکيږي . دده دليکنـو لپاره زموږ په ځوان کول کې يوه خوشبينې ترسترګو کيږي ، خو اوس يې لاس کره کتنې ته هم وراچولي ، خو زه دى ترټولو دمخه ديوه ځيـرک ليکـوال پـه توګه پيژنم ، کره کتنه دده دليکنو په څنګ کې يوه څنګځنې برخه ده ، ځکـه چې دى په عين وخت کې دمسلک په لحاظ يوژورنالست دى ، نه يو دادبيـانو شاګرد لکه زموږ پورتنى ياد شوي کره کتونکي . زما لپاره دده دنقد ساحه هم هغه ساحه ده لکه چې يو ژورنالست يې بايد دکره کتنې او دهغې دميتود لوژى په برخه کې ولري . نن سبا کره کتنه او ژورناليزم هم په هغو علومو کې راځـي چې اغيزه يې يو پربل باندې دوه اړخيزه ده . ده دکره کتنـې پـه برخـه څـه کارونه کړي ، څه انتقادي مقالې يې ليکلي چـې هغـه يـې بيـا د (شـعرونه او نقدونه) په مجموعه کې چاپ شوې هم دي ، ترټولو لوى جالبيت يې داهم دى چې دم ګړى دده همدغه مقالې خوځو واري په بيلابيلو خپرونو کې هم چـا پ شوې دي. خو اوس دادى کتابي چاپي بڼه هم له ځان سره لرو . داثرلکـه چـې ومووېل دزرين ديو شميرانتقادي مقالو جونګ دى ،استاد روهي ددغه اثـر اود انځور د کره کتنې په اړه ليکي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

« ... ددعه کره کتونکي کار دکمیت او کیفیت په لحاظ پــه خپلــه ســاحه کــې دپښتو له نورو ادبي څیړونکو څخه زیات دی ،دده دکار ستراهمیت دادی چــې هغه په عمومي توګه دپښتوادب په بڼه کې مــړاوي بــوټي او هــرزه واښــه نــه پرېږدي . دباغ د سمسوریتا او تازه ګۍ دپاره دیوه خواریکښ ښه مالیار دنــده اومسوولیت پرغاړه لري ، انځور له ابتذال سره مبارزه کوي ، دیکنواخته کلیشه یي او تکراري خبرو پرضد مبارزه کوي ، دشعراو داستان لــه پرســتیژه څخــه دفاع کوي ، ادبي نوښتګرو ته بلنه ورکوي چې دابتکــار مشــال پــه لاس کــې واخلي ... » (۱)

پښتو ادب ، هغه هم په افغانستان کې دنړۍ د نویو پرمختګو له کــاروان څخــه ډیروروسته پاتې دي ، استاد روهي هم په دغه برخه کې بله چاره نه ده لیــدلې نو ځکه له هغو جملو څخه کار اخیستی چې زیاتی هنــري اړخ لــری ، کــه نــه داشونې وه چې دغه مطلب یې په یوځــوعلمي او کــانکریتي جملــو کــې هــم اداکړي وای . لکه چې هغه دانځور په اړه ویلي چې دی له ابتکــاره کــاراخلي ، مانا یې هم داده چې دی خپل مخاطب ته یو څو نــوي خبــرې کــوي ، داچــې څومره نوې دي او یا داچې دلوستونکي په نا خبرتیا به دلالت کوي ، موږ باید د مسلۍ دا دواړه بعده له پامه ونه غورځوو . خو زه بیاهم خپله خبــره تکــراروم چې دی یو ادیب او هنرمند کره کتونکي دی ، کره کتنــه یــې ترډیــرې کچــې دعلمي اړخ په تناسب زیاته هنرې ده ، خو لیکنې یې اغیزناکې اوتریــوه حــده پروړتیا برابرې دي چې بې زړه سویه خپل روزونکی تګلوري وهــي . پــه یــاد شوي اثر کې یې دا لاندې سرلیکونه راغلــي : « ســریزه ، زمــا داکــره کتنــې ، دمعاصر پښتو شعر یولنډه مطالعه ، معاصر پښتو شعر ته دکره کتنې ضــرورت ، معاصر ښتو شعر کې د هنــري نوښــت مســاله ، دمعاصــر ښتوشــعرڅونورې نیمګړتیاوې ، معاصر ښتو غزل تــه یوانتقــادی نظــر ، شــعرکه ادبــي ټــوټې ، دمعاصر پښتو روان شعر ته څو پیشنهادونه ، څو وروستي ټکي ، ماخذ »

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددي لپاره چې دانځور ددغه کتاب په محتوياتو باندې پوه شو ، کيداى شي پــه دغه برخه کې يوه لنډه کتنه وکړو په لاندې ډول : د انځور په (دمعاصر پښــتو غزل ته يوانتقادى نظر) کې پرغزل ، دهغه په وده ، په لــره اوبــره پښــتونخوا پرغزلبولو څيرو باندې رڼا اچول شوې ده ، ښکلې او نا ښکلې غزليزې شــعرې بيلګې را اخيستى دي. چې داموضوعات واقعاً دمعاصرغزل (هغه چې واقعاً ښه شعروي) دپيژندګلوى او ودې

---

(۱) زرين انځور ، شعرونه او نقدونه ، کابل ۱۳۶ سريزه .

په برخه کې په رښتيني توګه دپاملرنې اوپادونې وړ دي. خو دليکنې پــه پــاى کې مورږ له يوې داسې خوشبينى سره مخامخ کيږو چې هلته لوستونکى وار د واره يو اړخيز قضاوت ته متوجه کيږي چې : دغزل په ښه والي ، باندې هم پــه لره اوهم په بره خوا کې تبصره کوي ، دغزل مطالعه هلته او دلتــه کيــږي ، لــه دواړو خوا ووځخه ټاکل شوې بيلګې را اخستل شوى خو کلــه چــې دتبصــرو خبره رامنځ ته کيږي ، ليکوال بيا خپلو تبصرو ته يوازې دبر غزل په بــاره کــې زور ورکړى دى او په پښتونخوا کې په هسې تش په نامه غزلو ته يا داچې لاس رسى نه و اوياداچې په لوى لاس يې غوښتي چې له هغو څخه بايد يوازې ښــې بيلګې را واخلي اوبس . په داسې حال کې چې په افغانستان کې يــې لــه دواړو ډلو څخه شعرونه او غزلونه را ټاکلي دي. دغه ټکى دا ښکاروى چې پرليکــوال باندې خوشبينى غلبه کړې او دکره کتنې اصلي موخې ته يې ورشــا کــړې ده. بايد له دواړو غزليزو بهيرونو څخه دواړې ډوله بيلګې را ټاکلې واى .

د (شعرکه ادبي ټوټې) کره کتنې کې يې له ماسره داپوښتنه رامنځ ته کــړې چې که په دغه ليکنه کې يې ادبي ټوټه ستايل شوې ، په عين حال کــې ادبــي ټوټه غندلي هم ده . دبيلګې په توګــه کلــه چــې د پښتومعاصــر ادبــي بهيــر

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستادانو پرادبي ټوټو باندې خبره راځي ، نوهلته دا وايي چې « هغو پــه پيــل کې غوښتل چې دشعري غنا په څنګ کې پښتو معاصرو ادبياتو ته نثــري غنــا هم ورپه برخه کړي ، داځکه چې ترهغه وخته لا دنثر په برخه کې زيات کار نــه و شوی ، خواوس په نثرکې نوې څانګې اونوي ډولونه زموږ ليکوالو ته ســترګې په لاره دي. همدارنګه خينو دغو ليکوالو ادبــی نثــر دشــعرترحده رســولی او ښکلي کړی دی. او حتی الفت ، غوندې پياوړو شاعرانو له شعرونوځخه په خپل وخت کې دهغه ادبي نثرونه له هنري پلوه نقادانو لوړ ګڼلي دي » (۱)

په همدغه لړکې بل ځای ليکي : « موږ يوځل بيا ټينګار کوو چې : په ځــانګړي ډول په معاصرو پښتوادبياتوکې ادبي ټوټې دمعاصرو ادبياتو دپيل په لومړنيــو آثاروکې اود استادانو او مخکښانو په آثارو کې ټرډيره ځايه په زړه پورې بنــه لري، څرنګه چې هلته دادبي ټوټو په برخه کې ځينې نورمسايل پــه نظــر کــې ساتل په کاردي نو ځکه خو په هغو برخو کې دلومړنيو نمونو په عنــوان هغــو آثارو ته پاملرنه په کارده ...» (۲)

اوپه همدې توګه دخپل دغه اثرپه ترخ کې ځوانو شاعرانو(*) ته بيا ليکــي : « اوس د ادبي ټوټو وخت تيردی ، اوس ادبي ټوټې ډيرزوړ چوکاټ ګڼلی شــو، او اوس دادبي ټوټو پرځای ډيرې نو ې ادبي ټوټې او داستانی څانګې موږ ته لګيا دي اشارې کوی ... » (۳)

په دغه برخه کې بايد دايوه خبره له ياده ونه باسو او هغه داچې مــوږ نــه شــو کولای يو پريو ليکوال ته داقومانده ورکړو چې ادبي ټوټه ليکل بايد بند کــړي ، برعکس بايد ووايو چې ادبي ټوټه يا منثــور شــعر(زه ډيرتوپيردلتــه نــه شــم قايليدای) نن په زيا ترو ادبياتو کې ديوه مسلط ژانــر پــه توګــه خپــل ادبــي اوهنري ځای اومقام لري ، بايد دغه ژانر دضد ونقيض نظرياتو ګرداب ته ور ونه لويږي ، ليکوال هم ددغه ژانر په وړاندې همد ا ډول چلن کړي ، هغه هــم پــه تقليدي توګه، زه پردې نظريم چې داډول حکمونه خولــه يــوې خــوا تراوســه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمنلو وړ نه دي او له بلې خوا داخبره تراوسه هم د ذهنيت دروازه ډبوي دا چې په عينت به بدليږي او که نه ، هغه ته به لاسترګي په لاره شوځکه چې هغه بياهم يوې زياتې مودې ته اړتيالري. بله داچې داخبره هم په دغه برخه کې شته چې په داسې ادبياتو لکه زموږ هغه ، اوس وار دواره د داسې خبره اړتيا څه ده ؟ څه فرق کوي که زموږ يوشميرشاعران د خپلوپخوانيو دغه لاره تعقيب کړي ، څه خبره ده

---

(۱) زرين انځور ، ياد شوى اثر (۱۰۵)

(۲) انځور ، ياد شوى (۱۱۵) مخ .

(*) په علمي لحاظ داسې پوله ټاکل روا کارنه دی ، دلته پوښتنه دېوهې په باره کې اړينه ده ، نه د ځوان او زاړه په باره کې ، بايد خبره دشاعراو هنرمند په وړاندې هغه چې اثريې ايجاد کړی او يايې ايجادوي مطرح وي . ځکه نقاد چې نقد کوي ، هغه په هنراو هنري پديده باندې کوي. بايد هغه تشريح او توضيح کړي اوبس .

(۳) يادشوى اثر (۱۱۵) مخ .

چې که موږ وکولای شو چې دغه ژانرته په سالمه توګه وده ورکړو ؟ که شاعر، شاعروي او دشعر په رنګينو کې خپله لاره ايستلای شي ، زه باور لرم چې ادبي ټوټه ليکل به دهغه دشعر اهميت کله هم راټيټ نه شي کړای ، برعکس زه باورلرم چې که ښه شاعر ، ادبي ټوټه وليکي ، دابه زموږ دمعاصرادبي بهير له لويو اومهمو برياوو څخه يوه وي . موږ تکل ليکو، او لږ لږ اوس دهغه په اړه معلومات هم لرو ، خو د دغو دواړه ترمنځ کوچني توپيردادی چې د تکل دليکنې ډول تقريباً کيسه يي ډوله دی ، چې دهغه پربنسټ لنډه کيسه وده وکړي ، همداسې که د ادبي ټوټې پراوږ و باندې د شعر د آسمان پرلور والوزو څه ستونزه به وي ؟

دهرادبي ژانر په کارخانه هم ښکلي جوړيږي او هم بد رنګي داچې زموږ خريدار ذهن ددغو متاعو لپاره څومره قيمت ټاکي ، دلته بيا دادبي اوايجادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدیدې دماهیت له مخې ددغه اوهغه ژانر دشتون او نه شتون پوښتنه نه شي رامنځ ته کیدای . بله داچې وایی ، ادبي ټوټه نه سپن شعر دی اونه هـم آزاد ، په دغه ترځ کې خو زموږ نظر لا درنښت پیدا کوي او ګردسره په ډاګه داخبـره کولای شو چې شعر ، شعر دی او نثر نثر . که موږ ادبي ټوټه دنثر یو ډول وبولـو او په رښتیا هم (لطیف ادب *) نومونه ورته وکاروو، دهغه کمیت او کیفیـت په کې په پام کې ونیو ل شي ، په هغې کې نوښت له یاده ونه باسـو او د ژونـد لطافت په کې منعکس شي ، نو بیا خو ړوند له خدایه څه غواړي دوه سترګې .

په عین حال کې زه دغه نظرچې دانځور په دغه اثر کې دتاکید پرلامـل راوړل شوی دانتقاد وړبولم لکه چې دادبي ټوټې په اړه وایـي : « زه لـه هغـو ټـو لـو کسانوڅخه چې ادبي ټوټې صادروي کرکه لرم » څه باید ووایو چې دانظر پـه خپل وار یو ادبي نظردي؟ زه خو پرې شکمن یم ، ستاسو یې زړه ، کـه سـړی یوازې دومره ووایي چې ته (هغه څوک چې پورتني خبره کوي) څه کاره یـې چې د کرکې پر ډګر دریدلی یې ؟ له بله پلوه یـو څـوک غـواړي ادبـي ټوټـه ولیکي هغه به ځانته دا صلاحیت ورکوي ، استعداد به یې لري، خوموږ داحق نه لري چې پرچا دصادرونکي نوم (چې په ادبیاتو او ادبي مطالعاتو دود خبره نـه ده) کیږدو ، ځکه موږ نه پوهیږو چې اوس دلته کرکه کونکي ډیرمقصـر دی او که تش په نامه صادرونکي ؟

تراوسه چې هرچا او هرچیرې د ادبي ټوټې پرضـد څـه ویلـی او لیکلـي دي ، هغوی ټول پریوه ټکي باندې ګوته ږدي چې ګواکي ادبي ټوټـه شـعرته زیـان رسوي ، د شعرارزښت راټیټوي ، دغه ټکی هم په دري او هم پـه پښـتو روان بهیرکې روان دی ، په داسې حال کې چې دخپلې دغې ادعالپـاره تـردې دوو ټکو زیات نه څه وایي او نه یې لیکلي دي . زه فکرکوم چې دا یوه ذهنی بهانـه ده چې په علمي لحاظ سړی زیات اهمیت نه شي ورکولای ، ځکه تردغو لړکیو نظریاتو څوځلې زیات نظریات شته چې برعکس ددغې پدیدې ملاتړکړي .پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتومعاصر ادب کې ددغه ژانر بنسټوال راحت زاخیلــي یــادیږي ، لــه هغــه تراوسه نژدي یوه پیړی په بشپړیدو ده ادبي ټوټه هم د عمــر پــه لحــاظ اوس ترسلوکالو زیات عمر لري ، خو موږ نه پوهیږو چې ښتګــه دابیــا اوس یــو زوړ چوکات شو ، زوړوالی خو خپل دلایل لري ، خو موږ نه پوهیږو چې د ادبي

---

* دپښتونخوا ادب پوهان تقریبآ همدغه نومونه د ادبي ټوټې لپاره کاروي ، خو زه دیو وړاندیز پــه توګــه وایم چې د لطیف ادب او ادبي ټوټې دواړې نومونې ددغه ارتستیک ژانرله قدو قامت سره نه جــوړیږي . ځکه چې دادب مختاړی په دغه برخه پراخه اوعامه انطباع لري ، دابه هم داماناولري چې که مــوږ ووایــو ادبي کیسه ، ادبی ناول اونور ، زه باورلرم چې په راتلونکو نژدي وختو کــې زمــوږ نــوي کولونــه او نــوی انکشافات زموږ دغو وړو وړو تیروتنو ته متوجه کیږي ، موږ پــه رښــتیاهم اوس نــه پــوهیږو او یــاداچې ډیراهمیت نه راته لري ، خو په دی باید پوه شو چې ستونزه شته او له هغې باید په دغه ترخ کې ســترګې پټې نه کړو ، که موږ ووایو (هنري ټوټه) بیاهم خبره ډیره پراخه ده ، خو که ووایو (نازکــه ټوټــه) ددې لپاره اوس دومره وخت لکه چي پر (ادبي ټوټه) تیرشوی دی په کاردی ، ځکه هره ادبي نومونه که څــه هم قراردادي بڼه لري ترهغو چې په عینیت باندې د ذهنیتو ګوزارونه خوري . زما وړاندیز دادی چــې دم ګړی (۱۳۷۰) موږ په ټول افغانستان کې دوه دری ښه شاعران لرو ، ادبي ټوټه خو یوې خواته پریږده ، که موږ زیات لیکوال او شاعران ولرو او ددغې برخې له ودې سره لیواتیا لري ، هغوی یې باید ولیکې اوهغوی یې باید پر نومونه باندې هم فکر وکړي .

ټوټې ما شومتوب او ځواني چیرې او ښتګه تیرشوي دي ؟

پرپورتنیو خبرو برسیره یو څه چې ددغې موضوع په اړه باید له یاده ونه باسو ، هغه دادی چې انځور صاحب باید داخبره کړې وای چــې دغــه خبــره او دغــه نظریه چې د ادبي ټوټې په اړه ده وړاندې کړي لــه ســره دده نــه ده ، داهغــه طرحه ده چې دلومړي ځل لپاره پردې باندې شپون خپل زور وهلی و، لکه چې په دغه کتاب او هم د (ژوند انځور) کتاب کې یادونه په مفصله توګه شوې خو په شعرونو او نقدونه کې دغې موضوع ته یوه ساده اشاره هم نه ده شوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل سرلیک په دغــه اثرکـــې « د پښـــتو معاصــر شــعرد روان بهیرلپــاره ځــو پیشنهادونه » هغه جالبه کره کتنه ده چې که مې څوک په ګناه ونه نــه نیســي نودابه ووایم چې دانځور په ټول اثرکې همدغه یوه لیکنه ده چې ټــول اثریـــې دلوستلوکړې دی. د اوسني کره کتونکي دنــده یــوازې دانــه ده چــې یــوازې ستونزې او نیمګړتیاوې را وسپړي ، بلکې یو کره کتونکی ترهرڅه دمخه داپازه هم لري چې باید له ستونزو ا و نیمګړتیاوو څخه د وتلو لارې په ګوته کړي . په دغه لیکنه کې هم دغه تیوریکي اصل دا رسالت ترسره کړی چې ادبی بهیریې په رښتیاهم دخپل معراج په لور لارښونه کړي دی .دبیلګې په توګه یې په (۶) وړاندیزکې دنوي شعر د رسالت په باب خپل وړاندیز داسې طرحه کــړي دی : « ... له بده مرغه په پښتومعاصره او اوسني او ځوانه شاعرۍ کې (نوی شعر) تــه په خپل اصلي مفهوم سره دومره زیاته توجه نه ده شوي او شــاید یــو څوتنــه نامتو معاصر شاعران ولرو چې په خپلو ښواولوړو شعري آثارو یې (نوی شــعر) رامنځ ته کړي او روزلی دی ، خونور مجموعي معاصر او اوسنی اوځوان شــعري بهیر دی اړخ ته بې توجه پاتې دی . اوکله کلــه لا حتــی (نــوی شــعر) او (آزاد شعر) چې مفاهیمو ته یې باید غوروشي رټل شوی او توهین شــوی هــم دی او داځکه چې له دغو مفاهیموسره دعصر دنویو شعري پدیدو په عنوان آشــنایی کمه وه او یاده ... له دغوخبروڅخه زموږ موخه داده چې نوی شعرته په پښـــتو شاعرۍ کې دخپلو اصلي اساسي مفاهیمو پربنیاد پاملرنه وکړو. زموږ په ځوانه او اوسنۍ پښتو شاعرۍ کې که نوي شعر ته او یاد نویوالي مسالی ته که په زړو قالبونو کې دقت کیږي نوداهم یوه خبره ، خو ددې په څنګ کې بایــد نــوی او آزاد شعرته هم بې غوره نه شو. او باید نوی او آ ِزاد شعر له دې وروسته دعصر دولولو ډیره ښه هنري تصویرګري وکړي اوزموږ په اوسنې شاعرۍ کې نــوی او آزاد شعرونه رامنځ ته شي ... » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

داډول وړاندیز سره له دې چې وضاحتی منطق یې لـږ کمـزوری دی ، دځوانـو لیکوالو او شاعرانو لپاره چې هغوی له شعرو شاعرۍ سره آشنا کوي اوداهغـه جوړونکې چاره ده چې موږ یې دانځورپه دغه لیکنه وینو.
په تولیزه توګه ، انځور او دهغه داشان کره لاربسوونې د پښتو معاصر ادبي بهیر په اوسني پړاو کې چې نورډیرخه نه لرو دمعاصر شاعرپه تګلاره کې روزونکې مثالونه دي ، انځور دي او انځوروني !
دانقلابی بهیردکره کتنو په برخه کې یو شمیرنور لیکونکې هم د یادونې وړ دي ، هغوی چې په دغه پیرکې یې لیکنې کړې دي لکه زیار ، دوست شـینواری ، نورمحمد سهیم ، شاه محمـود حصـین او نـور . د دوی یـو شـمیر جـالبې او دپاملرنې وړ کره کتنې هم پـه کابـل مجلـې ، زیـري ، ژونـدون اونـورو کـې مطبوعاتو کې خپرې شوې دي. د دوست شینواري (دټکـور شـعر...) کـره کتنه دده له مهموهغو څخه ده ، دوست شینواری یواکادمیک او مترفی یوه دی چې په کره کتنه کې یې د استدلال تګلوري منطقي ، عالمانه

---

(۱) زرین انځور یاد شوی اثر (۱۲۹) مخ .

اومنصفانه دی . ده په ځواني کې ډیره ښه غزلیزه شاعري کړې ده، یوه شعری مجموعه یې هم چاپ شوې ، خوله هغه وروسته په اکـاډمیکو څیړنـو بوخـت شواو شاعري یې څنګځنې ذوق شو . همداده چې دی زموږ پـه اوسـنیو هغـو پوهانوکې راځي چې هم شعرویلای شي اوهم یې کره کولای شي لکه چې مـا ددغه اثرپه لومړیو کې دعالم او ادیب کره کتونکې پـه اړه خبـرې کـړې وې ، څکه نو دوست صاحب زما دلست په ادیبوکره کتونکو کې راځي . دځوان شاعر افضل ټکورپرشعریې د کره کتنې یوه برخه دلته دده دکرهکتنې دبیلګې په توګه را اخلو لکه چې لیکي :« ... دخیبر دادبي مکتب زیات عزلونه په داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډو بحرونو او یاتول او تال ویل شوي چې غالبآ هره مصـرع یـې (یـوولس) څپې اوڅه یې (دوولس) څپې لري ، دټکور له دغو غزلونو څخه څلور یې پـه (یوولس) څپیز دي ، یوازي پنځم مثال غزل یـې (دولـس) څپیـزه دی ، دده زیات غزلونه چې مالوستي یوولس څپیز دي ، که په لنډ ډول ووایـم ترکومـه ځایه چې ما دټکور غزلونه لوستي اویا مې اوریدلي دي ، دهغو په رڼاکې ویلای شم چې دده په شاعرۍ باندې داستاد حمزه دادبي مکتب ستره اغیزه پرته ده اوهمدغې اغیزې دټکور شـعرته خونـد ، نازکخیـالي ، او روانـي ، سلاسـت او راښکون ور ښښلي دی. » (۱)

دپوهاند زیار په کره کتنو کې (ځوان ژمن پښتوادب ته یوه کتنه) ددغه پیرپه انتقادي بهیرکې دځوان کول د روزنې په ترڅ کې روزونکي انتقادي مقالـه ده ، زیار هم لکه د دوست شینواري په شان یوڅو بعدي لیکوال او پوهاند دی ، آره :ځانګه یې ژبپوهنه ده ، خو په ادب پوهنه او ایجادیاتو کې یی ځای دویم دی ، دمعاصر انتقادی بهیر په ترڅ کې دده نوم دیوه لارښود او استاد په توګه اوځار دی ، دی په فکري لحاظ هم یو ژمن او پرمترقي اساساتو باندې باورمن لیکوال اوژبپوهاند دي ، دده په یاده شوې لیکنه کې هم موږ دده په اند او آیده بانـدې په ښه توګه پوهیدای شو دی لیکي چې : « په خواشینۍ سره بایدوویل شـي چې نن سبا په پښتو کې شعري زیږونې په سمه او رښتینې مانا او مفهوم ډیرې لږې لیدل کیږي ، اوښایي په ورځنیو سلو نظمونوکې متې دیونیم (شعر) څرک ولګي چې هغه دي په رښتیا له تعریف سره سم په هنري او ښکلاییزه ادبیـاتو دټولنیزو واقعیتونودځلونې او انګازی په ښه یو ډول رښتنی انساني چار اوسي ...» (۲)

دعلوماکاډمۍ دغړي او دکابل مجلې مدیر نورمحمد سهیم هغه کره کتنې چې په زیرې اوونیزه اودده په ځانګړې اثر (په پښتو لنـډو کیسـو کـې ریالسـتي افکار » کې راغلې دي ، دځوانو کره کتنونکو دآثـارو پـه لړکـې دمرغلـرو پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شميردي ، دی شاعرنه دی ،خو ښه کيسه ليکونکي دی ، ديوه کيسه ليکونکي په توګه دده کره کتنه هم دلته زموږ دخيړنې په ترڅ کې ځانګړی ځای لري ، ده په دغه اثرکې دځوانو ليکوالو يوشميرکيسې کره کړې دي ، د (اوښکې او الماس) په نامه کيسې په اړه ليکي : « ... په همدې توګه د اوښکې او الماس کيسه درواخلئ ، او سره له دې چې دې کيسې ديوه فيشني ښاري ژوند ښه تابلو ايستلې اولوستونکې دداسې ژوند په ټولوکوايفو ښه پوهوي ، خو چې د لالا رمضان د وريري برخه په کې يوازې وهل اوټکول اودلالا رمضان په کې يوازې مرې اوښکې تويول دې نودسلما يې پې څه ؟ ځکه سلما هماغه سلما ده اونه يوازې يې په ژوند کې بدلون نه راځي بلکې يوه زړه وړونکې نشه هم ور زياتيږي بايد په ياد ولرو چې دغه کيسې چې يوازې خوالي او ناخوالي شميرې او ياپه هرڅه يوازې دانتقاد ګوته ږدي ، هغه دګورکې خبره (زموږ لپاره يوازې په دې درد لګيږي چې موږ په خپلو تيرو آثارو اوبقاوو باندې يوه شو ، او دهغو دنااندولو له منځه وړلو په لاره کې په مبارزه لاس پورې کړو ، که نه نو ديوه ټولنيز شخصيت دښوونې او روزنې په درد نه خورې ځکه سره له دې چې په هرڅه دانتقاد ګوته ږدي ، دکوم نوي شي بنسټ نه ږدي ، دغه راز کيسې له ژوند سره دخپلو کرکترونو دپيوندولو او له طبعيي پيښو سره دهغو دآشتې کولو له لارې يوازې کولای شي چې ژوند ته ورڅيرمه شي خود ژوند دشرايطو په ښه کيدو کې کومه لاره نه شي ښودای ...» (۳)

---

(۱) دوست شينواري ، دټکورشعرزما په نظر ، ژوندون ، دريمه ګڼه ، (۱۳۶۵) (۶۵) مخ .

(۲) پوهاند زيار، « ځوان ژمن پښتوادب ته يوه کتنه » لکچرهای آموزشی ۱۳۶۲کال (۲۰۱) مخ .

(۳) نورمحمد سهيم ، په پښتولنډو کيسوکې ريالستي افکار ، ۱۳۶۵ کال ، (۹۹) مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه ادبي پیرکې دنورو خورو ورو مقالو په څنګ کې یوبل ځانګړي اثــر د « کره کتنه » په نامه په ۱۳۶۴ کال کې د هڅاند لیکــوال ګــران هیــواد مــل پــه پاملرنه افضل ټکور راغونډ او خپورکړ، ددغه اثر
محتویات په زیاته کچه د کره کتنې په عملي او تیوریکي برخو کې دي. که څه هم ما په پنځوسموکالونوکې پرکره کتنه اودهغې پربهیربانــدې اوږدې خبــرې وکړې ، خوداچې دغه اثر په دغه دوره کې وروستي چــاپ شــوي اثــردی ، او کومې کره کتنې چي په دغه اثرکې راغونډې شوې ، هغه هم په اوســنی کــره کتنې کې دیوې ځانګړې هدفمندۍ یادونه کوي. په کتــاب کــې دعلمــي کــره کتنې ډیرې ښې اوانتقادي بیلګی راټولې شوې دي خو له بده مرغه چې ددغــو کره کتنوپه اړه دیوې تفصیلی تبصرې او دهغو دماهیت د څرګندونې کمي لــه ورایه محسوس دی . زما وړاندیز داو چې ټولونکي اویاهم مشوق باید لږ ترلــږه یوازې د مقالې اوجالبو انتقادي لیکنو په راټولولو بانــدې بســنه نــه وای کــړې اویوڅه یې سره سپړلې وای. زه داهم منم چې مدون کیدای شي دځان لپــاره داخبره وکړي چې ګواکي دده چاره یوازې ددغه اثرخپــرول او ترنــورو پــورې رسول وو. په دغه ترخ کې زه فکرکوم دادهغې موسسې مسوولیت و چې بایــد هغه یې یوه باصلاحیته کس ته سپارلې اوهغه زموږ دغه وړاندیز ته عملي بڼــه ورکړې وای .
په هرډول که خبره سره خلاصه کړو ، کولای شو ووایو چې د اوښتیایي پیرکره کتنه او دهغې دخپریدواو پیژندګلوۍ په برخه کې ښایسته خواري شــوې ده ، هغه کره کتنې چې د لیکوالو داتحادیې له خوا خپرې شوې ، هغو ټولو زموږ په معاصر ادبي بهیربانډې پوره روزنیز اغیزدرلود. دلیکوالو داتحادیې دکره کتنې دځانګې په هلوځلوکې دوې خبرې په خانګړې توګه دیادونې وړ وې ، یو دلتــه د افغاني معاصرادب دنامتو لیکوال راټولون واو بل په دغه وخت کــې دعلمــي کره کتنې د بیا راژوندي کولو بهیر، چې له یــوې اوږدې مــودې رکــود څخــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته دهغه لپاره کارپيل شو، په دغه ترخ کې له يوې خــوا دمعاصــرادبياتو يوشمير ښې اويابدې بيلګې د انتقاد تر ژرنده راووتې ،او له بلې خوا کره کتنــه د ادبی آثارو د عملي تنقيد اوانتقاد په ډګر کې راځرګنده شوه . پرعلمي آثــارو باندې بحثونه ، تقريظونه او انتقادي مقالې هغه څه وو چې هــم زمــوږ ليکوالــو وليکلې او هم يې له نورو ژبو څخه راوژباړلې . مطلب داچې انتقاد هم د انتقــاد کولو دجرآت اوهم د انتقاد دزغم روحيه په علمي اومنطقي توګه رامــنځ اوپــه نژدې يوه لسيزه کې دخپلې پياوړتيا پوړۍ ته ور رسيده. موږ د افغانی ليکوالو پرکارونو او دهغو پرانتقادي هڅو باندې تبصرې وکړې ، خو دهغو ي په باره کې چې له باندنيو سرچينويې زموږ ددغه بهير دپياوړتيا لپاره کار وکړ ډيرڅه ونــه ويل ، په دغه برخه کې يوازې ديوه ليکوال او استاد اروابناد ګل محمد نورزي (دافغانستان دعلومو اکاډيمۍ دلومړي مشر اوبنسټوال) د نامتو روسي ليکوال بلنسکي « ګوګول ته ليک » چې دنړيوالې کره کتنې په ترخ کــې ډيراهميــت لري پښتو ته له روسي سرچينو را وژباړه . دا له هغو ژباړو څخه وه چې زموږ د نوې کره کتنې لپاره هم په تيوريکي لحاظ ډيرمهم او ديادونې وړ اثــرو ، چــې دلته يې يوه برخه ديوې ژوندۍ کره کتنې په توګه را اخلواو خپل مبحــث تــه هم ددغه ليک په يوه برخه باندې دپای ټکي ږدو. د (ګوګول ته ليک)په يــوه برخه کې ويل شوي :

« ... زه ستا سې په آينده تصميم خبرنه يم . ولې زما په مخ کې ستاسو کتــا ب پروت دی ،ما هغه سل کرتې سرترپا يه ولوست. په هغه کې ما هيڅ پيدا نه کړل بي له هغو شيانو، په کومو باندې چې اوسنۍ خبرې روانې دي. هغه څــه چــې ستاسو په کتاب کې شته زما زړه او احساس يې رټ زخمي او توهين کړل . که چيرې ما خپل توهين شوي احساس ته موقع ورکړې وای نو يقين دی چې دغه ليک به په ستره کتابچه بدل شوی وای. ما په اول کې هيڅکله نه غوښتل چې ددې کتاب په باب تاسو ته څه وليکم ، ولو چې زړه مې ډيرڅه راته ويل او پــه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې صبرۍ سره د ليک ځواب ته منتظيروم. تاسو په رسمي توګه په مطبوعــاتو کې وليکل چې که څوک زما په باب څه ليکل غواړي کولای شي خپل نظريات خپاره کړي . که چيرې زه په روسيه کې اوسيدای ما دغسې مکتوب تاسو ته نه شو ليکلای ځکه دهغه ځای شي کينان (جاسوس) پردې ليکونه راخلاصــوي اوهغه لولي . د دوی داکار دخپلې خوښې لپاره نه بلکې دجاسوسۍ لپاره هــم دی. د سرې کال دوبي زما لپاره په توبرکلوزپيل شو . زه يې خــارج تــه پــه تلــو مجبورکړم ، ان ستاسو ليک يې ماته رازلخ يرون ښــارته راوليــږه . نــن شــپه پاريس ته دفرانکفورت ناماين له لارې روان يم. داچې په تصادفی ډول ستاسو ليک زما لاس ته راغی، زما په زړه کې راغونډ شوي شيان په همدې ليک کــې راوﻭتل ، زه هغه څوک نه يم چې خبرې په نيمايې کې پريږدي ، چــالاکۍ مــې هم زده نه ده ، داشيان زما په طبعيت کې نه راځي .

پريږدئ چې يا تاسو او پخپله زمانه ما ته راوښيي چې ستاسو پــه بــاب زه پــه خپلو نتيجه ګيريو کې غلط شوی وم. زه به ترټولو اول ، په دی خوشاله شم. زه دخپلوخبرو څخه هيڅکله هم نه منکريږم ، دلته زما اوستا دشخصيت موضوع مطرح نه ده ، بلکې دلته په هغه څه باندې خبره روانه ده چې نــه يــوازې زمــا بلکې ستانه هم لوړه ده. دلته خبره په واقعيت باندې روانــه ده ، او خبــره پــه روسيه باندې روانه ده ، داده زما وروستۍ او اخرنۍ خبره که چيــرې تاســوته داسې بدبختي درځيرمه شوې وي چې دخپلو پخوانيو هنــري آثاروڅخــه پــه آرامه توګه او آسانۍ سره لاس په سرشوي وئ ، نو اوس هم داسې پــه آســانۍ سره دخپل وروستي اثر نه منکرشئ ، هغه ګناه ده چې ددې اثر په چاپولو سره مو په سراخيستي ده ، هغه بايد په خپله جبران کړئ ، دهغه پــه جبــران کــې داسې نوي اثرجوړکړئ چې ستاسو پخوانيو آثارو ته ورته وي. » (۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتیجه :

دپښتوادبي بهیرپه ترځ کې مودکره کتنې په لنډه تاریخچه باندې لږ اوډیره رڼا واچوله ، خو دابايد ووايو چې لومړی خو دغه کار دیـوې پیلامــې بڼــه درلــوده ،دویم داچې دغه کاربشپړنه دی ،کیدای شي ، په راتلونکې کــې دا کــارتردې هم ښه اوپه بشپړه توګه ترسره شي اوبډایی ورکړه شي . په دغه اړه بایدووایو چې دکره کتنې په برخه کې په تیرو لسوپنځلسو کلونو کې یولړعملي کارونــه له هره پلوه د یادونې وړ دي. په دغوکلونوکې د کره کتنــې یوشــمیر ژانرونــه (ډولونه) دپخوا په انډول نه یوازې دود شول بلکې پراختیا هم ورکړه شوه. د « نقد پرنقد » اصل چې تردغه وخته زموږ په ادبي بهیرکې کله پردی او کلــه نــا آشنا ښکاریده رامنځ ته او دپرله پسې عملي ټولنــو او غونــډو لــه لارې یــې پیاوړتیا وموندہ. چې ګټورتیا یې دادبي آثارو اوادبي بهیرد کره کیدو پــه تــرځ کې روښانه وه . دادبي خپرونو په لړکې یوشمیرخپرونې لکه ژونــدون مجلــه ، کابل مجله او دزیرې جریده ډیرې مهمې اود یادونې وړدي. ځکه ددغو خپرونو له لارې یوشمیرمعیاری کره کتنې د رواني پیړۍ په دویمــه نمــایی ترســترګو شوې.

دهرې ټولنې د ژوند او ادبي آثارو دښې پیژنــدنې لپــاره کــره کتنــه یــوازنې موثراوګټور مضمون دی ، چې زموږ په ټولنه کې لاهم په مقــدماتي مرحلــوکې دی ، ترهغو به موږ ښه ادب او ادبی آثار ونه لرو ترڅوچې دیوې سستما تیکــې علمي کره کتنې خاوندان نه وو. ترهغو به دنوښت پررنګ اوترنــګ پــوه نشــو ترڅو هغه ونه پیژنو ، اوترهغو به دیوه ادبی شهکار خاوند ان نه شو ،ترڅو چې د ادبي شهکار دزده کړې اوتمرین په رمز باندې نه وو پوه شــوي . ددغوټولــو

(c) ketabton.com: The Digital Library

رمزو لپاره وړده چې کره کتنې ته مخه کړو، ویې وایو او په عملي توګه یې لــه ادبی ایجاد سره پتلیزکړو.
زه باورلرم چې داادب ددغې مهمې برخې په باب به زمورږ ځوانان په زړه پــورې اوکوټلی کار راپیل کړي اوددې امید شته چې په نژدې کې به مورږ دکر کتنې په برخه کې ډیربښه او فني او کره کتونکي ولرو. ځکه ځومره چې ادبــي او هنــرې ایجادیات دټولنیز ژوند ژورې راسپړلي شي ، دهغوپه څنګ کې به دغه ادبي

---

(۱) بلنسکي « ګوګول ته لیک » دګل محمد نورزي ژباړه ، ژوندون (۶) ګنــه ، ۱۳۶۳کـــال (۵۱) مخ .

ډالی هم دخپل انتقادي طبعیت په رڼــاکې پــه علمــي وړتیــا ســره دانســاني ارزښتونو دپیژندنې چاره په ښه توګه ترسره کړي . زمورږ کــره کتنــه د ودې او ځلا اونوې راتلونکې په لورګامونه پورته کوي اوزمورږ د اوسنې ادب هســکې او ټیتې به دغه علم مورږ ته راپیژني او ځان به زمورږ د ژونــد لــه عینــي او ذهنــي وړتیاسره دسمون په لور غزوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه:

۱ـ افغان یاد ، دمقالوجونګ ، دکابل پوهنتون خپرونه ۱۳۶۰ کال .
۲ـ زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، دلیکوالو اتحادیې خپرونه ، ۱۳۶۵ کال .
۳ـ براهني رضا ، طلا درمس ، تهران ، ۱۳۴۷ کال .
۴ـ بینوا عبدالرووف ، اوسنی لیکـوال (۱) (۲) ټوکونـه ، کابـل ۱۳۴۱ -۱۳۴۵ کالونه
۵ـ بلنسکي ، ګوګول ته لیک ، د نورزي ژباړه ، دلیکوالو اتحادیه ، ۱۳۶۳ کال
۶ـ پښتون اتمانزي ، (اخبار) پیښور ، ۱۹۳۸ کال .
۷ـ پښتو مجله ، پیښور ، ۱۹۷۹ اونورکلونه .
۸ـ تربور ، پښتو ډرامه ، پیښور ۱۹۶۱ کال .
۹ـ حبیبي ، عبدالحی ، پښتانه شعرا (۱) ټوک ، ۱۳۳۰ کال .
۱۰ ـ حبیبي عبدالحی ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند څپې ، کابل ۱۳۶۰ کال .
۱۱ـ خټک ، خوشال خان ، دستارنامه ، پښتوټولنه ، ۱۳۴۵ کال .
۱۲ـ خټک ، خوشال خان ، ستواتنامه ، کبل ۱۳۵۸ کال .
۱۳ـ خټک ، خوشال ، کلیات ، پیښور ۱۹۵۲ کال .
۱۴ـ خپلواک ، مجله . پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۵ـ دوران مجله ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۶ـ روهي محمدصدیق ، ادبي څیړنې ، دلوړو زده کړو مطبعه ، ۱۳۶۰ کال .
۱۷ـ راحت زاخیلی ، ناول دماروخی دژبواوادبیاتو پـوهنځی خپرونـه ، ۱۳۶۳ کال .
۱۸ـ رهبر ، مجله (۱۷) ګڼه ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۹ـ زیار مجاوراحمد ، (مقاله) کابل مجله ، ۱۳۶۰ کال .
۲۰ ـ زرین کوب عبدالحسین ، نقدادبی (۱) ټوک ، تهران ۱۳۵۴کال .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۱ زيري (اوونيزه) دافغانستان دعلومو اكاډيمى ، ۱۳۶۳ كال .
۲۲ـ ژوندون (مجله) د افغانستان دليكوالو دټـولنې خپرونــه ، كابــل . ۱۳۶۲ كال .
۲۳ـ ژوندون (مجله) - - - - - - - - ۱۳۶۳ كال .
۲۴ـ ژوندون مجله ، - - - - - - - ۱۳۶۴كال .
۲۵ـ ژوندن مچله - - - - - - - ۱۳۶۵ كال
۲۶ ـ سراج الاخبار (جريده) پنځم كال ، (۱۳۳۳ ه ق) كال .
۲۷ - سراج الاخبار (جريده) شپږم كال ، (۱۳۳۴ ه ق)
۲۸ـ سائل ، رحمت شاه ، دلمبو په سورى ، پيښور ۱۹۸۵ كال .
۲۹ـ سهيم ، نورمحمد ، په پښتوكې كيسوكې ريالستي افكار، علومو اكاډيمى ۱۳۶۵ كال .
۳۰ ـ سوراني مجبور ، دبنوادب پيښور ۱۹۷۱ كال .
۳۱ـ شريفه شريف ، د ژوند انځور ، ۱۳۵۷ كال .
۳۲ ـ شيد ا كاظم ، ديوان ، كابل ۱۳۳۱ كال .
۳۳ـ طلوع افغان (جريده) كندهار ، ۱۳۱۷ كال .
۳۴ـ عرفان (مجله) دمعارف وزارت ، ۱۳۶۲ كال .
۳۵ـ كابل مجله ، (۷) گڼه ، ۱۳۳۹ كال .
۳۶ـ كابل مجله ، (۱۲) گڼه ۱۳۳۹ كال .
۳۷ـ كابل مجله (۱) گڼه ۱۳۴۱ كال .
۳۸ـ كابل مجله ، (۱۱ - ۱۲ گڼه) ۱۳۶۳ كال .
۳۹ـ لكچرهاى آموزشى ، كابل پوهنتون خپرونه ، ۱۳۶۲ كال .
۴۰ـ مغموم يارمحمد ، دخوشال فرهنگ ، پيښور ۱۹۸۵ كال .
۴۱ـ هوتک محمد ، پنه خزانه خلورم چاپ ، كابل پوهنتون ۱۳۵۷ كال .
۴۲ـ هيوادمل ، دمحمد هوتک ژوند اومزار ، كابل ۱۳۶۲ كال .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (ګلزار سنګروال) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

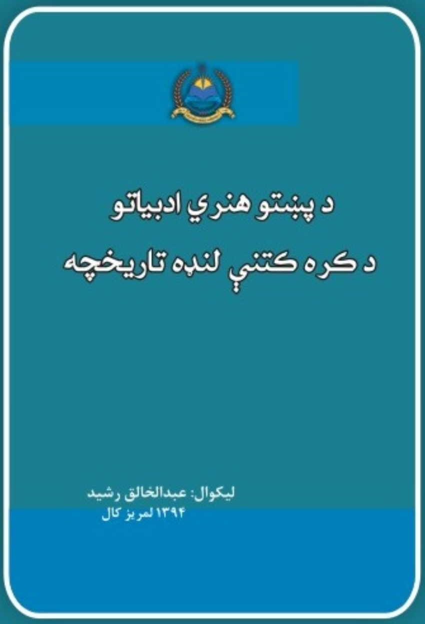

د افغانستان ملي تحریک

www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۱۲

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library